

430

SZEGED

A Város folyóirata

22. évfolyam 10. szám

2010. október

A TARTALOMBÓL:

TEMLOM TÉRI ÉVFORDULÓ
SOMOGYI GYŐZŐ GRAFIKÁI
FALUDY GYÖRGY CENTENÁRIUMÁRA
SZOBOR JANIKOVSZKY ÉVÁNAK

Ára: 250,- Ft

Tartalom

TARTALOMTARTALOM	1	A világ közepe – Botka László
VÁROSUNK	3	Írások a Templom térről (Nyolcvan éve avatták fel a Dómot és környékét) – Móra Ferenc, Ybl Ervin, Bálint Sándor
	12	A csoda műhelye (Kilencven éves a Belvárosi mozi) – Fári Irén - Szerdahelyi Péterné
	18	A kocka el van vetve (A szegedi kockakő útburkolatok története) – Gimesi István Mihály
	20	Hétköznapi történetek (Újabb félpercesek) – Papp Andrea
MŰVÉSZET	22	Harc a közterekért - 3. (Szent királyunk gyalog és lóháton) – Tóth Attila
	26	Szentek és ördögök (Somogyi Győző régi grafikáiról) – Krunák Emese
	34	A huszadik század kalandora (Száz éves lenne Faludy György) – Tandi Lajos
EMLEKEZÉS	40	A piarista tudós (Dugonics András születésnapján) – Csillik Bertalan
NAPLÓ	44	Mosi-óa - Tunya (Egy szegedi orvos utinaplója - 10) – Bálint Gábor Sándor
EMLEKEZÉS	48	Létünk és művünk a halálé (Hemmert János hamvainál) – Tandi Lajos

A címlapon *Somogyi Győző Jézus lecsendesíti a tengert* című festményének részlete. A hátsó borítón *Simor Márton* szobrászművész kútfigurája a felújított Gutenberg utcában. A borító 3. oldalán: *Kligl Sándor Róza-kút* című alkotása a Roosevelti téri játszótéren.

SZEGED

A város folyóirata
Megjelenik havonta

Főszerkesztő: **TANDI LAJOS**

Szerkesztő bizottság: Árpás Károly, Blazovich László (elnök),
Gyémánt Iván, Horváth Ferenc, Nagy János, Nagy László, Nyilas Péter,
Szalay István, Turi Tímea, Veréb Simon (fotóriporter-főmunkatárs)

Kiadja a Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár
6720 Szeged, Dóm tér 1-4.

Tel.: 62/425-525

Felelős kiadó: **PALÁNKAINÉ SEBŐK ZSUZSANNA**

Szerkesztőség: 6720 Szeged, Stefánia 2.

Telefon: 30/365-5176, e-mail: szegedszerk@freemail.hu
szegedszerk@gmail.com

Készült a Bába és Társai Kft. nyomdájában

6724 Szeged, Cserzy Mihály u. 11. Tel.: 62/464-015

Felelős vezető: dr. Majzik István

ISSN 0239-1384

A világ közepe

*S*zeged város nagy pillanataiban – s 2010. októbere ilyen, nagy pillanat – a szegediek mindig bebizonyították, hogy van, hogy létezik az a fogalom, amit úgy hívunk: a nemzetnek példát mutató szegediség.

Az a szegediség, mely évszázadok óta, a szabad királyi városi címért folytatott küzdelem óta arról szól, hogy ez a közösség akarja, igényli, és ha kell, ki is harcolja magának az önállóságot. Szeged polgárai mindig

kiharcolták maguknak az emberi méltóságot, a döntés képességét és felelősségét.

Szeged szabad város szabad polgárai, céljait maguk akarják megfogalmazni, ügyeiket maguk óhajtják intézni és közjávaikkal maguk akarnak gazdálkodni.

Az a küzdelem, ami a választási kampányban – olykor kardcsörtetéssel, olykor méltatlan eszközökkel – folyt, bebizonyította, hogy Szeged nemcsak modern, fejlődő, dinamikus európai nagyvárossá vált az utóbbi években, de elődeihez, legszebb hagyományaihoz méltóan demokratikus, sokszínű polgári közösségé is.

Olyan polgárok közösségévé, akik elutasítják a gyűlölködést, nem kérnek az acsarkodásból, a szélsőségekből, nem lehet őket sem zsarolni, sem fenyegetni – és nem lehet az orruk-nál fogva vezetni őket.

Mert a polgár nem alattvaló. A polgár igényli és gyakorolja az ember legkülönlegesebb és leggyönyörűbb tulajdonságát: a gondolkodás képességét, a gondolkodás méltóságát és szabadságát. A polgár tudja, hogy a politikában minden általa és érte van, és a polgár tudja, hogy a bizalma kincs, amely elnyerhető, de, ami számon kérhető és vissza is vehető.

Ez a polgár, a fölemelt fejű szegedi polgár most bizalmával kinyilvánította akaratát - és két nagyon határozott, nagyon fontos üzenete van számunkra.

Az egyik üzenet a folytatás – a másik az együttműködés.

A szegediek 2010. őszén voksaikkal nyomatékosan azt üzenték, hogy nagyra értékelik azt az embert próbáló, kemény munkát, amely az elmúlt nyolc évben Szegedet fejlődési pályára állította.

Azt üzenték, hogy fontos számunkra a megújuló 21. századi, európai nagyváros, a régióközpont Szeged.

Azt üzenték, hogy a dolgok jó irányba haladnak akkor is, ha a jövő építése olykor kényelmetlen lehet a jelenben.

A szegediek azt üzenték, hogy folytassuk.

De a legfontosabb üzenetük: hogy nem kívánják pártok harcterévé tenni a mi szép városunkat. Fejlődést és együttműködést akarnak.

A mi költőnk, a szegedi Juhász Gyula úgy fogalmazott: „a háborúban olykor nagy hősök harcolnak. Az igazi hős azonban az, aki a háború ellen harcol.” 2010-ben a szegediek együttműködésre ítélték – és együttműködésre kötelezték minket. A szegediek nem akarnak háborút. Ezzel a döntéssel pedig történelmi esélyt kaptunk arra, hogy a háború ellen harcoljunk. Esélyt kaptunk egy olyan új típusú önkormányzati munkára, amelyben mindenki úgy vehet részt, hogy egyetlen érdeknek kell megfelelnie: városra és a szegediek érdekeinek.

Nincs – nem lehet többé más szempont! Nem lehet sem frakciók, sem pártjelvények, sem szimbólumok mögé bujva menekülni a felelősség elől.

Egyedüli mérce maradt a teljesítmény és a minőség.

Egyedüli mérce maradt a munka és a tehetség. Ezek Szeged értékei!

Magam – a szegediek bizalmából – immár harmadszor állok ezen a helyen. Hat választást nyertem Szegeden, többet mint bárki mióta demokrácia van. Azért, mert Nekem elhiszik ennek a szándékának, ennek az akaratnak nemcsak megfelelni tudok, hanem történelmi esélynek is hiszem.

Teljesítmény és minőség.

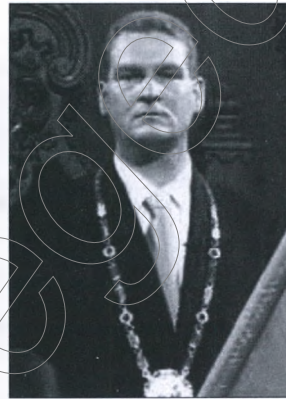
Úgy vélem – és demokrataként az a tapasztalatom - ez a kettő értelmes vitában, hiteles érvek közepette, gondosan kimunkált kompromisszumban születik. Sem a mindent tagadó destrukció, sem a feltétel nélküli megfelelni vágyás, nem szellemi teljesítmény, és főleg nem minőség.

Ma hitünkben megerősítve, elszánásunkban fölvértve, munkára és cselekvésre készen Szegedhez, a szegediekhez méltó közgyűlést kell alakítanunk.

De szerencsések vagyunk, mert van honnan erőt merítenünk.

Szeged történelme gazdag példatár.

Hiszen ez a város volt az, mely számtalanszor, az elemek és a történelem megpróbáltatásai között is mindig megmutatta, bebizonyította, hogy állhatatos akarattal, szívós munká-

val, kifogyhatatlan kreativitással képes a fölemelkedésre, képes az újrákezésre, képes a folyamatos a megújulásra.

És amikor mérlegre tesszük mai tetteinket, nemcsak a nagy városépítők – IV. Béla, Tisza Lajos, Klebelsberg Kunó szigorú tekintetét kell állnunk.

Hanem az egykorvult alsóvárosi paprikatermelőit, a hajdani felsővárosi hajóácsát, a főgimnáziumi fizikatanárét, akik már száz, kétszáz esztendővel ezelőtt is azzá tették ezt a várost, ami: szuverén és felelős polgárok közösségévé.

Akik jóllehet, más és más neveltetést kaptak, olykor más nyelven beszéltek, különböző diplomákban imádkoztak, de mindig képesek voltak a viszály helyett a közös célokra, a megadás, a feladás helyett a küzdelmet, s a múlt helyett a jövőt választani. Akiknek Kossuth Lajos méltán mondhatta: Ti vagytok szegediek, „nemzetem büszkesége, hazám oszlopa”.

Ma nekünk, utódoknak nem csak az a feladat jutott, hogy e példatárból merítsünk, hanem az a megtiszteltetés is, hogy példát mutassunk a jövőnek.

Mutassuk meg, hogy képesek vagyunk a szegediek akarata és fölhatalmazása alapján folytatni azt a határozott, békés építőmunkát, ami Szegedet élhető, vonzó, ugyanakkor lendületes és fejlődő 21. századi európai nagyvárossá teszi.

Mutassuk meg, hogy tudjuk, mit kell tennünk!

Mert kétségünk ne legyen: e büszke város, a 170 ezer szegedi 170 ezer féle kérdést tenne fel a folytatással kapcsolatban. De a képviselőség annak a felelőssége, hogy a 170 ezer megbízik a 29-ben. Bízunk abban, hogy e kisebb közösség megtalálja és megfogalmazza azokat a kérdéseket, amelyekre ha bölcs válasz születik, olyan Szeged születik, amilyenben élni szeretnénk. Élni, valamennyien. Méltónak kell lennünk erre a bizalomra. Úgy, ahogyan azt Márai Sándornál szebben senki meg nem fogalmazta: „Az életnek értéket csak az a szolgálat adhat, amellyel az emberek ügye felé fordulunk.”

Ez a szolgálat megtisztelő, fölemelő – és végtelen.

Bármit s bármennyit teszünk a városért, a szegediekért – soha nem mondhatjuk: hogy elvégeztetett, hogy készen van. Egy élő közösségben, egy városban a megoldandó feladat mindig több, mint a megoldott. De ha mi, itt ülök hiszünk közös értékeinkben, a teljesítményben, a minőségben – és főként hiszünk egymás jóindulatában: nekivághatunk e magas hegynek, az újabb megoldandó feladatoknak.

2010. október harmadikán Szeged népe választott. Október hatodikán pedig összeért Szeged új hídja, új büszkesége, az új északi hidunk, a Móra Ferenc híd a Tisza fölött. E híd egyszer és mindenkorra összekötötte a jobb és bal partot – és e pillanat megállt az időben. Tanuljunk meg közlekedni e hídon. És őrizzük, óvjuk, vállaljuk felelősséggel ezt a nagyszerű, szimbolikus, történelmi pillanatot. Mert, az igazi hős a háború ellen harcol. Rengeteg hétköznapi hőst látok Szegeden. Az ő nevükben, Szeged nevében az együttműködésre hívom most alakuló harmadik közgyűlésem tagjait!

Minőség és teljesítmény az érték, és hogy magyar magyarnak nem lehet ellensége: ez az új, ez a modern, ez a 21. századi szegedi gondolat.

Mert minden nemzedék után annyi marad, amit maradáno értéként teremt, harcainkat, vitáinkat elfedi és elfelejti a jótékony történelem.

Nekem Szeged a világ közepe. Minden más csak általa és ő ertette van. Szövetségesem mindenki, higgyen bármiben, gondoljon bármit a világról, akinek szintén Szeged a fontos.

Soha, talán soha nem volt oly nagy szüksége sokat csalódott, indulatok által szabdalt nemzetünknek a példamutató Szegedre, mint amennyire most van.

Legyünk hozzá méltóak!

(A harmadik ciklusban újraválasztott polgármester beszéde az alakuló közgyűlésen október 13-án)

Írások a Templom térről

NYOLCVAN ÉVE AVATTÁK FÖL A DÓMOT ÉS KÖRNYÉKÉT

Sík Sándor SZEGEDI ÓDA (részletek)

Látlak már messziről integetni újra
Fogadalmi Templom két felnyújtott ujsa,
Szentegyház a homokon.
Szeged, híres város, nekem édes város,
Tápéval, tanyával, éggel is határos,
Köszöntelek, otthonom!

...

Hátha minálunk is a gyom, a tömérdek
Ártó butaság és kancsalszem önérdék
Pusztulna már pokolba,
S a szép mag, a dús szem kelne ki délszínre,
Kinek üszögös ma szép legjava színe,
Betaposva, romolva.

...

Jójj fel, - ama lángnak sosetűnő mása,
Mely most oly ígérő tűzzel koronázza
A dómcsúcsi keresztet,
Azt a szép, egyenes, szívünkbeli párost!
Uram, ezt a földet, Uram, ezt a várost,
Ezt a napot szeresd meg!

TEPLOMTÉRI VÍZIÓK

Az a különös, hogy a víziók közt, amiket az árkádok alól látok, nekem, az öreg szegedi embernek, a valóság a leghihetlenebb vízió. Sokat járok a téren, amelynek még nincs hivatalos neve – a művészettörténet talán Rerrich terének fogja elnevezni valaha – s akár déli nap arányában látom, akár teli hold ezüstjében, méltóságos nyugalomban mindig van valami nyugtalanító: csakugyan a mi földünkől nőtt ki ez a csoda? A mi homokunk álmolta ki ezt magából? S nem viszi el egyszer a szél, mint odakint a Fehértó fölül a délibábót? Nem, mert nagyon jó helyen van. A város vénei és írástudói harminc évig vitáztak arról, hová építsék a Fogadalom Templomát. Sok érdek viaskodott egymással, földi érdekek, nem mindig méltók a szent fogadásához. Jó, hogy végül a patres conscripti bölcsesége e hely mellett döntött. Talán nem is bölcsesség volt, hanem ösztön. A sokszor tüzet, vízvette ősi város népe megérezte, hogy földjén ez a kis folt a maradvány tere. Azt nem lehetne mondani, hogy változatlan volt minden változásban. De minden változásban megmaradt annak, aminek a városalapító ősök szánták. A szegedi föld szent helyének, amelyet híd kötött össze az éggel. A Fogadalmi-templom előtt egy nyolcszegletű kis torony áll, az Árpádkor hagyatéka, amelyet Szent Demeter lebontott templomának tornyából hámozunk ki. Igénytelen, szerény kis őse a pompás székesegyháznak, ő rá a bizonyosság, hogy Isten szeme mindig mint neki ajánlott donációra vigyázott erre a helyre, mióta szolgálai keresztvizet csorgattak szilaj pogány magyarok lehajtott fejére.

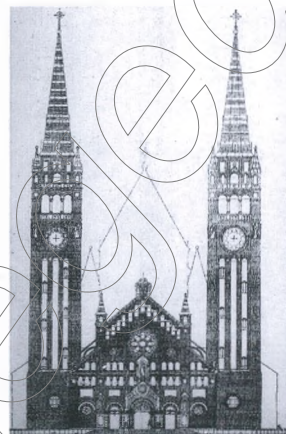
Ennek a századnak az elején, mikor a kis-kunok földjét elhagyva, beálltam szegedinek, a rekonstrukciós városnak csak ezen a pontján érzett valamelyes történeti levegő. A hetvenkilences nagy víz itt nem tett külön-

sebb kárt, s nagyjában minden maradt a régiben. A kedves barokk-templom, amelynek tornyában írástudóktól föl nem jegyezve, senkitől nem sejtve, aludt az árpádkori kis torony; előtte, nagyajtajával szemben, a terecske közepén a Szentháromság-szobor s tőle délre, a Templom-tér és Gizella-tér határán a Rozália-kápolna. Az ó-templom keleti oldalához hozzáragasztva, egy omlatag kis sárga ház, a Városi Zenede, amelybe a szelek is bejártak orgonálni; a nyugati oldalon kapaszkodott bele a plébánia, ez is sárga, emeletes ház, rosszul záródó ablakokkal, amelyek sokat fájdtották a városi tanács fejét; ennek folytatása volt az Iskola-utca felé a piaristák régi iskolája, a hajdani Nemzeti Oskola, a század elején már a megváltó csákányokra váró tisztessé omladék. Körül a nagy vizet kiállt ódon házak, köztük az egyetlen sivár az Ipartestületé, szegték be a háromszögű kis teret, régi német városkák hangulatával.

Különösen bujkáló holdvilágos estén, mikor a gizella téri honvédelméket körülfogó orgonabokrok sűrűjében megszólaltak a fülemülék. Igaz, hogy nem igen hallgatta őket senki. Koránfekvő, csendes része volt ez a városnak, kurjongatásoktól nem zavart vadászerülete a málladozó torony és a vén padlások denevéreinek. Az egykori palánk-nak már nyoma se, de a híre még igen. Öreg szegedi polgárok csak palánki templom-nak hívták a belvárosi templomot és a szívbéli szeretet megindító csökönységével ragaszkodtak hozzá. Hallani se akartak a lebontásáról.

– Vegyék tudomásul az urak – szegte fel fehér fejét a város közgyűlésén Varga Ferenc apát úr –, hogy ha csákányt fognak a templomomra, az első csákányütések az én öreg testemet érik.

Nem is foghattak munkába a csákányok addig, míg az agg főpap ki nem költözött a halottak csendes városába.

NYOLCVAN ÉVE, 1930. OKTÓBER 28.-ÁN ÜNNEPÉLYES KÜLSŐSÉGEK KÖZÖTT AVATTÁK FÖL A DÓMOT ÉS A TEMPLOMTERET. ERRE EMLÉKEZVE KORABELI ÍRÁSOKBÓL KÉSZÍTETTÜNK ÖSSZEÁLLÍTÁST.

A RÉGI GIZELLA TÉR

Száz évvel ezelőtt... A barokk-templomra, amelynek képét egy Karats-metszet őrzi 1820-ból, még nem a Szentháromság vigyáz, hanem a Szűzanya szobra. (Később a felsővárosra került ez a szobor s ma is ott vigyázza a minoriták templomát.) A Városi Zenede még akkor nem rozszant sárga ház, hanem jó erőben levő tekintélyes épület, a piarista atyák rendháza, övék a plébánia is. A tér nagyobb — a Rozália-kápolna még akkor a Boldogasszony-utcája sarkán áll, a mai DMKE-palota helyén —, de üres és kietlen. Délről és nyugatról apró házak oromfalai szegik be, de a mai piarista-ház és a honvéd-pavillon helyén, a Tisza Lajos-körút végén pákászoknak való mocsár terpeszkedik, békás és sásliliomos. A templomtól keletre a xenodochion áll; a görög szó ez esetben nem vendégfogadót jelent, hanem kórházat. Ahol most a gyermekklinika emelkedik, ott akkor is gyógyítottak, de beteg katonákat.

Észak felé, a Nemzeti Oskolán túl, a sánc zárta el a katonák várát a polgárok városától, tövében a várárokkal. A palánk árka a mostani püspöki palota helyén kanyarodott el a Kelemen-utcából és Zrínyi-utcából a Tisza felé. Az apró házacsok sorának a neve, amelyek kísérték, árkon-utca volt.

Ezen a téren sétálgatott száz évvel ezelőtt Vedres István, a nagy földmérő, az akkori Szeged legműveltebb embere és legnagyobb rajongója. Új könyvét forgatta a fejében, a Szegedi Múzsák százados ünnepét, annak öröme, hogy a kegyes atyák Oskolája megérte a szegedi földön a száz esztendő. Igen meg lehetett elégedve Szeged nagy fia, mikor az akkori templomtér körülnézve, így kiáltott fel:

Ki az, kérdd, ki ezt bátran eszközlötte?
Memfist, Athént, ki ki mátk követni itt merte?

Ha a nagy álmodó lelke ma hazajár a holdsugáron, bizo-

nyosan azzal a vallomással tér vissza a csillagok fölé, hogy ilyen még ő sem mert álmodni.

A XVIII. század elején megvan a templom, de nincs templomformája. Tornya van, de teteje nincs, a menyezet bedől s az Úrsten kiköltözött belőle. A török világ viselte meg, úgy, hogy a német világ kezére már mint olde Kirche került. A misét abban a tornyos Mária-kápolnában mondják, amelyet még 1501-ben emeltetett a templom nyugati oldalán Lukács zágrábi püspök, szegedi eredés, Szent Demeter pusztá templomából Herberstein zsoldosai sóraktárt csináltak, körülötte pajták éktelenkedtek s előtte a katonapékek sütőkemencei füstöltek. Egyházi vonatkozása csak a püspöki székhely volt, körülbelül a mai plébániapalota helyén. Akkor volt Szeged először — ideig-óráig — püspöki székhely. A csanádi püspök hazátlan volt, Szeged egyházi hovatartozandósága bizonytalanra vált a zűrzavaros időkben s így a székhely telén püspök és a gazdátlan város egymásra találtak, ha nem soká tartott is a barátság.

Maga a tér ebben az időben az Isten kertje volt: temető, bizonyára már a középkor óta. Okleveles adat van róla, hogy a század közepén, mikor a templomot restaurálni kezdték, a tanács utat nyitattott a sírok között. A restaurálást a század végén fejezték be, akkor bontották le a zágrábi püspök kápolnáját s akkor tüntették el a tér rendezésével a sok százados ó-temetőt.

*

A török idők ... A sírok közt a templom maga is halott, csak a temetőben játszókató gyerekek bújócskának benne. Az ó-torony, amely még akkor szabadon áll, támasztó pilléreivel nagyon alkalmas erre, mert azokhoz nagyon oda lehet lapulni. Az egyik gyerkőc sokáig várja, hogy rátaláljanak. Unalmában előveszi a bicskáját és elkezd vele vésegetni a torony vakolatát. Rajzol a bicskahegygel. Azt rajzolja, amit lát a búvóhelyéről.

Egy török minaret gyerekes rajzát vési bele a falba. Ez a gyerekrajz, amelyet az árpádkori torony kihámozója, Sebestyén Károly múzeumi kollégám vett észre és fotografált le, az egyetlen bizonyosság a mellett, hogy valaha a tér környékén török mecsetnek kellett lenni, amely idelátszott.

*

XV. század, Mátyás kora, Szeged a Hunyadiak városa... A népkirály, aki most díszhelyen lakik a Nemzeti Pantheonban, szerette és sokat meglakta Szegedet. Történeti följegyzés van róla Heltai Gáspárnál, hogy meglátogatta Szent Demeter egyházát is, amely kései gót csarnoktemplom volt, a torony mögött, nem nagyon díszes, a nép temploma. (Az uraké a várban volt.) Ekkor történt az, pontos dátuma is van, 1465 október 26-a, hogy a király szegényellette a misemondó plébános kazuláját s felajánlotta Szent Demeternek a maga arannyal átszőtt palástját. „Becsülik vala pedig azt a ruhát hatvanezer forintra.” (A királyi palástból készült kazulát az alsóvárosi barátok mentették meg a törökök elől s máig is ők őrzik.)

Zsigmond korában már négyszögletűre volt falazva az árpádkori nyolcszögű torony s a torony előtt, tehát jól kint a téren, állt a háromhajós, pompás bazilika, hátul a szentéllyel. A főoltár látta maga előtt térdepelni a nyugtalan vérű királyt s bűnösletű szépasszony-feleségét, Cilley Borbálát.

A támasztó sarokpilléreket is ebben az időben kapta a torony, talán az 1444-es nagy földrengés után, amelyben Isten büntetését látták a szegediek. Mert Isten haragja azon a napon rendítette meg a várost, amelyen Ulászló király semmisnek nyilvánította azt az esküt, amelyet a szegedi templomban tett a törökkel kötött esküre. Ezen városból indult el az esküszegő király a várnai temetőbe.

Innen kezdve már semmi írott történeti adat nem kor-

látozza a templomtér felett röpködő fantáziát. Amit tudunk, azt a csákánynak és az ásonak köszönhetjük, amelyek a régi templom lebontásakor és a nagy építkezés alkalmával megszólaltatták a földet és a téglákat. Akkor került elő a Demeter-templom tornyába befalazott árpádkori torony, amelyben az alapfalak szerint a tatárjárás körül egy kisméretű, egyhajós, nyilván boltozatlan, gerendamennyezetes templom tartozott, egyenesen rányúló szentéllyel. De ez a XIII. századbeli templom a toronyhoz képest új templom volt, a torony már látott régebbit is, a XII. században. Nyilván ez volt Szeged keresztény telepeseinek első temploma, Demetriusnak ajánlva, aki a bizánci kereszténységben a pásztorok védőszentje volt. Ennek a templomnak a maradványa a restaurált kis torony, a városalapító ősöknek majd ezer év által megszentelt ereklyéi, amelyet, mint a ma művészetével ékes ereklyetartó, vesz körül a templomtér.

A nőgyógyászati klinika alapozásakor, tehát a Templomtér és a Tisza között régi sírokat találtak, amelyeket ősi szokás szerint feldúltak és csak akkor jelentettek be, amikor már betették is az új épületet. A csontok mellett „encsem-bencsemeket” is találtak, amelyekből néhány darab bekerült hozzám a múzeumba. Egy bronz karperec, egy kék üvegyöngy s Traján császár bronzérme, rendes tartozékai a Kr. u. II. század jazig temetőinek. Köröskörül még mocsaras erdők, nádrengetegek lakatlan sivatagja; a templomtérén már a nagy sötétben is világított a kultúra

Móra Ferenc Templomtéri víziók című emlékfoszlányai az /, 1932-ben megjelent, Rerrich Béla A szegedi Templom tér című könyvből/.

Móra Ferenc

ÉPÜL A FOGADALMI TEMPLOM

A SZEGEDI TEMPLOMTÉR

Nagyszabású építészeti alkotások legtöbbször széles látókörű, hatalmas akaratú és kitűnő szervezőképességű egyéniség nevéhez fűződnek. Ha az eszme megvalósításánál megértő közvéleményre, kitűnő munkatársakra is talál, az elgondolás igazi atyja mégis a tervet megálmodó, szellemi architektus marad. Így volt ez régen, mikor gúlák, akropolisok, renaissance templomok, barokk kastélyok épültek, s így van ez ma is, midőn hatalmas gyárak, tudományos intézetek, áruházak, felhőkarcolók nőnek ki a földből. Csak a középkori székesegyházak kivételek, mert itt az Isten eszméjében egyesülő polgári közületek építkeztek századokon át, szinte egy ember szellemében, de igazi közösségben.

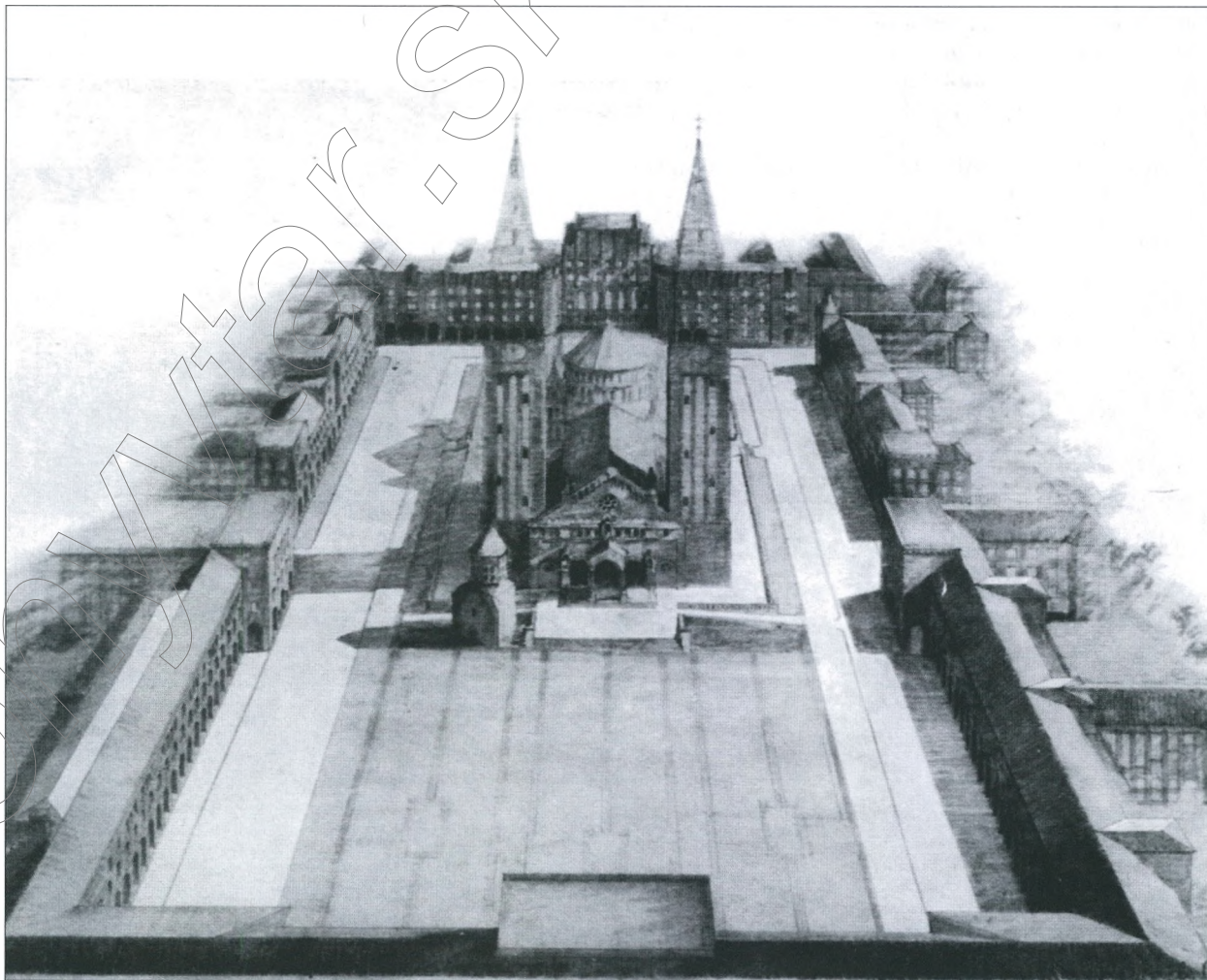
A huszadik század meghozta a szervezett tömegek érvényesülését, egyúttal azonban a vezéregyéniségek eszméi nevében valóban együttes munkát is. Külsőleg ez sehol sem fejeződik ki olyan világosan, mint a mai építészetben. Különböző, egymástól függetlenül elgondolt házak helyett most nagyszabású és egységes építészeti kompozíciók jönnek létre, legyenek akár egységes intézmények otthonai, akár sok család egymás melletti lakásai. A huszadik század a kollektív összeolvadás és az egy eszme jegyében meghozta az új monumentális architektúrát.

Külföldön már számos ilyen egységes építészeti kompozícióval találkozunk, nálunk azonban a szegedi egyetem természettudományi intézeteinek és a püspöki palotának, valamint az egyházi intézményeknek architektonikus összefoglalása az első ilyen építészeti megvalósulás. Néhai gróf Klebdsberg Kuno kultuszminiszter örökké tevékeny, a kor szellemiséget híven megőrző agyában született meg a nagy építészeti elgondolás, ő a szegedi Templomtér gyönyörű, árkádok épületegységének megálmodója. Elmélyedő töprengés után jött rá arra, miként lehetne a különböző rendeltetésű épületeket úgy meg-

tervezni, hogy azok nagy egységben és harmonikusan vegyék körül a már megépült Fogadalmi templomot.

Az új Fogadalmi templom fehér kőből és vörös téglából való, neoromán architektúrája megkövetelte, hogy vele harmonikus ízlésben oldassanak meg a teret határoló építkezések is. Éppen ezért került ki néhai Rerrich Bélának késői középkori olasz palotákra emlékeztető terve győztesen a pályázatból, mert az ő elgondolása biztosította legtökéletesebben a harmóniát a már meglévő templom és az emelendő épületek között. Itt elhibázott lett volna bármilyen önmagában mesterinek elképzelt történeti hangulatú vagy modern koncepciójú homlokzatsor, ha nem számolt volna a székesegyház architektúrája által megütött akkorddal.

Másik feltétele volt a művészeti hatás zavartalanságának a tér egységes, zárt udvarszerű kiképzése. Régi tanítása a művészettörténetnek, hogy minden időben az elhatárolt, utcatorlatoktól, keresztelésektől mentes terek a legművészibb hatásúak. Épültek legyen azok akár csúcsíves, akár renaissance, vagy akár minő stílusban. A velenicei Szent Márk-tér is ennek köszönheti, fantasztikus épülethomlokzatain kívül, páratlanul művészi, teremszerű hatását. Szegeden még inkább a tér nagyvonalú kialakítása, az arányok artisztikuma, a tömegek helyes egyensúlya volt a fontos, mert a feladat természete miatt és a költségek kímélése végett nem volt szabad gazdag díszítéshez folyamodni. Ezért kellett a tömegek, a felületek arányos elosztása mellett legnagyobb gondot fordítani az építőanyagra is. Ilyen egyszerű homlokzatokat, melyeket egyedül a nyílások, árkádok tagolnak, ritmizálnak, csak szép anyagból szabad építeni, különben hatásuk sivár lenne. A nemes anyagból való felületek eleven színe, a profilok ötletes rajza főtényezője a kompozíció művészi hatásának.

RERRICH BÉLA LÁTVÁNYTERVE

A RERRICH-FÉLE TÉR KORABELI RÉSZLETÉI

Rerrich Béla épületei, bár a mult stílusok hagyományai-
ban gyökereznek, mégis a mai kor kívánalmait fejezik ki.
Végre sikerült a monumentális építkezések terén is
kitörni abból a körülzárt gyűrűből, amelybe a rosszul
értelmezett konzervatív felfogás szorította a magyar épít-
művészetet. Nagy a jelentősége ennek nemcsak önma-
gában, hanem a magyar építészet jövője szempontjából
is. Csak ilyen feladatok után remélhetjük az új magyar
építészet mielőbbi kifejlődését, a korszerű és faji voná-
sok szintézisét.

A vérbeli művész alkotása azonban éppen úgy nyilvánul
részletek szépségében, mint az egésznek sikerült elgon-
dolásában, a terek, a tömegek, a formák szerencsés
együttesében. Még ha típusra is dolgozik az építész,
akkor sem hanyagolhatja el a részletek formaképzését, az
egész építménnyel való összhangjukat. Legfeljebb csak
egyszerűen, szűkszavúan, tárgyilagosan fejezi ki magát.
Annyit mond, amennyit a cél, a szükséglet megfelelő
kielégítése előír. De mennyivel nagyobb gondot kell for-
dítani a részletekre az olyan építkezéseknél, amelyek a
régli hagyományoknak megfelelően a kézimunka jegy-
ében jönnek létre. Bár a kifejezés, a forma a ma szellemét
hirdeti itt is, a művészi munka azonban éppen úgy a
maga egyéni különlegességében jelenik meg, mint a régi
építészeti alkotásokban. Legfeljebb csak a tervező szól
hozzá most minden részletet meghatározva, kizárólagos-
sában mint egykor, midőn az egyes kivitelező mesterek
szót kértek egyéni eszméik, ötleteik számára. Ma ez csak
azoknak van fenntartva, akik önálló részletfeladatokat
kapnak az épület díszítésére.

A szegedi Templomtér építkezéseinek művészi volta is
nagy részben abban rejlik, hogy részletei a kézimunka
jegyében jöhetnek létre. Ez az épületcsoport, akár csak a
régli középkori műemlékek, a maga egyedülálló, különle-
ges mivoltában vált valóra. Nemcsak az épületek archi-
tektúrája, hanem a részletek megoldása is a megadott fel-
adatból született. Mindkettő a katolikus egyházzal és az
egyetemi tudományokkal való kapcsolatokról beszél.
Rerrich Béla középkori művészek nyomán arra töreked-
tett, hogy minden forma elárulja mestere szeretetét.
Semminek sem szabad a sablonba süllyedni. Minden
motívumnak arról kell tanúskodnia, hogy az építész
benső odaadással merült el kivételes feladatának megol-
dásába, hogy átélte az igaz művész ihletett, teremtő mun-

káját. Rerrich Béla érezte, hogy századokra szóló építke-
zés jutott neki osztályrészül, s ezért sehol sem fejezte ki
magát köznapian. Azzal, hogy az épületek rendeltetését
mindenütt hangsúlyozni akarta, megannyi alkalmat
nyert művészi ötletekre. Az egyházi és az egyetemi
eszmé szelleme épp úgy megadta neki az alapot művészi
motívumokra, mint a különleges szükségletek érvényesíté-
se. Belső és külső célok hangsúlyozása határozza meg
az épületeknek részletekben megnyilvánuló, különleges
karakterét, ami szinte épp olyan fontos, mint a térkom-
pozíció együttese, egysége. Sehol semmi unalmas ismét-
lődés, soha sem pihen az építész fantáziája. Mindenütt
az épületek rendeltetésével összefüggő, azt jellemző
megoldások, öröm megállapítani, hogy a praktikum
mint párosul artisztikummal, a rideg észmunka a szív
melegével. A díszek nem az épület lényegétől független
hozzáadások, hanem legnagyobb részben a szükségle-
tekből származnak. Még a szobrász, aki a legfüggetle-
nebb feladatokat hajtotta végre, ő is szellemben, stílus-
ban teljesen az épület karakteréhez igazodik. Sőt figurá-
lis művészetét iparművészeti feladatoknak állítja szolgál-
latába. Ime, feladatoknak, művészeteknek az a nagy egy-
sége és egyenrangúsága, ami a régi, stílustermelő száza-
dokban volt mindennapos. Faragott kő, csiszolt márvány,
kovácsolt vas, égetett és mázas cserép, fa, festés, színes-
üveg az építész vezetése alatt mind egy nagy, színes
orkeszternek egyéni hangszere.

Az árkados Templomtér már ma is úgy hat, mintha patinás
műemlék lenne. A régi olasz és angol motívumok-
nak modern átírása és klinkertéglával való összeházasítá-
sa kitűnően sikerült. Nem szabad itta helyi gyökértelen-
séggel előhozakodni. Éppen ennek a megoldásnak és
anyagának a feladata az, hogy a magyar Alföldön gyökeret
eressen és alapja legyen a további fejlődésnek. Sajnos, a
közelmúlt építésze az Alföldön olyan sivár képet muta-
tott, hogy csak idegen ojtással lehet a magyar architektú-
ra vad fáját megnemesíteni.

Három oldalról veszik körül a homlokzatok a teret,
amelynek keleti, keskeny oldalát a székesegyház zárja le.
Mindenütt két emeletesek az épületek, kivéve a templom-
mal szemben lévő középső szakaszt, mely három-
hordoz. Úgy ezt, mint a két hosszú oldal befejező pavil-
lontömbjét magas, sima attika koronázza, lapos tetővel.
Ez a két sarok-pavillon az egész épületkompozíció legjel-

legzetesebb, legsikerültebb része. Kiitúnó záró akkordjai az árkádos, egyenletes homlokzatrészeknek. Az udvar architektúrája a maga egészében nem árulja el, hogy minő különböző tudományos, vagy egyházi célt szolgálnak az egyes épületelemek, csak kívülről, a Boldogasszony-sugarút torkolatával szemben kap külön egyéni hangsúlyt a püspöki palotarész.

Sok finomság, ötlet nyilvánul a részletekben. De nem tolatkodóak, szinte váratlanul akad az ember az egyes artisztikus motívumokra. Így az árkádok pillérei között néhány mulatságos, fantasztikus formájút találunk. Egy csavart pillért a szegedi néphumor már el is nevezett adóprésnek. A püspöki palota és a szeminárium homlokzatát itt-ott szenteknek kőből és égetett klinker-anyagból való stilizált szobrai díszítik, a háromemeletes szakasz attikáját pedig a sokat emlegetett, de el nem készült zenélő-óra ékesíti.

Rerrich Béla már az épületek falazásánál is művészi változatosságra törekedett. A klinker- és a nyers vöröstégla ötletes rakása, vegyítése, a hézagok különböző kezelése, sőt a téglák faragása által a homlokzatokon igen szép felületi hatásokat ért el. Szinte sikerült neki hamisítás nélkül itt-ott elérni a régi műemlékek hatását. Ehhez járul még a téglalatozás és a födémek változatossága is. Különösen az árkádokban és az épületek előtereiben nyilatkozik artisztikusan ez a figyelmes, gondos munka. Ezek az előterek nemcsak a téglafalazás, hanem a térkomponálás szempontjából is az épületkomplexum legsikerültebb részletei közé tartoznak. Egyik-másik a régi római vagy ókeresztény kultusz-helyiségek hangulatát juttatják eszünkbe. Éppígy középkori jellegű a románkori torony alatt lévő keresztelőkápolna kovácsolt kapuja, az Élet kapuja.

Mindenképpen nemes, tisztelettudó és művészi gondolat volt a néhai nagy minisztertől, hogy az árkádokban megalkototta a Nemzeti Emléksarnokot. A magyar kultúra nagyjai vonulnak fel egymás mellett szobrokban, domborművekben, epitafiumokban megőrkítve. Az ötletet néhai Stróbl Alajos mesterünk hagyatékában lévő szobroknak megvétele szolgáltatta, ő a budapesti Epreskertben kezdte meg a híres magyar művészek mellészobrának felállítását. A szegedi árkádokban egyedül a Stróbl-féle szobrok régiek, a többi mind most készült. Különböző magyar szobrászok alkotása. Mindegyik más nemcsak stílusban, hanem a megőrkítés egész elgondolásában is. Épp ennek a változatosságnak köszönhető az emléksarnok festőisége. Régi keresztfolysók, templomhajók artisztikumát elevenedik meg előttünk. Érde-

kes egyébként, hogy a kevésbé népszerű szobrászaink jobban beleélték magukat a feladatból következő hangulatba, mint a szobrászprimadonnák. Az utóbbiak még annyira belegyökeredtek a naturalizmusba, hogy eredetibb és az épülettel jobban összevágó stilizálás nehezebb esett. A legjobban sikerültek Ohmann Béla iparművészeti iskolai tanár alkotásai, ő mintázta Körösi Csorna Sándor archaizáló szarkofágját a híres ázsiai kutató fekvő alakjával, valamint az épületen kívül-belül elhelyezett dekoratív jellegű szobrok és domborművek legtöbbjét is. Igen stílusos még Margó Edének robusztus Werbőczy-reliefje.

Nem feledkeztek meg a tér stílszerű kikövezéséről sem. Egyszerű kőkockák rajzos mintával. Az egyik sarkon a régi, lebontott Demeter-templom ősi tornyának maradáka, Szeged történelmi múltjának festői dokumentuma, a másikon Köllő Miklós Szentháromság-szobra. Egy belső sarokba még széles kávájú kutat is terveztek.

Erre a térre valóban büszke lehet Szeged városa. Elgondolója és megvalósítója példát mutatott arra, hogy egységes, művészi terv alapján, aránylag mérsékelt költségekkel milyen nagyszabású építészeti kompozíciót lehet létrehozni. A szegedi Fogadalmi templom tere egyszerre nemes bélyeget üt a Tisza partján épült város műemlékekben és építőművészeti látnivalókban annyira szegény és újdonsült képére. Olyan központja lesz a városnak, minővel csak a régi kultúrájú külföldi városok dicsekedhetnek. Semmi üres hivalkodás, fölösleges cico-ma, a művészi gondolat itt a maga tisztaságában, nemes-ségében szólal meg. És a Fogadalmi templom, a Trianon miatt Szegedre áttelepedett csanádi püspök székesegyháza is sokat nyer új környezeté által.

Most még csak az hiányzik, hogy a gyönyörű tér a templom oldalain és a szentély mögött is méltó folytatást kapjon. Hasonló stílusban kicsoda monumentális lezáródást kaphatna a nemes építészeti kompozíció a Fogadalmi templom körül. Reméljük, szerencsésebb pénzügyi viszonyok között erre is sor kerül. Rerrich Béla már elkészítette ezekre az épületekre a tervek. A szegedi Templomtér azonban így is az ország legszebb modern építőművészeti alkotása. Elgondolója és tervezője nemcsak az egyháznak és a tudománynak épített méltó hajlékot, hanem mindketten önmaguknak is örökbecsű emléket emelt.

/Ybl Ervin 1932-es tanulmánya A szegedi templomtér című könyvből/

Ybl Ervin

EGYHÁZI MÉLTÓSÁGOK AZ 1930-AS ÁTADÁSI ÜNNEPSÉGEN

A szegedi városképnek legifjabb, de máris legjellegzetesebb architektonikus eleme a Fogadalmi Templom és környezete, az árkádsoros egyetemi és egyházi rendeltetésű épületcsoport.

Szeged városának az árvíz óta legnagyobb, legmonumentálisabb városképi vállalkozása a Fogadalmi Templom felépítésére, továbbá a Szegeden 1921-ben letelepedett tudományegyetem elhelyezésére irányul. Ez a két alkotás, illetőleg intézmény a rekonstrukciónak valósággal a koronája, ünnepélyes befejezése, de ugyanakkor újabb városképi kezdemények ihlető forrása. Nyomatékosan ki kell emelnünk, hogy ezekért az alkotásokért a város lakossága, különösen pedig a tanyavilág szegényparaszt népe óriási áldozatokat hozott.

A Fogadalmi Templom tervpályázatán Schulek Frigyes neoromán terve bizonyult a legkiválóbbnak, anyagi megfontolások miatt azonban Foerk Ernő átdolgozásában került a megvalósítására sor. Helyéről hosszú, évtizedes vita után döntöttek. A mai Püspök tér [utca] (püspökbazár) területét a 80-as években erre a célra tartották fenn. A területét Bonnaz Sándor akkori csanádi püspök meg is vásárolta, innen a neve. Gondoltak arra is, hogy a templomot a Kárász utca tengelyébe, a Dugonics tér déli részébe építik. Mások Gizella téri (ma Aradi vértanúk tere) elhelyezése mellett kardoskodtak. Végül a Dömötör-templom lebontása mellett döntöttek, de ezt Varga Ferenc békéscsabai plébános, kiváló helytörténész egészen haláláig ellenezte. Csak ezután foghattak munkához. Ezt a megoldást mai szemmel teljesen elhibázottnak kell minősítenünk, hiszen a városnak legrégebbi fennálló temploma és környező, városképi tekintetben nagy értékű kora klasszikus épületcsoport esett e parvenü buzgóságnak áldozatul. A polgárság a kapitalista korszakban sokszor nem érzett kegyeletet a régi emlékek iránt, különösen ha ez gazdasági terjeszkedésének útjában állott. Gondoljunk csak országszerte, sőt Európában is arra a felvilágosított barbárságra, amelynek annyi pusztítását fájjaljuk. Itt Szegeden egy csillogó polgári városkép kezd kibontakozni, amely mellett a régi Palánk a maga vidékies egyszerűségével, biedermeier meghittségével a kortársak szemében bántó kontrasztnak és elmaradottságnak tetszett.

A Fogadalmi Templom alapkövét 1914-ben rakták le, de csak addig jutottak el, ahol a tornyokon ez olvasható:

„Az nem lehet, hogy annyi szív hiába onta vért. 1914-1918.” Az építkezést a huszas években folytatták. A templomot, amely közben székesegyház is lett, 1930-ban szentelték föl.

A templom történelmi stílusa már az építkezés idejében korszerűtlen volt már sajnálhatjuk, hogy nem építették

A DÓM NARJAINK FÉNYÉBEN

föl még az eklektika klasszicizáló szakágában, amikor az új városképbe jobban belesimult volna. Ha pedig már késlekedtek a fogadalmi templom valóra váltásával, az új egyházművészet eszményeihez kellett volna folyamodniok.

A templom külseje egyszer majd radikális egyszerűsítésre szorul, hogy így az épületben kétségtelenül benne lappangó architektonikus értékek jobban érjenek, másrészt hogy az egész templom készségesebben hangolódjék Rerrich Béla alkotásának monumentális egyszerűségéhez, keresetlen előkelőségéhez, magasabb, művészi színvonalához.

A tornyok és homlokzat között nagy az aránytalanság. A homlokzat, de egyáltalán az egész külső falfelület a felhasznált anyagok színei és kezelése miatt szaggatott, a vörös téglák és a fehér kő

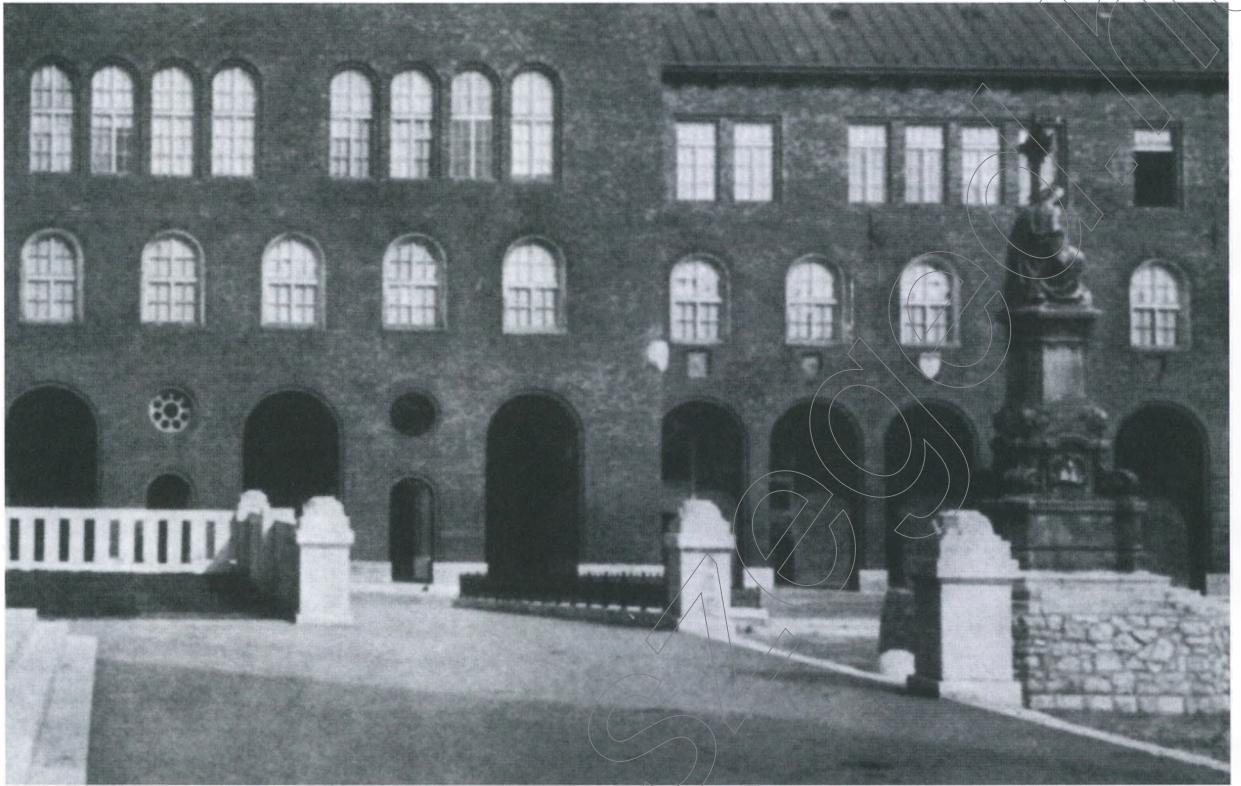
között nagy a tónusellentét. Ezenfelül szükségtelenül sok rajta a hevenyészett plasztikai elem (Tóth István közepes alkotásai/, amely nincs kellő összhangban Márton Ferenc apostol-mozaikjaival.

A templom belseje, térhatása nem újszerű ugyan, de megragadó. Berendezése és díszítése azonban már sem a stílus következetes egységével, sem a változatos művészi összhangjával egyelőre nem dicsekedhetik.

Az a néhány elsőrangú, napjaink legjobb törekvéseire, de ugyanakkor a román stílus igazi lényegére is utaló, nagyvonalú stilizált alkotás: Ohmann Béla Klebelsberg-síremléke, továbbá Szent Dömötör, István-, László-oltárkompozíciói, nemkülönben Márton Ferenc nagyszabású, magyarizáló szentélymozaikja (Mária megkoronázása) nincsenek, nem is lehetnek összhangban a darabokra szaggatott belső falfelülettel (az akusztika mégis igen rossz), a festészeti dekoráció szecessziós tarkaságával, a szimbólumok átgondolatlan, rendszertelen zsúfoltságával (tervezte Foerk Ernő, festette Beszédes Ottó és Beszédes László), a belső díszítő plasztika vidékies színvonalával (Tóth István művei, csak a kórus tartóoszlopain látható evangélisták érdemelnek figyelmet).

A templom kiemelkedő alkotásai Ohmann és Márton említett művein kívül a kupolatartó hevederívek homlokán a próféták és az Ószövetség kiváló alakjai, jelenetei, amelyeket Márton Sándor a középkori miniatúrák ihletében alkotott. Ő a mestere a négy csegelyre, vagyis ívsarokra festett, megszemélyesített négy főerénynek (Okosság, Bátorság, Mérséklet, Igazságosság) is. Márton Ferenc műve még a szentélymennyezetben látható Szeplőtelen Fogantatásnak magyar népviseletbe öltöztetett freskója is. Körülötte üres felületek, ide hódoló magyar szentek kerültek volna. Hasonlóan ő festette a főhajó két oldalfalán Szent Ferenc, Loyolai Szent Ignác, Szent Leó pápa és Liseuxi Szent Teréz képét is. A szent

AZ EGYETEMI ÉPÜLETEK EGY RÉSZE

tély középfalának - a főoltár fölöslegesnek tetsző baldachinjától alig látható - Magyarok Nagyasszonya mozaikját Reischl Károly tervezte. Tóth István kezemunkája a szentélynek az árvízi fogadalmat megőrkítő félkörívben elhelyezett szerény reliefsorozata. A Szent Keresztoltár Foerk és Tóth István közös, egyébként is igen győnge műve. A Szent Gellért-oltár Krasznai Lajos rutinmunkája. A szentély szép üvegablakait Róth Miksa, a keresztelőkápolnáét Johan Hugó, a hajóét Zsellér Imre tervezte. Figyelmet érdemelnek még Tarján Oszkár nemesen archaizáló ötvösmunkái (tabernaculum-ajtó, gyertyakarok, Szent Gellért ereklyetartója), Barth Ferenc iparművészeti alkotásai (kanonoki stallumok, a Mária-kápolna oltára és folszerelése). A főkapu ó- és újszövetségi jeleneteket, párhuzamokat ábrázoló két bronz szárnyát Heksch Nándor és Szőri Józsefné Boga Lujza kovácsolta. Az orgona technikai és művészi értéke páratlan az országban. A pécsi Angster-cég készítette Geyer József tervei szerint.

A díszítések együttesének nyugtalanító benyomását voltaképpen a belső térhatás hozza egyensúlyba, amelyben Szőnyi Ottó szavaival élve „nincs úttörés, hisz ez a templomséma már jó régi, hanem van tudás és ízlés”.

A templom nyugati tornyához támaszkodó Szent Antal-kút-kompozíció (1944) Erdey Dezső megragadóan szép, kitűnően elhelyezett alkotása. Nagy kár, hogy sohasem működik. A templom előtti Szentháromság-szobornak (1896) Köllő Miklós a mestere. Még a régi téren állították fel.

A Fogadalmi Templommal máris összeforrott Rerrich Béla árkados épülecsoportja, a két világháború közötti időszaknak legszebb magyar építészeti alkotása. U-alakban fogja közre a legartisztikusabb hazai modern térkompozíciót, a Dóm teret. Nyugati része egyetemi internátus és papnevelő intézet, délnyugati sarka püspöki rezidencia, déli és keleti szárnyán pedig egyetemi kutatóintézetek foglalnak helyet.

Az égetett mázas (klinker) téglából készült együttest főleg az észak-európai országok téglarchitektúrája sugallta, amely századunkban is páratlanul szép, korszerű alkotásokat hozott létre. Rerrich példaképe nyilván a modern stockholmi városháza, amely következetesen modern egészében is ihletett történelmi romantikát áraszt magából. Ebből a szempontból Rerrich műve az elmúlt század történelmi stílusinspirációjának alighanem legérettebb, legnemesebb, legegységibb kifejezése, Borbíró Virgil kifejezésével szólva: hatyúdala hazánkban. „A szegedi kísérlet elvitathatatlan sikere mellett is épp úgy önmagában való, egyszeri, alkotójának rendkívüli egyéniségéhez kötött mű maradt - mondja Borbíró -, mint Feszli Frigyes pesti Vigadója.”

Ennek a sugárzó szépségnek forrása csakugyan Rerrich egyénisége, aki művészi teremtőerejét a középkori mesterekre emlékeztető anyagtiszteltel és alázattal tudta párosítani. Az alkotás az utolsó percig, ott a kőművesek állásain is formálódott a kezében. Ő tervezte a legkisebb iparművészeti feladatot is, ő adta az iparosok kezébe a rajzokat. Mindig a nagy, eszményi egészet látta, de érezte a legkisebb részletnek, kődarabnak, vasnak és üvegnek, saroknak és síknak helyzeti lehetőségeit is. Rerrichnek emberi egyszerűségét, a dolgozókkal: munkásokkal és iparosokkal való meghitt, igazán baráti együttműködését máig emlegetik. Csak Ohmann Bélának, Virágh Pálnak (vasmunkák) és Leszkovszky György festőnek (püspöki kápolna) juttatott önálló, de a saját elképzeléseihez alkalmazkodó feladatot. Rerrich és Ohmann baráti közös munkája a modern épületplasztika legnagyobb magyar teljesítményeihez tartozik: akár Szent Gellért tömör alakjának, mintegy az épület szimbólumának, akár a püspöki rezidencia kerti lebegő Mária-szobornak, akár a belső homlokzat zászlótartó figuráinak, vagy az épülecsoport legváratlanabb helyein feltűnő, de mégis szervesen odatartozó kerámiáknak elhelyezésére, játékára gondolunk. Az árkádok alatti Nemzeti Emlékcsarnok (Pantheon) is sokat őriz Rerrichnek ebből a készségből, bár számos szobor

nem éri el a környezet nemes színvonalát, és egyszer majd kicserélésre vár. Remekbe készültek a vasmunkák, így az árkádok lámpái, ajtók és korlátok is.

Rerrich Bélát a legnagyobb iparművészeti föladat elé kétségtelenül a püspöki rezidencia interieurje, belső berendezése állította. Mint Ybl Ervin mondja - akinek jellemzését egyúttal föl is használjuk - „Előcsarnokokat, lépcsőházakat és különböző termeket kellett itt az előkelő tartózkodás és kényelem jegyében terveznie. Különösen az előcsarnokok és a lépcsőház kiképzése sikerült jól. Mind térhatás, mind a részletek megoldása szempontjából itt igazán művészt alkotott. A márvány, fém, üveg, fa, aranyozott téglák, és a fehér fal együttese fölött modern szellem uralkodik, bár egyes motívumokban Rerrich régi hagyományokat dolgozott föl. A püspöki dolgozószoba kényelmes eleganciájával, a szalon romantikus rokokójával és az ebédlő barátságos egyszerűségével árulja el a jó ízlést. Viszont igazi ókeresztényi puritánság hatja át a szemináriumi kápolna belsejét. Szerencsés harmóniáját azonban nem szabad megzavarni oda nem való szentképekkel.” Ez sajnos azóta végzetesen be is következett. A püspöki rezidencia műkinccsei között egyébként számos elsőrangú kép is van.

Rerrichnek kitűnő iparostársai voltak: a budapesti Thék Endre, Seenger Béla, Forreider Béla, a szegedi Bille János, Kónya János, Kocsis Ferenc, Lengyel Lőrinc, Takács János, Erdélyi András és mások.

Rerrich, aki különben a kerttervezés főiskolai tanára volt, vállalta a püspöki és klinikai kert megalkotását is. Különleges szépségükből az idők folyamán kissé kiforgatták, sablonossá csökkentették őket, pedig dallamként tartoznak hozzá az építészeti kompozícióhoz.

Rerrichnek ihletett munkája a Szent Dömötör-torony

művészi restaurációja (1931), továbbá gyönyörű szímbólumokkal díszített vasajtájának modern terve, néhány középkori kőnek beépítése is. Az archaikus Agnus Dei-dombormű itt mintha a szegedi élet és munka szakadalan folytonosságára, de ugyanakkor az európai kultúra ígézetére is emlékeztetne. Keresztelő kápolnává stilizált belsejében a keresztelőkút Weichinger Károly, a máris salétrommarta freskók pedig Aba Novák Vilmos méltó alkotásai. A művészek valamennyien tisztelettelően illeszkedtek az archaikus környezetbe, de ugyanakkor modern mivoltukból sem tagadtak meg semmit. Szeged városi rangjának ezt a páratlan, ősi bizonyosságát legutóbb (1956) a Tervező Iroda hozta nemes, tartózkodó ízléssel rendbe.

Sajnos Rerrichnek nem adatott meg, hogy az egész teret ő képezze ki. Pedig nyilván nagy hasznát lehetett volna venni a tér maradandó elemeinek (ráctemplom, Hungária-ház) számbavételénél, kompozíciós tényezőként való felhasználásánál az ő kivételes tapintatának, a művészi önfeláldozásában is szuverén tehetségének. A tér így is hazánkban páratlan építészeti kompozíciója, amelyet archaikus és modern elemek tesznek változatosá, egyetemessé. Ez az önmagát szüntelenül és méltán ünneplő, liturgikus fegyelmű környezet ad szállást a legnagyobb hazai szabadtéri színjátszó törekvéseknek.

/Részlet Bálint Sándor 1959-ben kiadott Szeged városa című kötetéből/

Bálint Sándor

RÁKÓCZI FERENC SZOBRA A DÓM TÉR BEJÁRATÁNÁL

A csoda műhelye

KILENCVEN ÉVES A BELVÁROSI MOZI

A szegedi Belvárosi mozi 2010. szeptember 8-án ünnepelte fennállásának 90. évét. Az eredetileg is mozinak készült épületben 1920 óta nagyobb megszakítások nélkül máig peregnék a filmek, ami önmagában véve is figyelemreméltó.

1919. január 1-én jelent meg a Részvény aláírási felhívás a Szegedi Naplóban, melyben olyan modern színvonalon álló mozgófényképszínház építését tervezték, ami alkalmas hangversenyek, kabarék stb. számára is és ehhez 1200 db, egyenként 1000 korona névértékű névre szóló részvényt bocsátottak ki. Az aláírási ív Abonyi Mihály Széchenyi tér 2. sz. üzletében volt jegyezhető. Ezen a címen az 1918-as szegedi telefonkönyvben Abonyi Mihály néven kész férfi- és gyermekruha áruház szerepel, ezenkívül beltárgya volt a volt a posztó és szőrme nagykereskedéssel foglalkozó Holtzer és Abonyi cégnek. A mozi szakmában sem volt ismeretlen a neve, 1910 októberétől az Uránia mozgófényképszínház igazgató-tulajdonosa volt, ami a Holtzer-házban működött (Híd, Deák Ferenc, Vár-utcák által határolt épület).

A Belvárosi Mozi Rt. alapítók 1919. január 16-án már meg is tartották az alakuló közgyűlést a Tisza Szállóban. Abonyi Mihály a létesítendő vállalat igazgatója bejelentette: az 1 millió 200 ezer korona alaptőkét 162-en lejegyezték. Egyúttal elfogadták Szivessy Tibor budapesti műépítész tervét. A megalakult részvénytársaságnak 18 fős Igazgatósága és 9 fős Felügyelő Bizottsága volt.

Igazgatósági tagok között találjuk a szegedi üzleti- és bankélet jeles képviselőit: a Tisza szálloda tulajdonos Juránovics család több tagját; Juránovics Gyulát, özv. Juránovics Ferencné, Schermann Kálmánt. Rajtuk kívül Kamp János, Maróthy Ferenc, Réti Adolf, Pollák Nándor, Pollák Endre, Körös Albert, Pető Ernő, Vértés Adolf, Ernst Sándor, Wolf Miksa, Sándor Ferenc, Abonyi Mihály (igazgató), Pálfi Zoltán dr., végül, de nem utolsósorban Vass András és Lippai Imre neve szerepel a névsorban. E két utolsó név kiemelése azért is indokolt, mert ez a két család a részvénytársaság fölszámolásáig (1949) tagja maradt a mozi üzemeltető társaságnak. Bár Vass András 1925-ben meghalt, özvegye, majd lánya (Baróti Józsefné) az Rt. megszűnésekor is 170 db részvényt birtokolt, a részvények kétharmada pedig a Lippai család tulajdonába került át az idők folyamán.

Nem volt veszélytelen a vállalkozás, nemcsak azért nem, mert akkor három mozi és egy kertmozi működött Szegeden, hanem azért sem, mert az indulás időpontja nem volt éppen ideálisnak mondható mozi alapításra: 1920 az I. világháború lezárásának az éve, egyre gyorsult az infláció, széthullott az

állam, mindenből hiány volt, viszont pénzből többfélélt használtak. Ekkor kezdték építeni Szegeden a vidék legnagyobb moziját, a Belvárosi mozi, az eredeti tervekkel ellentétben azonban nem a budapesti építész, hanem Sebestyén Endre szegedi építész tervei alapján. Szivessy Tibor terve háromszintes mozi, cukrászdát, az emeleten lakásokat foglalt magába. Az épület megjelenését az art decos elemek határozták meg, a bejáratot díszes, háromszint magasságú, íves záródású kapu alkotta volna.

Sebestyén Endre elhagyta a lakásokat, a mozihoz kétszintes előcsarnokot, az emeletre karzatos dísztermet tervezett koncertek, bankettek számára. A mozitermet alkalmassá tették színházi előadásokra is, a színpadot ellátták süllyesztővel és zsinórpaddal is, előtte nagyméretű zenekari árkot alakítottak ki, a földszintre 700, az erkélyre és a páholyokba 500 ülőhely került. Az emeletre kétoldalt lépcső vezet föl. Az előcsarnok fölött büfé kapott helyet, a Deák Ferenc utca sarkán lévő emeleti nyitott terasz a dohányosok részére készült. Az előcsarnokból átjáró vezetett a Stefánia felé a Park kávéházba, mely arról volt nevezetes akkor még Kossuth kávéház néven, hogy egyike volt azoknak a kávéházaknak, ahol rendszeres mozgóképvetítéseket tartottak 1905-től. Részben a kávéház nyári mozijának helyet adó „hűvös, szép fenyveskert - udvarának” helyére került a Belvárosi mozi épülete.

Az építkezés alig kezdődött meg, amikor 1920 februárjában a másik régi mozis szakember, Vass Sándor vezetésével újabb mozi építő

részvénytársaság alakulását jelentette be az újság. A Dugonics Mozi Rt. a Szegedi Napló ház helyén akarta fölépíteni a szintén 1200 személyes moziját hangversenyeremmel, kávéházzal és szállodával. A tervekből mindössze a május 19-én megnyílt és szeptember 20-ig üzemelő kertmozi valósult meg, melyet a Szegedi Napló „városunk legújabb büszkeségének” nevezett.

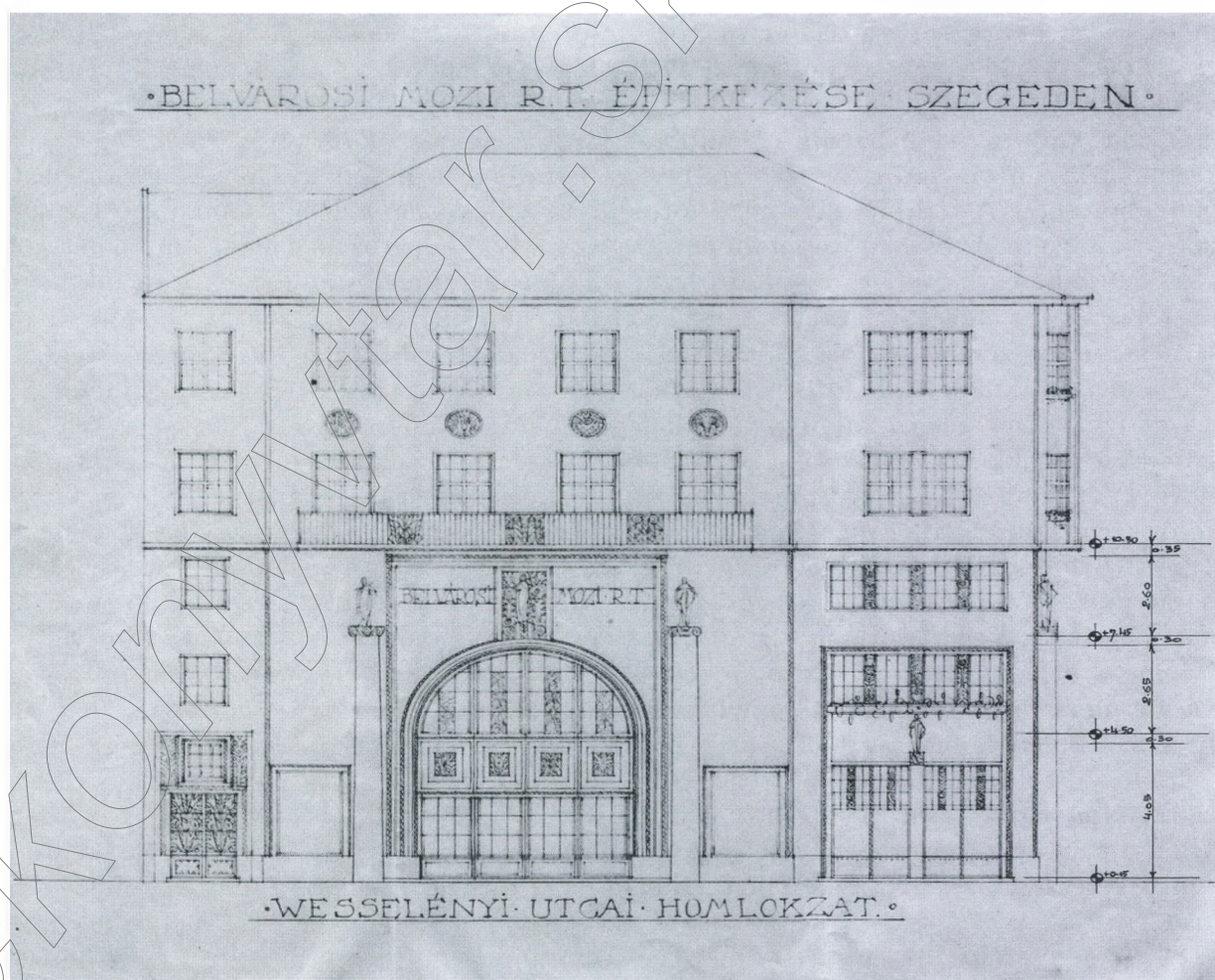
A Belvárosi moziban 1920. szeptember 8-án volt az első vetítés. A méreteiben is nagyszabású mozi már tizenegy óra előtt zsúfolásig megtelt és még az oldalfeljárókat is elállta a kíváncsi közönség - a korabeli tudósítás szerint.

Az ünnepi előadást a Himnusszal kezdték. Étsy Emília szegedi színésznő prologja után következett a vetítés. A filmek közül a „Masamód” című nem érkezett meg. Ezt a Heltai Jenő színművéből készült filmet tíz nappal később, szeptember 18-án mutatták be, Budapesttel egyidőben. Helyette a „Farkaskölyök” című, az alaskai hómezőkön játszódó amerikai drámát vetítették, amit egy magyar népszínmű követett Délibáb címmel Garamszeghy Sándor rendezésében. Az elő-

adást előző este bankett előzte meg, ahol az érdekelteken és a sajtó képviselőin kívül budapesti filmgyárak vezetői és pesti mozilapszerkesztők is jelen voltak, akik a megnyitásra jöttek Szegedre.

Október közepén a Belvárosi mozit, mint koncerttermet is fölavatták Füredi Sándor hegedűvirtuóz föllépésével. A továbbiakban gyakran rendeztek hangversenyeket, előadásokat a moziban. Néhány kiragadott példa: 1923 - ban pl. irodalmi matiné keretében Juhász Gyula 25 éves írói jubileumát tartották, melyen az ünnepelten kívül szerepelt Babits Mihály, Kosztolányi Dezső és Móra Ferenc is. 1937 januárjában Fricsay Ferenc kíséretével Bartók Béla koncertezett, saját művét adta elő, nyáron a Szabadtéri Játékok szereplői adtak nagyszerű művésztet.

1921-ben fölülvizsgálták a mozi engedélyeket, ami nagy változást hozott a szegedi mozik életében. A két legrégebb alapítású mozi becsukott: a Híd utcában levő Uránia (alapítva 1907-ben) és a Gizella tér (ma Aradi vértanúk tere) és a Szentháromság utca sarkán levő Raichl-palotában (ma a Ságvári Gimnázium) működő Apolló (alapítva 1908-

SZEGEDI NAPLO Pátek, 1944. április 7.

A Belvárosi Mozi
 húsvétra, szombattól ősbemutató keretében bemutatja a Lippay-Görgényi
 produkciójában készült, legújabb magyar filmet:

címe:

SZERELMES SZIVEK

Öt szerelemnek a szív, a dal és a poézis szárnyán meglevő gyönyörű
 költői története.

Lavotta szerenád A gyönyörű közismert melódiák szárnyán meglevőnek egy nagy szerelem édes bus története. A főszerepekben: Szilassy L., Kertay Lili és Zala Karola	Kádár Kata A Gyilkos tó fenségesen zord vidékén a székely föld csodálatos táján játszódik egy tragikus szerelem. Főszereplők: Szilassy Alice és Halász Géza
--	--

Mesék a bécsi erdőből
 Strauss János hallhatatlan keringőjének megejtő dalával
 tessék alá egy művész pár költői szerelmét. Főszereplők:
 Berdy Bella, Csányi László
 és a m. kir. OPERA baletkara.

Párisi emlék CHOPIN nek a nagy zeneszerzőnek ifjúkori tragikus szerelme. A romantikus játékot Goll Bea és v. Benkő Gyula csipkefőnomságu szerelmi játéka kell életre.	Harmatos rózsaszál A keménykötésű intőző ur és felesége a rájáró menyecske vérpezsdítő esete. Főszereplők: Iávor Pál és Egyr Mária.
--	---

Híradó.

Elszászi utiképek Gyönyörű színes kis film Elzászról és Magyarországról. Előadások kőznap 3, 5, 7, vasárnap és húsvéthétfőn 2, 4, 5 és 7 órakor.	Mese vár Pilló kutyá és Miki egér színes trükk filmje. Előadások kőznap 3, 5, 7, vasárnap és húsvéthétfőn 2, 4, 5 és 7 órakor.
---	---

Nagypénteken nincs előadás!

BELVÁROSI MOZI

1944. dec. 18-tól hétfőtől bemutatja

Az orosz filmgyártás
 kimagasló alkotását

KUTUZOV

grandiózus történelmi film
 a napoleoni időkből

magyar szövegrésszel

Előadás kezdete 4 órakor

Pénztárnyitás előadás előtt fél órával.

ban). Nem bizonyultak versenyképesnek az új, nagyobb mozik mellett. A Dugonics kertmozi ki sem nyitott a következő szezonban. A Belvárosi mellett az 1913-as alapítású Korzó és a Belvárosi után néhány hónappal, 1920. december 21-én megnyílt Széchenyi mozi maradt a kulturális kínálatban. (Ez utóbbit később Fáklya névre keresztelték, majd 1995-ben lebontották.) A három nagy mozi története továbbiakban részben összefonódott. A régi szakemberek közül a Korzó mozit indulásától vezető és mellette a Feketesas utcában saját mozit is üzemeltető Vass Sándor nevével nem találkozunk többé, de nem sokáig igazgatta a Belvárosi mozit Abonyi Mihály sem. Nem tudjuk, mikor távozott Szegedről. 1924 végén, amikor a Belvárosi mozi hosszú, kényszerű szünet után újra megnyitotta kapuit a Színház és Társaság című szegedi lap Haracsek Rezsőt nevezte meg a mozi igazgatójának, aki a következő több mint húsz évben – 1940-től Horvai Rezső néven – Szeged mozi életében állandó személyiségvé vált. Abonyi Mihály 1938-ban halt meg. Nekrológja szerint a Belvárosi mozi alapítása után visszatért a kereskedő pályához, üzletet nyitott, majd biztosítási üzletben ténykedett, a rákoskeresztúri izraelita temetőben temették el.

1924 végén a színházi újság szerint „A szegedi mozi ipar fejlődésének főérdeme Kelen

Hugót, Sugár Sándort és Horacsek Rezső igazgatókat illeti meg”, két hét múlva azonban közölte, a Korzó és a Széchenyi mozik egyelőre beszüntették előadásukat, minden lekött film a Belvárosi moziban kerül vetítésre. Karácsonykor mind a három mozi játszott, de 1925. január közepétől már csak a Belvárosiban tartottak naponta előadásokat, a Korzó csak hétfőn és ünnepnapokon játszott. 1925 februárjában ilyen ünnepi hét volt a film 30 esztendő jubileuma, a Korzó moziban amerikai burleszkok, a Belvárosiban kanadai és kaliforniai történetek peregtek. Ugyancsak az 1925. februári Színház és Társaság c. lap dicsérte „a szegedi egyesített mozgósínházak igazgatóságának egyre fokozott munkásságát”, melynek eredményeképpen hétről-hétre pazar filmek kerülnek vetítésre. A mozi egyesítésnek Horacsek Rezső volt az adminisztratív igazgatója, ő szerezte be mind a három mozi számára a filmeket.

Az 1920-as évek vége a némafilm korszak végét jelentette és a gazdasági világválság kezdetét. Valószínűen ezekben az években vált meg a Belvárosi mozi eredeti részvényeseinek nagy része a moziban lévő üzlet rész tulajdonától.

A nagy érdeklődéssel várt hangosfilm vetítésének technikai feltételeit Szegeden először a Belvárosi moziban teremtették meg. Már 1929 végén tervezték az áttérést a

„beszélő” filmre, de az első vetítésre 1930. június 6-án került sor. Előtte hetekig fúrtak-faragtak, szereltek, átalakították, kibővítették a gépházat, hangszórókat szereltek a színpadra, a függöny mögé. A Délmagyarország című lap szerint „telt ház izgulta és kíváncsiskodta végig a hangosfilm szegedi debütjét. Tömegek álltak a mozi-foyerban” és „a kiszűrődő hangokat éhesen falták a kívülről és áhítatosan csodálkoztak.” A mozi zenekarának helyén virágok díszlettek, a film előtt Jung Péter okleveles gépészmérnök vonzóan és népszerűen ismertette a hangosfilm technikáját, majd felcsendült Radames hangja, ahogy Aidához énekelt és következtek a Fox Follies revüfilm részletei. Csodálkozást váltott ki „amikor a karcsú filmdíva hangja kemény alt-

ban hódította meg szíve választottját.”

1930. július 21-27 között az első magyar hangosfilm is műsorára tűzte a Belvárosi mozi. A „Csak egy kislány” férfi főszerepét a Szegedről Pestre szerződött Jávor Pál alakította.

1938-ban felbomlott a szegedi mozik szoros együttműködése. A Színházi Újság meglegedésének adott hangot abból az okból, hogy végre „Megszűnik Szegeden az „egykéz” mozi.” A miniszter engedélyesnek, Palugyay Farkas budapesti mérnöknek adta át a Széchenyi mozi

üzemeltetésének jogát. Mint írták, sok rossz film került Szegedre, a filmújdonságok viszont elkerülték a várost az „egykéz” rendszer miatt. Az új tulajdonos méltó konkurenst jelent majd a szegedi mozi életben.

FILHARMONIKUS EGYESÜLET

A SZEGEDI

**III. RENDES
HANGVERSENYE**

1937 január hó 17-én, vasárnap
délelőtt a Belvárosi-Moziban

Vezényel: **Komor Vilmos** (Budapest)

Közreműködik:

Bartók Béla

MŰSOR:

Weber: Euryanthe nyitány
Bartók: Magyar zongoraverseny előadja a Szerző
(kísérőzenekart vezényli Fricssy Ferenc)
Beethoven: III. (Eroica) szimfónia

Jegyek: Belvárosi-Mozi pénztáránál
válthatók már P 120-tól

BELVÁROSI-MOZI

1937 augusztus 13-án, pénteken
este fél 9 órai kezdettel

**NAGYSZABÁSÚ
MŰVÉSZEST**

a szegedi SZABADTÉRI JÁTÉKOK
főszereplő művészeinek közreműködésével
Két és félórás rendkívül gazdag, változatos műsor

A bevezető beszédet: Dr. Janovits Jenő mondja

Tökés Anna Kiss Ferenc
Berky Lili Gözon Gyula
Orosz Júlia Toronyi Imre
Mezei Mária Ascher Oszkár
Honi Erzsébet Básthy Lajos
Bauer Lilla Solthy György
E. Bardócz Rózsa Várkonyi Zoltán
K. Vészi Rózi Sarlay Imre
Thász Klári Kabók Győző
Rubinyi Tibor

Az előadás keretében fellép az országoshírű
Szentpál táncsoport

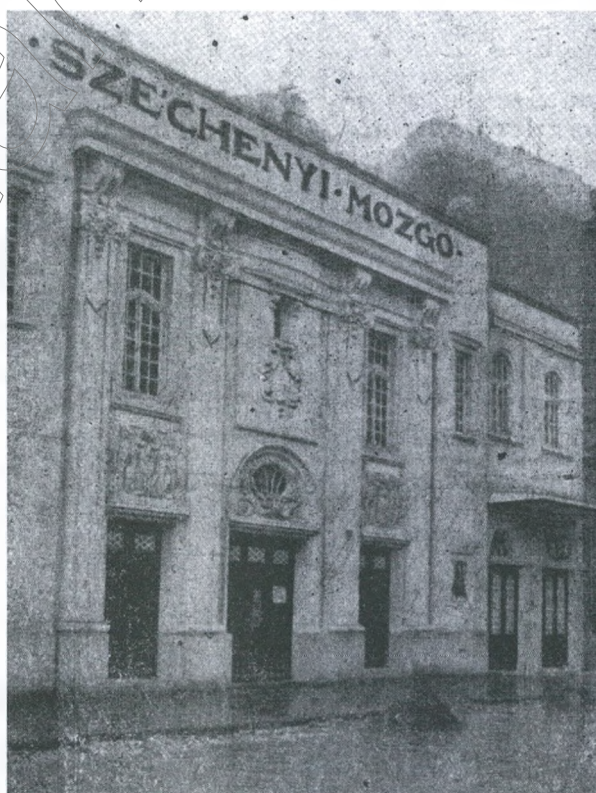
A zongoránál:
Fricssy Ferenc karnagy és Ketter Ernő zongoraművész

Ilyen grandiózus együttes nem szerepelt még
az ország egyetlen színpadán sem
Jegyelővét 50 fillértől 2'50 pengőig

1940-ben a Korzó mozinak ugyanaz az engedélyese: a budapesti Magyar Nemzeti Apollo-Mozgófénykép Rt., igazgatója azonban már nem a Belvárosiban is igazgató Horacek Rezső, hanem Barczány Imre. A Belvárosi mozgónak 1940-ben engedélyese továbbra is a Belvárosi Mozi Rt., törzstagok Lippai Imre és özv. Vass Andrásné, igazgató Hörvai Rezső. A Belvárosi mozi alapításában is résztvevő Lippai Imre (1876-1961), akinek gőzfűtőüzeme, téglagyára és malmai voltak, 1939-ben került a filmes szakma figyelmének középpontjába, ugyanis híre ment: a szegedi vállalkozó magyar filmek gyártását pénzeli kisebb-nagyobb összegekkel. Az már csak következmény lehetett, hogy a Harmónia filmvállalattal két új magyar film közös gyártására kötött megállapodást és ehhez 100 ezer pengő támogatást nyújtott. Az összeg

nagyságát akkor tudjuk igazán érzékelni, ha hozzátesszük, a Lippai érdekeltségek közül a legnagyobb, a gőzfűtőüzem értékét 700 ezer pengőre becsülte a bank hitelinformációs jelentése.

Ebből az alkalomból az Est c. lap 1939. október 25-i száma bemutatta Lippai Imrét. Jókai Mór „Aranyember” alakjához hasonlította, aki a maga erejéből valóságos vállalatbirodalmat épített ki „amelyen gyárkémények füstölögnek, malmok zakatolnak, fűtőszekrények gatterei bögnek, amelyben tutajok százai szállítják az Erdős Kárpátokból a szegedi Tiszáig a rönköket, amelynek egyik pontján százezer számra sülnék a téglák a égetőkemencékben, másik sarkában színes neonsövek csábítják a közönséget Lippai Imre mozijába” a Belvárosi moziba. A sikeres üzletember vállalkozásai mellett Szeged legrégebb

bankjának a Szeged-Csongrádi Takarékbankjának igazgatósági tagja is volt.

1943-ban, amikor a magyar filmgyártás rekordmennyiségű filmet, összesen 53-at gyártott, a Belvárosi mozi 22 új magyar filmet játszott, ebből ötnek Budapestet megelőzően az ősbemutatója is Szegeden, a Belvárosi moziban volt. Arra a kérdésre ez ideig nem sikerült adatot találni, vajon ezeknek a filmeknek a gyártásában volt-e szerepe a Lippai családnak. Saját készítésű filmet csak egyet ismerünk, a Szerelmes szí-

vek összefoglaló címmel hirdetett öt kisfilmből álló produkciót, melyet 1944 húsvét szombatján (április 8-án) mutattak be a Belvárosi moziban Lippay - Görgényi produkcióként megjelölve. Az öt kisfilm: Lavotta szerenád, Mesék a bécsi erdőből, Párisi emlék, Harmatos rózsaszál és a Kádár Kata.

BELVÁROSI
Január 7-től, vasárnaptól
Magyar film!
Ajtay Andor, Tolnay Klári, Somlay Artur, Pataky stb. főszereplésével
Keresztúton
Az áldozatos szerelem, a halk finom érzések művészi filmje
ZILI LEONTIN regénye nyomán

Ez utóbbi zenéjét Kodály Zoltán szerezte és a film hangfelvételét is Kodály vezényelte. Ebben a székely népballadában Kodály zenéje a főszereplő, a színészek csak játszanak, de nem beszélnek. A film produkciós partnere a Görgényi család ugyan csak filmforgalmazással foglalkozott, Budapesten több mozit üzemeltettek.

A Belvárosi Mozi Rt. főszerűsítésére 1949 elején került sor. Az 1000 db részvény ekkor 11 család kezében volt. Nyolcan voltak Lippai Imre családjából: három fia és öt

leánya, továbbá a másik alapító Vass András leánya Baróti Józsefné és Singer István és Singer Istvánné. Horvai (Horacsek) Rezső igazgató 1951-ben hunyt el hatvan évesen, Lippai Imre 1961-ben.

Fári Irén – Szerdahelyi Péterné

A kocka el van vetve

A SZEGEDI KOCKAKŐ ÚTBURKOLATOK TÖRTÉNETÉ

Már a Római Birodalomban felismerték az állandóan használható utak szükségességét. Ez tette lehetővé a légiók viszonylag gyors közlekedését, az államigazgatás hatékonyságát a posta- és futárszolgálat révén, valamint a kereskedelmi tevékenységet. Mindezekhez jó minőségű utakra volt szükség, melyek kiadós esőzések idején is használhatóak voltak, a gondos mérnöki munkának köszönhetően biztos alapozással és stabil járőfelülettel kerültek kialakításra. A Birodalom bukását követő népvándorlások idején ezek az utak részben tönkrementek, részben anyagukat későbbi építkezésekhez elhordták. A honfoglalást követően elsődlegesen hadi céllal létesültek részben kavicsozott földutak, majd hadiutak, jelentősebb kereskedelmi útvonalak „épültek”. A törökök is az Al-Duna mentén hadiutat építettek ki, hogy nyugati irányú támadásaikhoz viszonylag gyorsan eljuthassanak, ezen ágyúkat, szekereket könnyen mozgathassanak. Jelentős volt az Erdélyből és Magyarországról nyugatra irányuló marhakereskedelem, valamint a tokaji bor Lengyelország felé irányuló exportja is, melyek szintén közutakon történtek. Az 1830-as évektől a megnövekedett igények miatt kezdenek nagyobb figyelmet fordítani az utak állapotára, folyamatos használhatóságára, mely a városok útjaira is kiterjedt. Széchenyi István ekkor megjelent Hitel című munkájában az Alföld közútjait illeti kemény kritikával.

A régi Szeged – hasonlóan egyéb alföldi városokhoz – szilárd útburkolattal nemigen rendelkezett, ugyanis a beszerzési helyek nagy távolsága miatt a szállítási költségek jelentősek voltak. Az első kőburkolat 1840-ben készült, a Nagypiacról a Sőházig, majd a következő évben a piactól a (hajó)hidig kövezték ki a kocsiutat. 1845-47 között a pesti országutat a gázgyárig, a Szentháromság utcát a Bokor utcáig látták el szilárd burkolattal. 1854-ben érte el a vasút Szegedet, összekötte Pesttel. Ekkor a Pest-szegedi országút, a Szeged-szabadkai posta- és országút, valamint a Szeged-Algyő-Nagyvárad felé vezető országút városon belüli szakaszai voltak részben ellátva kőburkolattal 1200, 700 és 500 öl hosszban. (Megjegyzendő, hogy ebben az időben a megyében máshol nem volt kőburkolat!) Az árvízvet követő újjáépítés során Lechner Lajos leírásából tudjuk, hogy akkorra a Nagypiac egy része (a későbbi Klauzál tér), a Kárász/Iskola, Szentháromság és Fekete sas utca, a Kistiszapart (Máros utca), az Oroszlán, Kereszt (Somogyi utca), a Láudion (Károlyi és Mikszáth Kálmán utca), az Élészáz (Takaréktár utca), Dugonics és Sőház (Sőhordó) utca, a Budai országút (Kossuth Lajos sugárút), a Kálvária utca egy kis része és a Gácsér (Szent Ferenc), illetve Gyár (Rákóczi) utca volt némi kövezettel ellátva.

A város újjáépítésének idején csak a fő útvonalakat körutakat, sugárutakat, a belváros úthálózatát és téreit kezdték ellátni szilárd burkolattal. Ennek ellenére 1908-ban csupán ötven utca volt aszfalmentesítve. Gránitkockával 40000 m³-t, bazaltkockával 6000 m³-t, bazalt fejkővel 5000 m³-t, makadámmal 20000 m³-t fedtek le erre az időszakra, de voltak fackockával, kerámitéglával burkolt felületek mellett már aszfaltozott utak is, 15000 m³ területen.

Schmidt Eligius Róbert tollából 1931-ben jelent meg egy tanulmány, melyben Szeged építőköveit taglalja, valamint 1934-ben egy tanulmányterv megemlíti, hogy „csak a belváros utcái aszfaltozottak illetve kövezettek. Nem mondhatjuk el ez a nagykörúton kívüli úthálózatról.” A tanulmányterv számos problémát vet fel az utak állapotával kapcsolatban, előrejelítve a megnövekedő forgalom által támasztott igényeket. Ennek eredményeként a korábban kőburkolattal ellátott utakra, azt megfelelő alapként használva a következő évtizedekben, különösen az 1960-as években aszfaltburkolat került. Számos helyen találkozhatunk ennek kiköveződéseivel alól előtűnő korábbi kőburkolattal. A főbb útvonalak fokozott igénybevételének figyelembevételével teljes rekonstrukciót végeztek: felszedték a kockakő burkolatokat és erős alapra aszfaltutak kerültek.

Útépítésre kellő szilárdságú, jó kopásállóságú és fagyűrő, azaz kellő műszaki paraméterekkel bíró kőanyag használható fel, melynek megválasztásában még az is szerepet játszott, hogy a beszerzési helyek milyen távolságban voltak.

Ezeket az igényeket a jól formázható mélyégi és kiömlési vulkáni kőzetek elégítették ki. Gránitot a felső-ausztriai Mauthausenből, bazaltot főként a nógrádi bazaltvidék bányáiból, andezitet Szobról és Visegrád környékéről szállítottak. Kereskedelmegtörténeti érdekesség, hogy a távoli Mauthausenből hajón a Dunán Títelig, majd fel a Tiszán szállították a gránitot. Az utak burkolására használt kőanyag fajtája és minősége attól függött, hogy milyen igénybevételnek volt kitéve. A kis forgalmú utcákban általában alakatlan, úgynevezett cik-

lopköveket használtak, melyek egyaránt lehettek gránitból, bazaltból vagy andezitből. A jelentősebb kocsiforgalommal terhelt utakat, tereket már hasított, faragott nagy- és kiskockakővel burkolták, melyek anyagukat tekintve megegyeztek a fentiekkel. Az utak szegélyezésére szintén ezen kőfajtákat alkalmazták.

Magyarországon 1830-ban Pesten rakták le az első kockakőburkolatot, melyhez mauthauseni gránitot használtak fel. A magyarországi útéptörténet bányászat ezzel egy időben kezdődött, a Szob melletti Csák-hegy andezitjének fejtésével, majd a környező borszőnyi és Duna jobbparti területek (Visegrád, Dunabogdány) andezitjének kitermelésével folytatódott. A kővágásra a helyi lakosokat mauthauseni kővágók, a riccerek tanították meg.

A kor kiváló geológusa, Szabó József már 1863-ban javasolta az országban jelentős mennyiségben előforduló bazalt útéptípiként való alkalmazását, ezt csak a XIX. század végétől kezdték felhasználni. Kiskockakő burkolatot először Németországban építettek 1885-ben. Ennek hatására Magyarországon elsőként Szekszárdon épült kiskockakővel kialakított út, 1903-ban. A szegélyköveket, nagykockaköveket kézi úton hasították. Egy dán szabadalom alapján a Kissebesi Gránitkőbányák Részvénytársaság bolgáromi (nógrádi bazaltvidéki) bányájában helyezték üzembe az ország első kiskockakövet hasító gépét 1905-ben. Bolgáromban (Bulhary, Szlovákia) és az Olt menti Alsórákoson (Racos, Románia) mind a mai napig működnek ezek a berendezések.

A millenium évében Sümegen nyílt meg az első dunántúli bazaltbánya, melyet a badacsonyi, Szent-György-hegyi, Ság-hegyi, zalahalápi bányák követtek. A trianoni békediktátum után a bazaltbányászat súlypontja a Tapolcai-medence környéki bányákra került. 1953-54-ben a badacsonyi bányákat állították le, majd 1961-ben a Gulácsos is leállt a termelés. Helyettük Dizsel, Vindornyaszőlős és Zalahaláp bányái pótolják a kiesett szükségletet. Andezitbányászatunk töretlen maradt. Szobon, Dunabogdányban, Szentendrén, Gyöngyössolymoson, Tállyán és Erdőbényén, valamint számos kisebb fejtőben a mai napig folyik a termelés. Diabázt a Bükken, fonolitot Pécs-Vasas mellett ma is bányásznak.

Az útépítésre használt kőanyagot – a mikrorepedéseket elkerülendő, melyek a tartósságot nagyban befolyásolják – óvatosan, nagy tömbökben robbantották, majd kézi erővel, ékekkel hasították kisebb, feldolgozásra alkalmas tömbökre. A kőhasítók (riccerek) az igényeknek megfelelően nagykockát (18x18x18 cm), háromnegyedes nagykockát (18x18x14 cm), kötőkövet (27x18x18 cm), fejkövet, kötőszögkövet, háromszögkövet, püspöksüveget és járdaszegélykövet (32x32x16, illetve 49x32x16 cm) készítettek. Kiskockakőnél az élhosszúság 8-10 cm között változott.

Magyarországon faragott útburkolati köveket 1981-ig készítettek, utoljára Szobon, a Csák-hegy bányájában. (Számos alkalommal láttam a közeli években, hogy Bolgáromban (Bulhary), valamint az Eperjes menti Fintán (Fintice), Felsőbesen (Vysná Sebastová), az Erdélyi Érchegeységben Kristyornál, valamint a Székelyföldön, Mikóújfaluban mind a mai napig kézzel faragják a szegélyköveket.)

Külön szakma volt egykor a kövezőmesterség, Zsigmond király idejéből ismert, hogy szó volt az utcák kövezéséről, de ebben az időben már Pozsony, Besztercebánya és Nagybánya is rendelkezett kövezett utakkal. A XIX. század végére az igények megnöttek a burkolt utak iránt. Míg 1874-ben 53 kövezőmester dolgozott az országban, 1890-ben 547 fő foglalkozott kövezéssel. Szeged útjainak jó részét a Pest megyei Bagról elingázó mesterek készítették, akik az ország számos területén vállaltak munkát.

Kisforgalmú utcák úttestjét általában megmunkálás nélküli, alakatlan, 15-20 cm méretre tört úgynevezett közönséges vagy idomított terméskövel, az ún. ciklopkövel burkolták. Az úttükör kialakítása és kellő alapozás után elhelyezett szegélykövek között szoros illesztéssel, az úttengely enyhé domborulatával készültek ezek az utak.

Nagyobb forgalmú mellékutaknál az úttengelyben, az úgynevezett koronarészen a teljes szélesség mintegy harmadában ellenálló gránit- vagy bazaltkockakő került lerakásra, míg az út széle és a szegélyek kevésbé tartós andezitből kerültek kialakításra. A nagy forgalmat bonyolító, jelentős igénybevételnek kitett főutakat egységesen bazalt vagy gránit kockakőburkolattal látták el.

Az utak tartósságához a megfelelő alapozáson kívül szükség volt arra is, hogy a kockaköveket minimális hézaggal, legfeljebb 10 mm távolságban, kötésben helyezték le. A kialakult gyakorlat szerint az útszegélyre 45°-os szögben, háromszöggel, kötésszöggel vagy püspöksüveg-vel kezdték az első sort, majd az út tengelyében másfeles, ún. kötőköveket alkalmaztak. Nem volt gyakori alkalmazási forma nagykocka esetében a hullámvonalú elhelyezés vagy a hálós elrendezés.

Kiskocka alkalmazásakor, mivel a felhasznált elemek némileg eltérő méretűek, a tökéletes illesztés és anyagfelhasználás miatt, valamint az út kellő stabilitásának elérése céljából számos mintát alkalmaztak, így az átlapolt köríves mintát, a pávafarkat, de alkalmazták a hullámvonalat, az ún. kigyót is, valamint a parketta- vagy átlós elhelyezést. Az út stabilitását, valamint a járófelület egyenletességét úgy érték el, hogy a kövek közti hézagok 5 mm-nél nem lehettek nagyobbak.

A harmincas évekből származó adat szerint egy jó kövező nagy kockakőből naponta, 10 órás műszakban 40-50 m²-t, azaz 1000-1200 darabot, kiskockakőből 20-22 m²-t, azaz 2000-2200 darabot tudott lerakni, ezért járó fizetése heti 120-140 pengő volt.

Sorra tűnnek el a kőburkolatok, melyeket az utóbbi években inkább kertépítészeti, dekorációs célra vagy gyalogjárdák burkolására alkalmaznak. A kő bányászatától, feldolgozásától, szállításától nagy szakértelmet igénylő lerakásáig, míg végül városunkban út lett belőle, nagyon sok kézi munkát igényelt, ma pedig avitnak, korszerűtlennek tartva, sokszor végzi termelékupacban vagy szeméttelen a kisebb útbontásokból származó és elfogyó köveket.

Budapesten, a Thököly úton a százhusz évét kiszolgált, rázós, de tartós bazaltkockákat 2010-ben cserélték aszfaltra, a világörökség részét alkotó Selmecbányán, Felsőbányán, vagy a felújított esztergomi főtéren, gépjárműforgalommal terhelt utakon is bátran mérik alkalmazni a jól lerakott kockaköveket tartósságuk, hangulatuk miatt. Ezért tartom szükségesnek Szegeden a ma még fellelhető régi burkolatok dokumentálását, kiegészítve a legújabb kori, dicsérendő felhasználásokkal.

Terméskő burkolatú útszakaszok Szegeden 2010 júniusában

Ciklopkövet négy helyen, a Közép fasor beugró útszakaszán, az Egressy utcával szemben (bazalt), a Védres utca 4-6-8 számú épületek közti szakaszon (bazalt), a Tisza Lajos utca és Alföldi utca között a Faragó utcában (bazalt és andezit) alkalmaztak. Ez utóbbit andezitből készült szegélykövek övezik. 2010 szeptember-október fordulóján kezdtek az útszakasz korszerűsítéséhez. Ennek során itt is meg hagyják útalapnak a kövezetet, erre aszfaltburkolat kerül. Mihálytelken az Új élet utca vasúti átkelőjénél is ezzel a burkolattal találkozunk, melyben az egykori „madzagvasút” pár méteres szakasza is fellelhető.

Bazalt nagykockakövel burkolták a Belvárosi híd újszegedi feljárója alatti útszakaszt, a Bérkert utca végét az óvodától, az Indóház tér Bánomkert sor felőli részét és a kölyuk alatti utat, a Kolozsvári téren az iskola előtti útszakaszt, a Kossuth Lajos sugárúton az egykori tűzoltóság előtti részt, a Lidice téren az iskola előtti útszakaszt, a Sirály utca 25-től végig terjedő részét, a Szabadság tér 1-3. számú épületek előtti területet, valamint a Mátyás tér 7-9 előtti útszakaszt.

Bazalt és gránit nagykockakövel fedték a Bokor utca elejét (Bánomkert sor és Boldogasszony sugárút közti szakaszát) és az Egressy Béni utcát. A Rigó utca végét a Kápolna utcától burkolókavalkád tarkítja: andezit és bazalt nagykockából is régi és úgynevezett szabvány méret, valamint ciklopkő egyaránt megtalálható.

Régi andezit nagykockával, illetve szegélykövel burkolták az Ady téren az egyetem két oldalbejáratahoz vezető utat, a Honvéd téri egykori kaszárnya udvarát, a Tisza Lajos körút 97. alatti szakorvosi rendelőintézet kocsifelhajtóját.

A villamosínek között is korábban bazalt nagykockával töltötték ki,

javítás esetén könnyen volt bontható és helyreállítható. Napjainkban tűnik el a Kálvária sugárútról ez a burkolat, mely azonban még megtalálható a Dugonics téren, Glattfelder téren, Indóház téren, a Gőz és Galamb utcákban, a Széchenyi téren, továbbá számos villamosínt átjáró a Petőfi Sándor sugárúton és a József Attila sugárúton. A rókusi vasútállomás rakodóterét bazalt nagykockával és kiskockával burkolták. A Nagyállomás mögött, a MÁV belső üzemi útja és a töltésre felvezető út a Pathológiai Intézzel szemben szintén nagykocka burkolatot kapott, melynek anyagul bazalt, andezit és gránit egyaránt felhasználásra került. A Dóm tér díszburkolatát vegyesen andezit és bazalt kiskocka alkotja, az Ingtatlankezelő Vállalat Jósika utca 21. alatti telephelyének útja szintén andezit kiskockával került lefedésre.

A fentiekben túlmenően számos kocsibeálló – feltehetően korábbi felhasználásból bontott – kőanyaggal került burkolásra, vegyesen bazalt, andezit vagy gránit nagy- és kiskocka, valamint ciklopkő alkalmazásával. Pár éve szedték fel a Pozsonyi Ignác utca kövezetét, melyben püspöksüveg-köveket is felhasználtak. Ennek egyetlen, általam ismert helyi előfordulása az Apáca utca 4 számú ház kocsibeállójában található.

Budapesten, Kecskeméten mind a mai napig gyakori, Szegeden viszont egyedüli a Híd utca járdaszegélye, mely faragott, csiszolt gránitidomokból épült. Szintén különlegességnek számít a Cserzy Mihály utcában a vörös homokkőből kialakított sávelválasztó és útszegély.

A közelmúltban történt közterületi kockakő-felhasználások

Térburkolati, kertészeti díszítés céljából a közeli években számos helyen alkalmaztak főként kiskockakövet, de körforgalomnál, illetve kertépítészeti megoldásoknál nagykockakövet is felhasználtak.

Bazalt kiskockakő burkolattal találkozunk a Deák Ferenc utca és Oroszlán utca táján, az épületek mentén, a Dugonics téren a szökőkút környékén és a TESCO előtti gyalogúton, a Glattfelder téren a szökőkútjánál és a kommunizmus áldozatainak emlékköve körül, a Mátyás téren a kolostor hátsó kapujához vezető út burkolatában, továbbá a tér gyalogútjain, Búza apó kútja körül. A Tisza Lajos körút töbződik kiskockakő-burkolatban, bár egyes helyeken a növényzet-től alig észrevehető: a Radnóti gimnáziumnál, az evangélikus templomnál, az Arany János utca - Juhász Gyula utcai kereszteződésben három helyen is. Legújabb kori alkalmazása a Szent István téren figyelhető meg. A Kelemen utca gyalogjárdája, villamosperonja andezit és bazalt kiskockával került lefedésre.

A Boldogasszony sugárút – Szent Ferenc utca kereszteződésében gránit kiskockakő burkolatot kapott a gyalogjárda. Gránit kiskockával fedték a Reök-palota előtt a Huszáremlék körüli terület is, ugyanezzel a kővel rakták körbe a Kölcsey utca-Kelemen utca találkozásánál az egyik csatornafedelet. Gránit nagykocka-szegélykő egyetlen helyen nyert kertépítészeti alkalmazást: a Kálvária téren, a Menhely utcára vezető gyalogút lépcsői készültek belőle.

Körforgalmak, fekvő rendőr, parkoló szintén épült kockakőből: a Mátyás tér - Szent Ferenc utcai körforgalmat bazalt nagykocka- és kiskockakő, a színház előtti körforgalmat bazalt nagykocka, a Puskás utcában a Szatymazi utcai és Kossuth Lajos sugárúti bukkanót kiskocka alkotja. Az alsóvárosi ferences kolostor hátsó bejárata előtti parkolót bazalt nagykockából alakították ki. Hasonló megoldással találkozunk a Vitéz utcában: a bazalt kockaköveket szemléletesen kocsihelyekre osztja egy-egy gránitkockákból kialakított csík. A Csongrádi sugárút benzinkútjánál kialakított körforgalmi bukkanót és a Vértói út-Ipolyi sori kereszteződés bukkanóját, a Bakay Nándor utca és Vásárhelyi Pál utcai körforgalom terelőszigetét kiskockakőből alakították ki. A Gogol utcában vegyes anyagú nagykockákból készült az úttest és a járdák közti, elvileg csapadékelvezetést szolgáló burkolat.

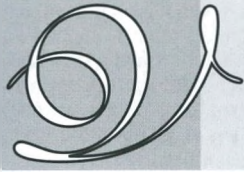
Szobrászati, kertépítészeti alkalmazásban találkozunk bazalt nagykockával a Csillag téren, nagy- és kiskockával József Attila szobra körül a Dugonics téren. Bazalt kiskockakő került felhasználásra a Népkert soron felépült új pavilont övezve, a Korányi rakpart – Somogyi utca környéki térkialakításon, a szerb templom mögötti Ifjúság kútja medencéjénél, valamint a Korányi rakparton szoborposztamentként Lapis András „Kalap alatt” c. alkotásánál.

Legfrissebb kiskockakő-burkolatot szeptember végén készítették: az Aradi vértanúk terén, a püspöki palota feljárója előtt készült pávas mintázatú kiskockakő burkolat, melyhez süttői travertint és törökországi porfirt használtak fel. Jelenleg készül a Gutenberg utca díszburkolata, melyhez díszítő-tagoló elemként használnak fel bazalt kiskockákat.

A kő örök. Tartós, esztétikus, erőt, de egyben hangulatot is kelt. A kőnek lelke van, csak meg kell találni a hozzá vezető utat. Örizzük meg értékeinket, újabb kori alkalmazásával próbáljuk átmenteni a későbbi generációknak!

Gimesi István Mihály

Hétköznapi történetek

ÚJABB FÉLPERCESEK

Szerencse

Elválaszthatatlan barátnők voltak. Együtt nőttek fel, egy szép kis városban. Olyanok voltak, mint a testvérek... Szüleik is jóban voltak, összejártak... A legfiatalabb még gimnazista volt, mikor szülei autóbalesetben meghaltak... A másik kettő még jobban törődött vele, próbálták elfeledtetni az elfeledhetlent. Ötven évek elmúltak már, mikor megint mind a hárman egy városba költöztek. Újra összejötték, és ott folytatták, ahol sok-sok éve abbahagyták... Sokat jártak kiállításokra, színházba, vagy csak sétáltak a folyó parton. Már csak a legidősebb szülei éltek, elég sok gond volt velük, nehezen jártak, elfelejtettek dolgokat, nem lehetett őket egyedül hagyni... Egy kellemes délutáni sétájukon a legidősebb barátnő kifakadt: Ti nem is tudjátok milyen szerencsések van, hogy már nem élnek a szüleitok!

Relativitás

A fővárosból jött egy vidéki nagy városba, a kórház igazgatójának nevezték ki. Nehezen szokta meg a csendet, nyugalmat, a kevesebb fényt... Egyik kollégája, másodállásban, egy közeli kisvárosban is gyógyított. Egy beszélgetéskor így szólt a kolléga: Hát tudod, én olyan boldog vagyok, mikor jövök hazafelé a kisvárosból, és már messziről látom a mi nagyvárosi fényeinket!

Barátság első látásra

Egy csodálatos erdélyi városban töltötték a nyarat. Egy szép, napsütéses délelőtt a város szabadtéri múzeumban sétáltak. Rajtuk kívül egy hat-hétéves forma kisfiú és az édesapja volt ott... A gyerek szemezett a társaság egyik középkorú hölgy tagjával, oda is ment hozzá, megszólította, románul... A nő, persze, nem értett semmit, de a fiúcskára mosolygott és mondott valamit magyarul... Tovább sétáltak, nézelődtek... Kis idő múlva megjelent a gyermek, kezében egy maga szedte csokor gyermekláncfüvel, és odaadta a nőnek...

Barátság

Az atya már elmúlt 80, Pannonhalmán élt, fent a hegyen, az idős papok otthonában. Szellemileg friss volt, csak már nehezen járt, és noha nagyon szeretett olvasni, a szeme se volt már a régi... Rendtársai majdnem mind meghaltak, nagyon egyedül érezte magát, a rádió volt szinte egyetlen társa... Ősszel megérkeztek az új diákok a gimnáziumba. A tanérvnyitó után megmutatták nekik az egész, hatalmas épületet. Az atyát is meglátogatták... Az egyik kisdiaák este visszament az atyához, megkérdezte mit segíthetne... Hát, fiam, jó lenne, ha felolvasnál nekem!

A 15 éves fiú mindennap tanítás után meglátogatta, beszélgettek, néha sakkoztak, a fiú olvasott, néha még órát is szeltek...

Kirándulás

Egy szem unokájuk volt, szemük fénye, aranycsillaguk... Ritkán találkoztak, a menyük nem szívesen engedte el hozzájuk a gyereket... De ha velük volt, vitték minden-hova, múzeumba, színházba, biciklizni, kirándulni a hegyekbe, más városokba, hogy a gyerek minél többet lásson, ismerje meg hazáját... Egyszer a gyerek így szólt:

- Hát, a másik nagymamánál sokkal jobb! Mindig megyünk valahova kirándulni!

- És legutóbb hol voltatok? - kérdezte a nagypapa.

- Hol, hol, hát a játszótéren! - válaszolt a gyermek.

Kitüntetés

40 éve ugyanannál a cégnél dolgozott, minden lépcsőfokot bejárt, gépirónőként kezdte, most az egyik felső vezető volt... A vezérigazgató hívatta egy nap, fontos dolgokat akart vele megbeszélni, többek között, a közelgő ünnep kapcsán, a kitüntetések... Mikor már mindent megbeszéltek, megállapodtak a kitüntetettek névsorában, a vezér megkérdezte:

- Majd' elfelejtettem, ugye, maga már rég megkapta ezt a kitüntetést?

- Vezérigazgató úr, kitüntetést az kap, akit felterjesztenek.

- Engem még senki nem terjesztett fel... volt a válasz

Gyarapodás

Három fiuk volt... Építettek egy nagy házat, egy szép kis hegyi faluban, hogy majd ha lesznek unokák, mind együtt legyenek... A fiúk megnősültek, megszülettek az unokák, jöttek is gyakran a kis faluba, élvezték a jó levegőt, az állatokat, a kert végében csörgedező kis patakot... A középső fiú és családja egyre ritkábban látogatta a nagy házat... Nem értették, mi történhetett... Aztán az egyik unoka kikotyogta a "titkot", ők is vettek egy házat, ugyanabban a faluban... Mikor megkérdezték a fiukat, miért kellett költségbe verni magukat, mikor ott a nagy ház, ahol kényelmesen elférnek, a fiú így szólt: De hát ti nem örültök annak, ha mi gyarapodunk?

Tökéletes fordítás

Az egyik legjobb fordító volt az országban. Sok nyelvből fordított, de a legjobban az orosz szerette. Mindig elmélyült munkát végzett, soha nem sietett, nem érdekelte a kiadók sürgetése... Nagyon szerette ezt a munkát, sokszor egy szó fordításán órákat dolgozott, kereste a legmegfelelőbb megoldást. Egy kiváló novellában a "mologyec" szónak kereste a megfelelő magyar megfelelőjét.

- Nehéz ezt a szót lefordítani, hiszen annyi minden benne van - mondta egyik jó barátjának, aki orosz tanár volt. Hiszen, jelenti, hogy remek fickó, jó fej, ügyes gyerek, belevaló srác, szóval mindezt együtt, és hát nehéz ezt egy szóval visszaadni...

A barátja ránézett, és így szól: Dehogy nehéz, hát ez azt jelenti, hogy f... gyerek!

Feledékenység

Az egyik legjobb gazdasági magazinnál dolgozott már évek óta. Nagyon jó újságíró volt, a tényfeltáró riportok mestere... Mindig őszintén, néha kíméletlenül írt. Magáról is mindig mindent elmondott különböző interjúkban, hogy elvált, újra megnősült, hogy voltak nagyon nehéz évei, hogy az újságírást 40 éves korában kezdte és lám, hol tart ma már... Egyik este felhívta egy régi kollégája, aki olvasta az egyik riportot. - De hát hogy felejtetted el azt a tizenöt évet, amit az üzemi lapnál töltötünk?!

Ünneplés

60 éves lett. Nem akart semmiféle ünneplést, pedig az ország egyik legjobb sebésze volt, megérdemelte volna, hogy köszöntsék. Nem szerette, ha vele foglalkoznak, ő csak tette a dolgát, gyógyított, nehéz műtéteket végzett, cikkeket írt, előadásokat tartott. Szerencsés embernek tartotta magát, egész életében azt csinálta, amihez értett, amit szeretett. A város elhatározta, hogy mégis csak szervez valamit a professzor születésnapjára. Az egyik jó barát hívta meg egy beszélgető estre, melyet ő vezet. A professzor megígérte, hogy elmegy. Elérkezett a jeles nap, mindenki készülődött, az ünnepelt-semmit nem sejtett

-Három nehéz műtét után autóba ült és elindult. Éppen akart kiszállni, mikor megszólalt a mobilja, a klinikáról hívták, az egyik aznap műtött beteg rosszul lett, újra kell operálni...

Megbántottság

Meglepetés összejevetelt szerveztek az iskolaigazgató 65.születésnapjára. Nem tudott róla, eszébe se jutott, hogy a kollégái ünnepelni fogják. Igazából nem is nagyon szerette a születésnapokat, mindig az idő múlására emlékeztették... Egy szép tavaszi délután találkoztak az iskolában, azzal az ürüggyel, hogy meg kell beszélni a következő tanév feladatait... Nagyon meglepődött, kicsit meg is hatódott, mikor belépve a terembe „Éljen soká a mi igazgatónk!” felkiáltással fogadták. A virágcsokor mellé kapott egy minikönyvet, a kollégák kézzel írt jókívánságaival.

Mikor hazament ennyit szolt a feleségének: Hát tavaly a mi igazgatóhelyettesünk nem ilyen kis könyvet kapott!

Dr. Jekyll és Mr. Hyde

Tanár volt, az a fajta, aki otthon is mindig „tanított”, magyarázott, irányított, nevelt...Rendkívül fárasztó egyéniség volt, szinte zsarnoki módon uralkodott otthon.

Felesége nem dolgozott, nevelte a gyerekeket, vezette a háztartást. Nem sok köszönetet kapott érte. Ha az ebéd délben nem volt az asztalon, a ház ura mindennek elmondta az asszonyt... A szeretetét nem tudta kimutatni, gyerekeket sokat szenvedtek ettől... Hamar el is hagyták a szülői házat... A menyé egyszer találkozott volt évfolyamtársával, aki apósával egy iskolában tanított. Beszélgetni kezdtek. Az évfolyamtárs áradozott, hogy milyen segítőkész, milyen jó fej, milyen kellemes ember, mindig lehet vele beszélgetni, sose ideges... A menyé csak állt, szájtátva hallgatta végül megkérdezte:

- Mondd, kiről beszélsz te tulajdonképpen?

- Kiről, kiről, hát az apósodról!!!

Apa

Meghalt az apa. Viszonylag fiatalon, még nem töltötte be a 65-öt. Gyógyíthatatlan beteg volt, sokat szenvedett, megváltás volt a halál. A temetés után a szűk család leült egy kicsit beszélgetni, emlékezni... A gyerekek szép lassan felhozták összes sérelmeiket, sorolták, mikor hogyan és hol bántotta meg őket az apjuk, hogy sose foglalkozott velük, hogy bizony anyjukat se úgy szerette, ahogy kellett volna, hogy mindig csak dolgozott, szinte nem is tudott szórakozni, hogy azért nősültek meg olyan korán, mert nem bírták már az otthoni léghőrt... Anyjuk hallgatta őket, aztán egyszer csak csöndesen így szólt: Gyerekeim, de hát mégiscsak az apátok volt!!!

Nagyapa

Fiatalon lett nagyapa. Nem nagyon tudott mit kezdeni a kicsivel... Nem mert rá vigyázni, félt, hogy valami baja lesz... Mikor a gyermek nagyobbacska lett, kezdte értékelni a nagyapai szerepet. Vitte a fiúcskát sétálni, állatkertbe, vidámparkba, ment érte az óvodába, később az iskolába, megtanította sakkozni, kártyázni... Sok időt töltöttek együtt, mikor megözvegyült, a fiú hozzáköltözött. Jól kijöttek egymással, a fiú már egyetemre járt, a nagyapa nyugdíjas volt, sajnos egyre feledékenyebb lett... Egyszer meglátogatta vidéken élő húga. Beszélgettek mindenféléről, mikor a nagyapa megkérdezte: Mondd, húgom, ki az a fiatalember, aki a másik szobában lakik?

Nevelés

Jó barátnők voltak. Mindig minden problémájukat, gondjukat megosztották egymással. Az idősebb nagyon szeretett jó tanácsokat osztani. Egy alkalommal arról beszélt barátnőjének, hogy a gyereknevelésben mindig minden körülmény között következetesnek kell lenni, hogy a gyereket sose szabad megütni, mindig szépen kell vele beszélni, mindig meg kell hallgatni, mindig oda kell rá figyelni, mindig nagyon kell szeretni... Neki nem volt gyereke...

Lehetőség

Egy jó nevű főiskolán tanult, másodéves volt. Alkalm adódott volna félévet egy külföldi főiskolán tölteni, ösztöndíjjal. Nem ment ki, nem élt a lehetőséggel, mondván: - Hát én nem tanulni, hanem dolgozni akarok külföldön!

A szeretet hatalma

Író-olvasó találkozót rendezett a város "gyütt-mönt" írójának.

Nagy szó volt ez, a város nem szerette a kívülről jötteket... Most kivételt tettek, az írókat kedvelték, írásait kiadták, sőt még olvasták is!

Az író nagyon készülődött, kicsit izgult is, vajon sikerül-e megtalálni a hangot a közönséggel, és egyáltalán eljön-e valaki? Felvirradt a nap, az író fodrászhoz ment, többször végig gondolta, mit is fog mondani. Már épp indulni akart, mikor megszólalt a telefon. A lánya volt, az egy szem unoka beteg, vigyázni kellene rá, a szülőknek dolguk van ...

- Ugye, átjössz, mami? Remélem, nincs semmi dolgod? - sürgette a lánya.

- Persze, hogy nincs, édesem, mindjárt ott vagyok, felelt az író és elindult az unokához ....

Papp Andrea

Harc a köztterekért - 3.

SZENT KIRÁLYUNK GYALOG ÉS LÓHÁTON

KISZOMBOR

A cikksorozat előző, második részében a szegedi Széchenyi tér újabb szobrait, köztük a Szent István és Gizella szobor kapcsán érintettük az államalapító szoborkultuszának témáját. Most erről bővebben szeretnénk beszélni, széjjelnevezve ebben a témában környékünkön, hogy milyen szobrok, emlékművek örökítik meg az államalapító emléket közeli városainkban és Csongrád megye falvaiban.

Az ezredfordulón kicsiny hazánkban hirtelenjében háromféle emlékműkultusz torlódott egymásra. Az egyikről már esett szó sorozatunkban, a második világháborús emlékművekről. A második esetben az 56-os forradalom emlék-állítási mozgalma gondolkodunk, részben erről is volt már szó. A harmadik az ezredfordulón teljesedett ki, államalapításunk milleniumára esett és a Szent István-kultuszt foglalja magába. Meglepő talán, de köztéren csak Kiszomboron állt szobra megénkben Szent Istvánnak, ezt a jubileumi évben, 1938-ban állították föl.

Nem meglepő, hogy így történt, ugyanis a jubileumi évet követően kitört a 2. világháború, s ilyen körülmények között csak ritkán készült szobor, emlékmű. Az 1945-ös szovjet megszállás, majd a kommunista hatalomátvétel után ilyen emlékművek felállítására már nem kerülhetett sor. A szocialista államrendezkedés ideológiai alapvetései kizárták az államalapító és ráadásul szentként is tisztelt király emlékének nyilvános megörökítését. Jól emlékszünk arra is, hogy a hagyományosan Szent István napjaként jegyzett augusztus 20-át is megfosztotta a rezsím Szent István emlékeitől. A Szent István - kultusz feltámadása azonban már a nyolcvanas évek vége felé érzékelhető volt. Ezt kétségtelenül megelőzte és meggyorsította az István a király rockopera példátlan sikere és a közömbösség, a politikai szüklátőkörűség falát áttörő hatása.

Az 1989/90-es rendszerváltás látványos fordulatot eredményezett ezen a téren is. Szinte az évtized kezdetétől megindultak a szoborállítások, amelyek igazából 1996-tól szaporodtak meg, a honfoglalás milicentenáriuma következtében. Pár év alatt államalapító királyunk több mint másfélszáz emlékművét állították föl az önkormányzatok és civilek, a politikai reprezentáció közéleti kényszerének vagy éppen divatjának engedve. Izgalmas kérdés: a kampányszerű szoborállító mozgalom vajon miféle minőségeket szült, és főleg, milyen karakterű ikonográfiával jelent meg közttereinken államalapító alakja?

Első áttekintésre is bizonyosnak látszik, hogy a Szent István király kultuszát kísérő legújabb kori emlékmű-állító buzgalom a profi és dilettáns próbálkozások elképesztően tarka példatárát telepítette hazai közttereink kitüntetett pontjaira. A Csongrád megyei gyorsfénykép ebbe az értékzavarba enged betekintést.

Szent István egész alakos szobrait láthatjuk hadvezérhez, országalapítóhoz méltón ábrázolva lóháton (Makón, Hódmezővásárhelyen, s legújabban Kisteleken), lováról leszállva gyalogszerrel, de legendás alakként testet öltve (Csongrádon), asszonyával Gizellával, teljes királyi pompában díszelve, teátrális élőképbe merevedve (Szegeden), történelemtények ideálképének megtestesüléseként (Bordányban), rémisztő dilettantizmussal megformált királyi-szentem-

beri szerepkörében (Ásotthalmon, Tiszaszigeten, Mórahalmon), a róla élő laikus eszménykép karikatúrájaként, naiv-laikus ízléssel formált falusi népi fafaragó mester által készített kopjafa ékességeként is köztérre került képmása (Eperjesen, Felgyőn, Mindszenten). Szolid mellszobrok sorozata is megjeleníti emlékét, koronás fővel készült róla mellszobor Sándorfalván, Ruzsán.

A helyszínek természetesen mindenütt a főterek, a települések központi térségei. Ebben a szoborkampányban leginkább még a városok jártak el kellő gondossággal, így többnyire jó, időtálló, bár kevésbé minőségi alkotások kerültek tereikre. Nem úgy a példáinkban szereplő falvakban. A kipipálható, kisebb anyagi ráfordítással megvalósítható mellszobrok még a tisztesebb kategóriába sorolhatók: teljesítik a szobrászi minimumot és a megrendelői elvárásokat, reprezentációs igényeket. Ezeket a szoborterveket legalább szűrni is látták. Mellszobor is lehet monumentális, kiemelkedő szobrászi tudás képviselője. Erre lehet példa az ópusztaszeri emlékparkban felállított Szent István-emlék, Varga Imre ihletett alkotása.

Ő a romantikus Szent István ábrázolásokkal merészen szakító portrét alkotott, a korhű István-ábrázolások ihletett továbbgondolásával. Tiszteletet parancsoló portré, István fején a történelmileg hiteles királyi jelvény, a nyitott korona látható. Arcvonásai felidéznek a nomád elődök életvitelén edződött férfiúi jellemvonásokat éppúgy, mint az energikus, magabiztos, hatalma és ereje tudatában lévő államférfit, a keresztény királyt. Az aranyozott, krómácel lemezből formált koronázó palást a fél alakot tartó oltárszerű talapzatra borul, Szent István testének megformálójaként jelképesen eggyé forrasztja Szent Istvánt és művét, a keresztény Magyarország megteremtését.

Am mit kezdünk a Szent István portréban végződő eperjesi kopjafa torzszülöttel? Vagy az ásothalmi és tiszaszigeti, felgyői, mindszei emlékmű-giccsekkel, amik többségét egy határon túli „házaló-szobrász” ízlése formált olyanná, amilyenné, meg persze a kispénzű önkormányzati szüklátőkörűség. Az ásothalmi emlékmű tipikus példája az ízléstelen nagyotakarásnak, a szakértelmet, szaktanácsot faluhatáron kívül tartó önkor-

mányzati mentalitásnak és a magát olcsón kínáló szobrászi felajánlkozásnak.

Az emlékmű egy futballpályányi méretű, lényegében rendezetlen térség sarkában áll, ráadásul dilettáns módon északra tájolva. A király alakja laikusan formált, durva és bántó aránytalanságokkal kivitelezett. Önmagában is inkább karikatúrája az államalapítónak, de a köré emelt nejlontetős, nemzetiszín fedésű baldachin végképp giccsessé, mucsaivá fokozza a látványt. A hiányzó ünnepélyességet a mögé emelt méretes, tájidegen terméskőfal karéja pótolná. Rajta balról a közösségi, jobbról az állami címer színes kőmozaikból összebarkácsolt színes mása látható. Szent István alakja is jellegében inkább szentemberré formált figura, mintsem királyi méltóságot hordozó királyi fenség. A szobrász ezt ellensúlyozandó, azért mindent ráaggatott, ami csak kötődik személyéhez: koronát, országalalmát, kardot.

Kis tgelepülés- kis pénz, forráshiány.. Ismerjük, mert ennek tudatában bizony nehéz nemet mondani az önkéntes felajánlásoknak, a köztérre kacsintó amatőr alkotói felajánlásoknak. Ez a mentalitás fogadta – jobbára ajándékként – a szakmányban készülő „fakirályok” sokaságát előállító „jókezü” fafaragók munkáit. Vajon

FELGYŐ

Az úttörő buzgóság azonban felemás eredményt hozott. A város új teret, új városközpontot kerekített a felállítandó Szent István emlékmű köré: a kádári időkben a tanács-köztársasági emlékművel „ékesített” tere avanszált elő új városi decentrummá. Az akkori politikai koreográfia „újításaként” persze nem Gyurcsek Ferenc pályázat-nyertes alkotását állították föl a város vezetői. (A szobor végül Martfüre került, ahol az új városközpont méltó ékessége lett.) Helyette a városhoz és vezető-

miféle izlésvilág és szellemiség jegyében alakítják majd az idő végtelennek tartott folyamatában ezek az emlékművek a Szent István-képet? Mikor cseréli le majd ezeket az emlékmű-torzókat a józan politikai belátás, a helyi polgárok jóízlése, önbecsülése? Ismerjük a jelenséget, hogy ezek a torz köztéri-politikai giccs kategóriájába tartozó emlékmű-szörnyek amolyan „szent tehenné”, érinthetetlené válnak éppen az ábrázolt személy okán.

A példáinkban szereplő városokban sem sokkal jobb a helyzet. Bár Hódmezővásárhelyt jegyzik majd a kilencvenes évek elején kibontakozó Szent István-szoborkultusz elindítójaként, hiszen 1994-ben itt hirdettek a városban felállítandó Szent István-szobor megtervezésére országos, nyilvános szoborpályázatot.

CSONGRÁD

MAKÓ

ihez szorosabban kötődő helybéli művész alkotása, Máté István lovas szobra került, amely sokszálú narrativitásával, a lóra ültetett hadvezér-király attraktív előkelőségével minden szempontból kielégítette az öntörvényű városvezetés politikai és esztétikai reprezentációs igényeit. Szomorú végkifejlete az említett Szent István szoborpályázatnak, hogy az ott szerepelt középszerű vagy inkább silány tervek a későbbiekben sorra megjelentek az ellenőrizhetetlenül nekilendülő szoborállító buzgalomban az ország különböző településeinek főterein.

A tervek egyike a szegedi Széchenyi téren landolt, a szakértők által a pályázat „futottak még” kategóriájába sorolt szoborterv megvalósítása mellett döntöttek. Kligl Sándor Szent István és Gizella szobor kettősét ábrázoló kompozíciója az ott egykor állt szovjet hősi emlékmű helyét foglalta el. A városatyák meglehetősen szertetlen és nehezen indokolható tartalmi kapcsolódással erőltették be a főter mérnökszobrai közé. A művész láthatóan minden hatáselemet alkalmazott, hogy tetszést arasson műve. A megtört aggastyánként ábrázolt államalapító és a „rockoperásan” megformált szexis fiatalasszonynak ábrázolt Gizella kettőse teatrális élőkép inkább, mintsem impozáns emlékmű, de legkevésbé

MINDŐSZENT

sem korba illeszkedő kortárs alkotás.

Vásárhelyhez hasonlóan Csongrád is nagyszabású tervekkel indított, de végül – megfelelő köztér híján – egyedülként valósult meg a történelmi királysobrok karéjába megálmodott Szent István szobor, Tóth Béla kvalitásos és gondosan komponált alkotása. A főter itteni részét az idén alakították át a szoborhoz méltó szertartástérre, összenyitva a teret a városháza és a katolikus templom között. Ennek a szigetszerű térnek a centrumába helyezte művét a szobrász, Szent István 3/4-es életnagyságú, lova mellett királyi hadi öltözetben álló alakját. Bal kezével magasra tarja a kettős keresztet, attribútumként öltözetének része még a kard és fején a korhű ábrázolásnak megfelelő korona látható. A király és lova magas

oszlopra került. Az érdekesen és újszerűen megkomponált emlékmű jól jellemzi az országalapító és a kereszténységet elfogadtató történelmi személyiséget. A kompozícióban a lófigura un. "beszélő" elem, amely a király az emlékművel kifejezni szánt tartalmakat hivatott min-tegy visszatükrözni, megerősíteni.

Makón viszont – az alapos önkormányzati előkészítés, a tisztességes pályázati lebonyolítás, valamint helyszín

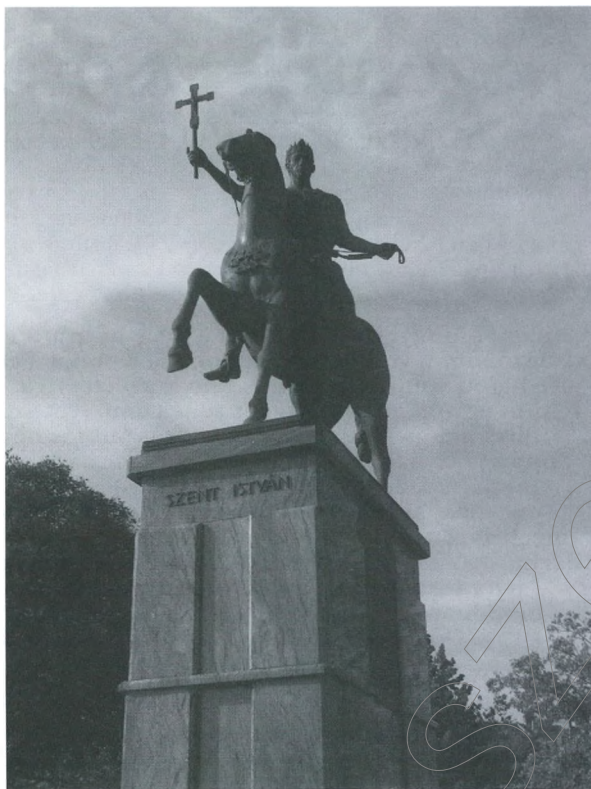
ÓPUSZTASZER

RÚZSA

kiválasztását kísérő páratlanul viharos, de megnyugtató konszenzussal lezárult vita eredményeként – kiváló szobor született. A döntetlen eredményt hozó pályázat két nyertese, a makói szobrász, Kiss Jenő Ferenc és a püspökladányi Gyórfi Lajos közös munkájaként megvalósult impozáns Szent István lovas szobor szobrászi kvalitásai és példamutatóan jó elhelyezése okán is a kiemelkedően jó hazai Szent István emlékművek közé sorolható. A szobor történetének ritka momentumra lett, hogy a mű lekérte avatásának kitűzött időpontját. Több ezer lelkes makói polgár jelenlétében, a reneszánsz idők idézõ spontán népünnepély keretében került egy jó órai munkával – és ugyanennyi késéssel – talapzatára a szobor. Kiss Jenő Szent István felfogásának energikussága, nagyvonalúsága, dinamizmusa összetalálkozott Gyórfi Lajos emlékmű-alkító rutinjának nagyvonalúságával, artisztikumával. Makón a királysobor a város központi helyére került: méltó alakban, történelmileg maradandóságra érdemes tartalmakkal, esztétikummal. Bár itt méltó módon lován ábrázolták, de gyalogosan is tudná mindenki: õ a király, az Államalapító. Megyénkben a legújabb lovas királysobor felavatására az idén augusztus 20-án került sor Kisteleken.

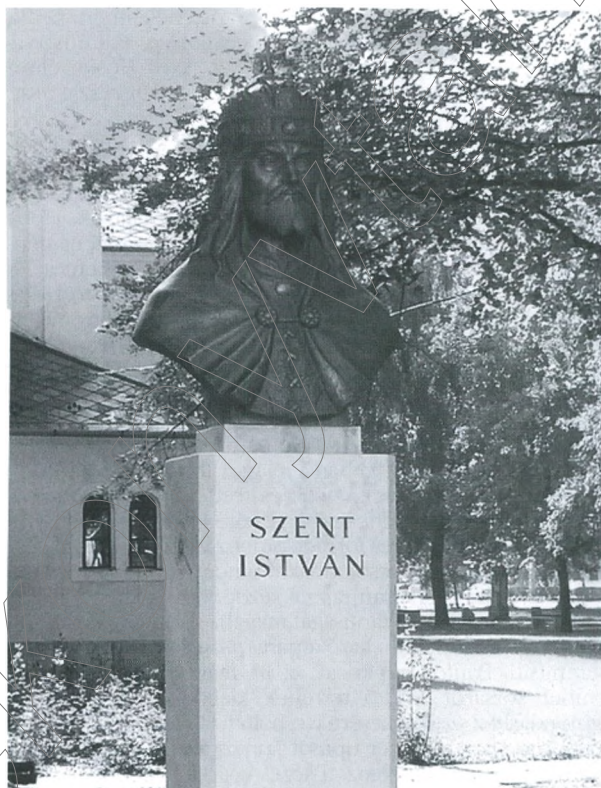

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY

Bizonyítandó azt a tény, hogy a szent királyunkat övezõ tisztelet és kultusz ma is él. Természetes gesztus, hogy a fejlődése csúcspontjára, városiasodása legjavát megélt fiatal, közeli kisváros egyenesen lovas szobor-emlékkel tisztelgett Szent István király emlékének. A szobrászi vállalkásban a „hályogkovács” bátorságával fogott hozzá első lovas szobor megmintázásához a szegei szobrász, Tóbiás Klára. Úgy tűnik, nem fukarkodott a köztéri hatáskeltõ panelek alkalmazásával, mindennel feldíszítette a király ötgyedyes életnagyságú bronzból öntött lovasszobrát, amivel csak lehet, hátha elfedik a ló bántó aránytalanságait (rövid nyak, kicsi fej, hatalmas farok, anatómiai furcsaságok), s azért is, hogy szoborra minél tetszetõsebb legyen. Minden kelléke megvan itt a hatáskeltésnek, a város központját uraló elhelyezésen túl, a mives kivitelû talapzat mellett, – amely diadalkaput formáz, – a fényesre patinázott, szerelékektõl, díszektõl felcicomázott könnyû léptû paripán át a hatalmas kettõs keresztig és az arannyal futtatott Szent Koronáig. Csak éppen mindaz hiányzik belõle, ami például a makói lovas szobrot valódi szobrászi minõséggel ruházza föl, s teszi államalapítóhoz méltó emlékszoborrá.

(folytatjuk)

Tóth Attila

SÁNDORFALVA

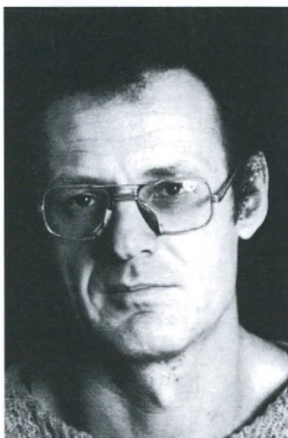

TISZASZIGET

Szentek és ördögök

SOMOGYI GYŐZŐ RÉGI GRAFIKÁIRÓL

Amikor Somogyi Győző feltűnt a magyar grafika színterén, a grafika még virágzó műfaj volt. Vezető génusza - Kondor Béla - ugyan ekkor már egy éve halott volt, de a többiek fénykorukat élték. A 70-es évek fordulóján feltűnt egy tehetséges új nemzedék, amelyet Szabados Árpád, Szemethy Imre, Banga Ferenc, Sáros András Miklós nevével fémjelezhettünk. Somogyi Győző megjelenésekor szinte azonnal a fiatalok közé került. Munkáinak érettsége, – művészi teljessége indokolta is ezt. Az első grafika, amelyet mindenki, aki grafikával foglalkozik, azonnal megjegyzett, az Avvakum volt. A különös, a misztikus és a naturalisan dermesztő keveréke ez a lap. Avvakum igen érdekes, szinte szimbolikus jelentőségű figurája az orosz irodalomnak. Kis túlzással azt is mondhatnánk, hogy az orosz irodalom nagy egyéniségei, élükön Dosztojevszkijel, mind az ő szakálla alól bújtak elő.

Somogyi Győző a következőket mondta e lap kapcsán: „Az élete ennél a rajznál borzalmasabb volt, Avvakum nem egészen megtisztult figura, én olyan szentnek látom, aki egyben ördögi is. Vélt igazságát káromló szenvedéllyel képviseli. Kíméletlen az őszinteségben, kíméletlen önmagával szemben és másokkal szemben is. Ellenfelei csak azért gonoszabak, mert náluk a hatalom. Ha a pátriárka és a többi újhíttű az ő kezébe kerültek volna, akkor nyilvánvalóan ugyanúgy leszámolt volna velük. Tehát vad és kegyetlen, majd bűnbánó, de az eszme uszítja. Ezt a fanatizmust elutasítom, mert idegen a szeretet vallásától. Ez a világ maga a borzalom. De ugyanakkor benne van a tisztaság is. Ezért szeretem Avvakumot. Ezt a kettősséget akartam megragadni, meg a mi történelmi viszonyunkat ehhez a fanatizmushoz. Ezért nem látom Avvakumot megdicsőült szentnek.”

A grafikát nézve valóban nem látszik Avvakum sem megdicsőültnek. Sem szentnek. Az 1600-as évek közepén és végén igen nagy hatást kifejtő személyiség volt, aki szembeszállt a cár vallásújtó törekvésével, mert abban az ortodox hit megcsúfolását és a hívők pokolra juttatásának szándékát látta. Fanatikus ellenállásért földalatti börtönbe került, nyelvét kitépték, végül megégették. Önéletírása - amely a grafikát ihlette - „fennköltség és közönségesség bizarr kapcsolataig hevül”. Török Endre utószavában két olyan mondatot is találhatunk, amely rávilágít arra, miért kiváló téma Avvakum élete egy képzőművész számára: „Az Avvakummal és hittestvéreivel megeseit csodák a természetesség fesztelenségével hatnak, a fizikai lét pedig a csoda légkörében folyik, naiv transzcendens elragadtatásban. Anélkül, hogy tudta volna, életét mint történelmet, s a történelmet mint saját életét élte.”

A fizikai lét köntösében megjelenő csoda, az emberi testbe bújtatott történelmi lét a képi megjelenítés közvetlen tárgyát szolgáltatja. Ezt a lehetőséget használta ki Somogyi Győző. Avvakum stílusa rendkívül érzékletes, képvisége nemritkán közönségesen konkrét.

A grafika Avvakum életének egy borzalmas pillanatát, a nyelvkitépést idézi fel. Az ábrázolás egyszerre racionális és irracionális. A háttér valóságos talaj, amelyen a büntetést végrehajtják. Valódi a feleség és a gyermekek üvöltő kétségbeesése, valódiak a láncok és a nyelvtépő kampó. Maga Avvakum - meggyötört teste ellenére is - a lehető legtökéletesebb irracionális: görcsbe ránduló, akarattól kifeszülő alakjával, fanatikus, önmaga igazságát némán is hirdető szemével. Somogyi véleményét - Avvakum ellentmondásos voltát - hirdeti az is, hogy angyal tépi ki a protópópa nyelvét, mutatva, hogy nem birtokolja az isteni igazságot. Az újhíttűek a mindenkor egyházi gyakorlat feddő, térítő, s az akkori vallási vita tárgyát képező keresztvetés mozdulatfázisait mutatják. A kompozíció felfokozottsága a formaképzésen túl, a feketék és fehérek éles kontrasztjában rejlik. A jobb oldali fehér

mezőbe belehasít Avvakum teste, míg a bal oldal feketéjét az angyal fénye valósággal szétrobbantja. Végül nem marad más, mint ez az egyszerre tiszta és szajtépően alantas történelmi figura, akinek emberi arcát - írása alapján - mi is ilyennek képzeljük.

Somogyit ebben a figurában elsősorban nem a vallás, hanem a történelem alakításában részt vevő hős izgatja. Grafikai munkásságának igen hangsúlyos vonulatát alkotják történelmi tematikájú lapjai. „Téged történelmi realitásnak lehetne nevezni, oly mértékben törekszel valamiféle tárgyszerű szemléletet kialakítani, elutasítva a romantikus, érzelmes ábrázolást. ... Egyáltalán mit jelent számodra a történelem?” - szegte Somogyi Győzőnek a kérdést Sinkovits Péter egy interjúban.

A válasz: „Szükség van arra, hogy megismerjük kulturális gyökereinket, nemzeti sorsunkat, hogy kik vagyunk, honnan jöttünk stb. Ezért foglalkozom olyan behatóan a szabadságharc történetével és próbálom a részt vevő többi nép szemével is nézni. Mi úgy mondjuk Petőfivel: »Fut Bécs felé Jellasics, a gyáva«, a horvát újkori történelemben pedig Jellasics az egyik legkiemelkedőbb egyéniség, akit a horvátok úgy tiszteltek, mint mi Kossuthot. 1848 Hősök című lapomon ezért van ott a többi nemzet, a többi részigazság képviselője is.”

Somogyi Győzőt a történelmi igazság érdekli, amelyet sok szempontból közelít meg, hogy azt végül is komplexen láthassa és ábrázolhassa. Történelmi témáit a tudós alaposágával veti fel, s ezt egészíti ki az adott kor képanyagának alapos tanulmányozásával. Somogyi mint kutató a bizánci és népvándorlás kori történelem tanulmányozását váltotta fel a 70-es évek elején a kelet-európai és a magyar történelem vizsgálatával. Talán furcsa, hogy a művész a magyar történelem iránti érdeklődésének fokozódását külföldi tanulmányútjain vette észre. 1972-ben két hónapot Párizsban töltött, járt Olaszországban és hosszasan időzött Rómában. Somogyi Párizsban is, Rómában is érezte „más”-ságát, s ekkor vált benne élménnyé magyarsága. Művészi érdeklődésével ezután fordult fokozottabban a magyar történelem felé.

A történelem nagy eseményeit és fordulópontjait számon tartjuk. A magyar történelemben ezek a fordulópontok szinte mindig egy-egy véres forradalomhoz vagy vereséggel végződő háborúhoz kapcsolódnak. Somogyi grafikai történelemkönyve az 1514 című rajzzal kezdődik. A parasztháború minden tanulságát és tanúságát magába sűríti ez a lap: a szegényemberen áthatoló karó a parasztság reményeit is megsemmisíti. Pontos képet ad az itt már tehetetlenné vált ember sorsáról. Éhező testének kiálló bordái, szájának lemondáshoz szokott keserű íve, holtan is kérdő-esdő szemei az akkori parasztember típusát konkretizálják. Még jellemzőbb sorsára agyondolgozott keze. Az erek hálói, mint folyamok egy térképen, úgy szabdalják a kéz göröngyöket idéző

AVAKUM PROTOPÓPA

bőrét. Kezébe sűrűsödik egész élete, s annak minden tanulsága; ez a kéz volt az is, amely tenni próbált. A kéz - pontosabban egy tenyér - a lehangsúlyosabb eleme az 1848-as sorozat Petőfit ábrázoló szitanyomatának is. A történelmi személyek és a Petőfi-portré kapcsán többen utaltak a deheroizálás módszerére, mivel ezek az ábrázolások nem hasonlítanak sem a valaha élt nagyságokra, sem a későbbi ideálportrékra. Somogyi lapjain kemények, keserűek, csúnyák a történelmi hősök, és valóban semmit nem mutatnak fel a „nemzeti nagymúlt” megszokott képi közhelyeiből. Nemzeti mentét viselő Petőfije fáradt, agyongyötört ember, akinek kifordított tenyere szabdalt rajzolata szerint életútja kemény küzdelmek és katasztrófák sora. Tenyere, mint térkép mutatja saját életének és a nemzet szabadságáért vívott harcának stációit. Az ábrázolásnak ez a módszere azonban a mélyben rejtőző igazságok kivetítését célozza és nem a deheroizálást magam is tapasztalom minden síkon, az irodalomban is. Remélem, hogy én nem esem ebbe a hibába. Azt hiszem, a szemléletünkkel van baj, az van elrontva. Petőfit megszépítve látjuk a tizforintosokon, a plakátokon, így aztán a valóságos Petőfi már vicznek hat vagy ironiának. Ezek egyébként nem a szó rendes értelmében vett arcképek. Inkább korrajzok vagy típusok. ... Ami a történelmi személyek ábrázolását illeti, tőlem távol áll a groteszk látásmód vagy ironizáló szándék. Csak visszatekintve tudok történelmet ábrázolni és így az egyes személyiségekben a sorsukat is benne látom. Ha ez groteszknak látszik, akkor ez annak a folyománya, ahogyan ezeket a személyeket félreértjük. Amikor Barabás lerajzolta Petőfit, költői dicsősége és diadalma forradalmi csúcspontján, nyilván széppnek látta, és lehetett is akkor valóban olyan szép. Én viszont nemcsak a személyes, hanem a történelmi sorsát is megpróbálom ábrázolni vagyis mindazt, ami azóta a személye köré sűrűsödött." Így válik Petőfi az elveszített szabadságharc szimbolikus megtestesítőjévé.

Az 1848-as sorozat többi lapja is hordoz szimbolikus jelentést, konkrét eseményeket felidézve. A szolnoki vasút feltéptt sínéi, felrobbantott, ronccsá silányodott vagonjai és a köztük álldogáló fiatal tiszt ugyanazt a szomorú csendet árasztják, mint A vereség c. lap. Somogyi Győző e két nyomaton az elvesztett harc megérzését, majd biztos tudatát fogalmazza meg. A szolnoki vasút plasztikusan megjelenített roncsaihoz hasonló formaképzéssel tűnik fel a Duna-parti

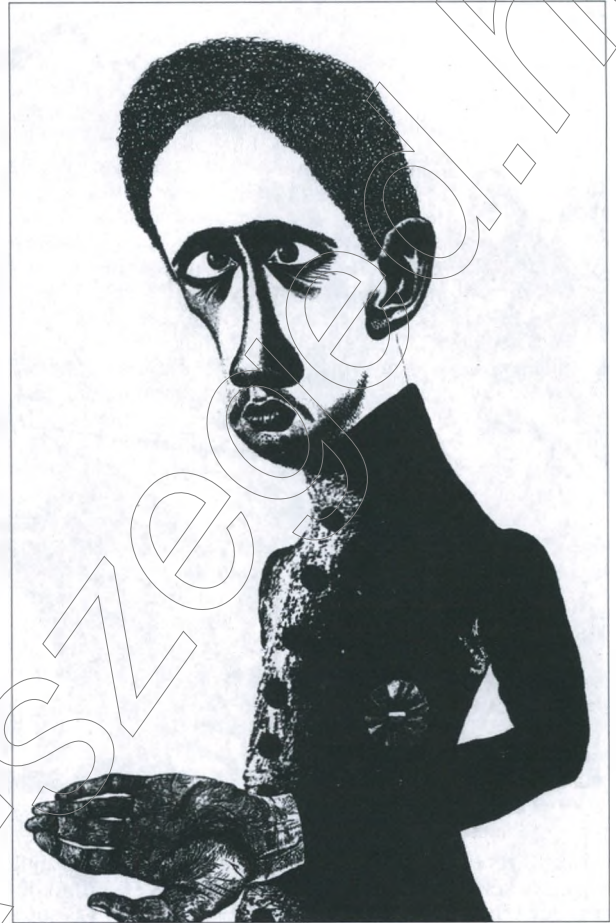
házak szétlőtt sora. A tárgyi világ mindkét lapon a pusztulást tükrözi. A figurák konkretizálják és elmélyítik ezt a kifejezést. A szolnoki vasút súlyos hallgatásba burkolódzó tisztjét keserű némaságban látjuk A vereség című grafikán. A csónakokban menekülő katonák arca azt a megkérgeződött lemondást és fájdalmas beletörődést tükrözi, mint az 1514 című lap karóba húzott paraszta. A forradalmi lendület megtört, a nép ismét elvesztette a szabadságért, élete jobbításáért vívott harcát. Az áldozat utólag mindig értelmetlennek tűnik, marad a keserű rezignáció, amely beárnyékolja ezeket az arckat is. Hasonlóan kulcsfontosságú az arckarakter és kifejezése a Galícia 1914 című grafikán. A házak cégtábláin a nevek és az utcán a figurák karaktere félreérthetetlenül mutatja, hogy a galíciai zsidókról szól ez a mű. Az etnikai vonások igen hangsúlyosak. A karakterisztikus ábrázolás és az arck felnagyítása következtében a kompozíció töredezett. A jellegzetesen zsidó arck úgy jelennek meg, ahogy a kívülálló látja, a művész úgy ábrázolja őket, ahogy a folklorisztikus hagyományból előjönnek. Mindegyik figura egy-egy típus megtestesítője. A madarász, a fehér szakállas öreg, a zsákok cipelő őszeres, a száját szóra nyitó férfi, a megtorpanó iskoláslányok, a csendőr által kísért, szomorú szemű zsákos ember; a bal oldali hosszú köpenyes, kalapos ortodox gyülekezet valóságos arsenálját adja egy galíciai kisváros zsidó közösségének. Az arck merevek és kissé döbbenet várakozóak - a grafika szinte a balsejtelem pillanatképe. A szereplők még nem tudják, hogy mi vár rájuk, de már érzik, hogy valami történni fog. Pillanatfelvétel jellegű az 1919-es sorozat Páncélvonat című lapja is. A Tanácsköztársaság büszkeségét képező vonat éppen áll, a kísérő katonák ebédszünetet tartanak. A proletárokból verbuvált vöröskatonák kielégíthetetlen étvágyal esznek, mohón cigarettáznak, de e békés cselekvés közepette is erősen markolják a puskát és a kézigránátot. Legszenbetűnőbb figura ezen a lapon az előtérben álldogáló kislány. Rövidnadrágos, mezítulábas proligyerek, esetlen kis kamasz, aki fanatikus elszántsággal markolja a puskát és a pisztolyt. A történelmi helyzet ellentmondásosságát mindennél tömörebben ez a kislány fejezi ki - rá nézve érezzük a vereség közeledtét. Mosolyogtató fanatizmusa mit sem ér; a kép felveti a kérdést: milyen lehet az a hadsereg, amelynek ilyen katonái vannak, akik a játékot nem tudják megkülönböztetni a harctól. Ez a csúnya, szegény kislány talán azt hiszi, hogy rabló-pandúrt játszik, miközben a felnőttek komolyságának álarcát és öldöklő fegyvereit magára

073

1514

PETŐFI

aggatva a forradalom egyik legveszélyesebb posztján áll. A kisemberek kiszolgáltatottságának groteszken szomorú megtestesítője ő. Személyében nemcsak a jelen, de a jövő is veszélyeztetve van, vele együtt a remények is elvesznek a forradalom leverésekor. Szánalmasan, vereséget sejtetően vonulnak, a katonák A II. Magyar Hadsereg című szerigrafian .. „A II. magyar hadsereg néhány araszos, elnyúlt nyomatát azonban nem azért tekinthetjük már néhány éve egy sziv-szorító nemzeti esemény Feszty-körképeinek, mert a németes típusú rohamsisakok és rohamsisak alá tekert gyapjúsálak megfelelnek a tárgyi igazságnak, eseten sírnivaló, karikatúra-élességgel rajzolt zilált »csapataink« pedig a kétélű történelmi valóságnak. Hanem a fagyott fülek közül kinéző riadt szemek, kihült bunkerek és csordamód tanácstalan Bocskai-sapkások sűrű csoportja balfelé a semmibe fogy, s aztán, a lóhátra akasztott tábori konyha után, az azt követő, hőmező-fehér üresség után, a kompozíció bal szélén, félezárászerűen feltűnik egy jelentéktelenül kicsi motívum: megfagyott hullák és kilótt tank messzi-aprócska csendélete. Nem az hat, hogy Wehrmacht páncélos a lezárás, a náci kereszt-felségjelet a néző talán észre sem veszi. De ez a perspektívával indokolt, s mégis oly megrendítően mellékes kis erőszak-élmű, ez a megdöbbentően, pofon-tompán odahulló megsemmisített halom olyan tragikusan aszimmetrikussá, vizuálisan-keményen értelmetlenné és groteszkké változtatja a kompozíció vonulását, amilyenre semmiféle léptéket tartó ábrázolás önmagában nem volna képes" - írja Rózsa Gyula Somogyi Győzőnek e művéről szólván. E lap grafikai erényeit és sajátos történelemszemléletét ismerték el a Grafikai Biennále nagydíjjal 1979-ben.

Somogyi Győző elementáris erővel megfogalmazott lapjain felvonul az egész nemzeti apokalipszis, 1514-től 1945-ig. Választott témái nemzeti sorsfordulókhoz kapcsolódnak, de az átmeneti győzelmeik mögött mindig a végső vereséget látja. Hősei a szó szoros értelmében elszenvedik a politikát. Somogyi egy-egy ilyen lap megfogalmazásakor a történelmi múltat, s az adott cselekmény következményeit is érzékelteti. A történelmi eseményt objektívan, mindazonáltal szenvedéllyel, a személyes sorsokat is éreztetve ábrázolja. Lapjain a

tárgyi pontosság páncélján átüt az emberi szenvedés. Rámutat, hogy minden nagyívű politikai álom és kalandorkodás az átlagemberek bőrén csattan - a mindenkori harcok bevonuló katonáiból a kisemberek apokalipszise rajzolódik ki.

Somogyi Győző valamennyi történelmi témájú lapján feltűnő az emberi karakterek változatossága, az egyenruhák és a tárgyak pontos rajzolata, a városkép korhűsége. A grafikus és történelmi erények egyszerre, egymást erősítve bontakoznak ki. Művészi ítélettel átitatott körképeket kapunk. Somogyi könyvtári kutatásokat végez, bejárja az eredeti helyszíneket, és átnézi a kor képanyagát a Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában és a fellelhető fotókon. Az eseményeket ezután - a legapróbb részletnek is jelentőséget tulajdonítva - képileg rekonstruálja. Hatalmas terepasztalon, papírmásé katonákkal és fegyverekkel lejátssza a csata menetét. A játék szereplőit félcentiméteres nagyságban készíti el, de az egyenruhák, a fegyverek a kis méretek ellenére is korhűek és pontosak. E tevékenységének fényes bizonyítéka az a számtalan rajz, amelyeken a magyar hadviseletet rekonstruálja. E rajzok, amint azt a Corvina Kiadó gondozásában megjelenő könyv is bizonyítja, tudományos igényűek és értékek. Somogyi lapjain tehát, a művészi kifejezés mellett a dokumentum értékű korhűség is számottevő érték. Vizsgálódása természetesen kiterjed a történelmi események színhelyeire is. Az 1848-49-es szabadságharcra vonatkozó kutatásának eredménye a korabeli Pest-Buda rekonstrukciója. A grafikai sorozat mellett, 1978-ban animációs filmet is készített. A Gőzhajóval Pest-Budára című film minden kockája dokumentumértékű, mivel bemutatja a korabeli várost és a benne élő tipikus figurákat. Az utazások, a történelmi helyszínek bejárása során Somogyi részleteiben is pontos vázlatokat készített, amelyekből aztán rekonstruálta az egész vidéket. Így készült pl. a történelmi Magyarországot bemutató térkép, a Békás-sorozat, Brassói, és Torockói ábrázoló grafika. Ezek a műveken minden lényegesen pontos: a hegyek vonulata, a növényzet, az épületek elrendezése és a köztük élő emberek karaktere, ruházata, tárgyai. Ezzel a fényképszerű megfogalmazással - amely éppenséggel a

művész kivülállását is hangsúlyozhatná - ér el egy sajátosan expresszív hatást. Somogyi történelemszemlélete - e lapok tanúsága szerint - egyesíti a kutató objektivitását a művész szenvedélyességével. Valamennyi történelmi témájú lapja a „tények agitatív erejét aknázza ki és a példabeszédek hatásmechanizmusával él”.

A Hollókő címe alapján tartozhatna a fent elemzett csoportba is, kifejezése azonban a szociológiai hangvételű lapokhoz köti. Ezzel át is térünk Somogyinak egy más témakörbe tartozó műveire. Ezeknek hősei kortársaink, hányódásukból rajzolódik ki napjaink történelme. A Hollókő című szatyrát a népművészeti hagyományápolás persziflázsa. A festői táj, a várrom és az alatta elterülő falu régi templomával és házaival önmagában is vonzaná a múlt iránt érdeklődőket és a természetkedvelőket. A falubeliek őszintén ragaszkodnak népviseletükhöz, amelynek máig átmentett darabjait büszkén viselik vasárnap, templomba menet. Hétköznapi életüket már a „modern világ” határozza meg: autón szállítják a piacra a termékeket, használják a háztartási gépeket és viselik az unalmasan egyforma ruhákat. De ünnepnap ők képviselik az „élő népművészetet”, láthatja mindenki hogyan őrzik hagyományait: többek közt ez is csábítja falujukba a látogatókat. E grafika, akár egy beállított jelenet: szereplői szinte pózolnak a kamera előtt. A népművészet itt kettős módon idéződik meg: a valóságos hagyománytisztelt mellett érződik egyfajta mesterségesen gerjesztett esztétizmus is, amelynek következtében visszássá, önmaga ellentétévé, giccsé válik. Ez a folklorisztikus giccs - s ezúttal a giccs szót nem feltétlenül elmarasztaló értelemben használom - fellelhető a falvakban mindenhol: a házfalakra ragasztott színes csempékben, tükrödarabkákból, a kerti törpékben és a műanyag flakon díszekben. Ez az „új népművészet” azonban nélkülözi a régi szépségét és harmóniáját, harsány és izléstelen voltában távol áll minden esztétikától.

A falu, a vidéki élet, a természet közelsége sokat jelent Somogyi Győző számára. Salföldi háza révén állandó kapcsolata van a falusi léttel. A parasztember a földművelés és az állattartás révén közvetlen viszonyban áll a természettel. A paraszti munkát ugyan gépesítették, de a háztájikban még a régi módszerek szerint dolgoznak. Léte dimenziói ily módon szűkre szabottak. Életét az évszakok forgása által meghatározott munka, az állatok növekedésének ritmusa szabályozza. Ezeket a korlátokat nem lehet átlépni, aki mégiszegeti őket az már egy másik életforma, a városi lét felé

kacsingat. A falusi élet ritmikusan változó szabályossága közepette az ember mindig a soronlévő munkát végzi, amelyre újabb munka jön - s közben észrevétlenül elmúlik az élet is. Az Öreg pár dolgozó életet tudhat maga mögött. Szél barázdálta, nap szárított arcukon az a kemény, mostanra már megkeseredett elszántság ül, amely általában jellemzi a parasztembert. Sok és nehéz munka, a természetnek való kiszolgáltatottság, rossz termésű évek nélkülözései, a család gondjai, a háború viszontagságai, a téjesítés izgalmi, test és lélek gyakori megpróbáltatásai aszalták ezt a két embert ilyen kérges-szilárdá. Ebből ered az a csodálkozó döbbenet, ami a bácsi szeméből árad és ez az oka annak a keserű bizonyosságnak is, ami a néni összeszorított szájáról leolvasható. Arcuk kráterei a föld barázdáira emlékeztetnek, agyondolgozott kezükön az ujjak redői olyanok, mint a fák évgyűrűi. Merev tartásuk, amely valamennyi fényképüket jellemzi, sehogya sem illik örökös tevékenységhez szokott életmódjukhoz - olyanok, mint két dolmen: a régi paraszti élet profánulcsúnya királya és királynője. A Parasztsalád című lapon látható emberekről szeretnénk azt hinni, hogy ma már csak a múltból szóló mesékben léteznek. Szegényes esetlenségük azonban nagyon is valódi, s jól mutatja, hogy az ügyeskedő, meggazdagodó falusiak mellett létezik egy, a pusztá létért küzdő paraszti réteg is.

Somogyi Győzőnél nem választható két részre a parasztokat és a városi munkásokat ábrázoló grafikák sora. Grafikáinak valamennyi figuráját és azok környezetét ugyanazzal a megközelítéssel és formanyelvvvel ábrázolja. Élete egy szakában munkások között élt és dolgozott: „73-tól négy évig Csepelen, a gyár melletti régi részen laktam, és évekig dolgoztam ilyen helyeken. Ezek borzasztóan hatottak rám. Akkoriban szereztem egy fényképezőgépet, és elkezdtem fényképezni ezt a proliparadicsomot, a kidölt-bedölt sutfnikat, düledező házakat, mögöttük budikkal. Nem az volt a benyomásom, hogy mindez borzalom, pedig ez már hosszú ideje lebontásra ítélt terület. Sokkal inkább az új lakótelep a borzalom, amit a helyükre építenek. Mert ezeket a házacskákat, sutfnikat gyönyörű színekkel kifestik, kis konyhakerteket tartanak előttük, tyúkot nevelnek meg aprójószágokat és ettől az egész környezet olyan emberségessé, meghitté válik. A házak festésében, a kis sziklakertek kialakításában itt egyfajta népművészet virágzik. De nem új keletű az érdeklődésem ezek iránt a sorsok iránt, mert korábban két évig voltam

PÁNCÉLVONAT

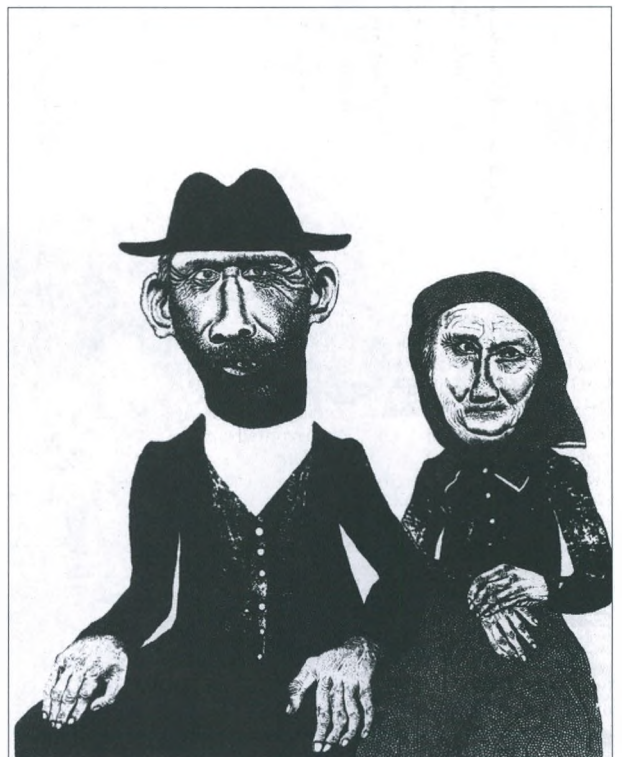
TOROCKÓ

pap az Illatos úti Dzsumbujban és évekig dolgoztam ilyen környezetben." Ezt a környezetet láthatjuk pl. a Külváros, a Kőműves Kelemen és a Buszmegálló című szíttatványomokon. A Külvároson Somogyi fenti szavait szinte pontról pontra fogalmazza képpé. A toldott-foldott házak, a düledező melléképületek, amelyekben albérlők és ágybérlők tengetik életüket, a roncs kocsi, amiből meseautót remélt valaki csinálni, mind megannyi hirdetője a város periferiáján élők kilátástalan sorsának. A prolilét - mint azt ezek a kellékek is mutatják - kilátástalan. A társadalom periferiáján élők ugyan beláthatják - az esti tv-híradót nézve -, hogy az ő körülményeiknél rosszabbak is léteznek. Ők tehát várnak, s addig is míg a sorsukat jobbra fordító csoda bekövetkezik, napról napra élnek és járják a prolilét stációit.

A lap előterében a „város peremének” tipikus alakjait vonultatja fel: a helyzetükbe belekopott szakikat, akik közül a legtöbb természetesen Frádi-drukker, mint azt trikója fennén hirdeti, a tánczenét naphosszat-bömböltető vagányt, a divatot követő hosszú hajú álmodozót, aki még hiszi, hogy minden az övé lesz, a fiatal anyát, aki sorra szüli a gyerekeket, mert három után állítólag szép lakás jár. De minden álom és a televízió vagy a tanács hitegető-halogató meséi ellenére minden marad a régiben: a prolitelep tovább burjánzik, az ipari hulladék, a szemét és a piszok gyűlik, a zaj és a bűz pedig megtétezi mindezt. Ebben a környezetben élnek és innen mennek naponta munkába ritka és lassú buszokon a Kőműves

Kelemen című grafika építőbrigád tagjai is. A történelmi idők változtával már nem egy várba építik bele az asszonyt, hanem csupán egy szabvány-unalmas szoba-konyhába. A ballada ebben az aktualizálásban elveszíti drámai mélységét, egyszerű hétköznapi gyilkossággá süllyed. A csúnya asszonyt érzéketlenül csapja oda a férj, s a távoli - a balladai történetre utaló - anya-gyermek páros is inkább idegesíti, semmint meghatná. A cselekmény emberek gyűrűjében játszódik le, de egyetlen figurán sem látjuk a tragédiaérzetet vagy a szánalom legkisebb jelét sem. Mindenki végzi a dolgát: fogja a légkalapácsot, a csákányt, vagy nyugodtan sörözik, s a napilap csupán azért van mellette, mert abba csomagolta a felvágottat és a kenyeret. A szerelemhez pedig neki is van köze, kézfejen átlótt szív fölé írva: Love. Kiket szerethetnek és milyen módon ezek az emberek? Létezik-e bármilyen érzelem fásulttá kopott közönyük mögött, vagy csupán a vasárnapi ebédig és a mindennapi sörig terjednek vágyaik? A tragédia

talán még megrázóbb így, hogy részesei nem élék át azt. Nehéz sorsuk képtelenné teszi őket arra, hogy a fizikai munka fáradságán kívül balladai megrázkódtatásokat is érezzenek. Hétköznapi létükbe zárt szegények ők, jóllehet külön-külön okos szeműek, törekvők, szebbre-jobbra vágyók, mint a Fiatal munkás. Ez a fiatalember igazán szépek mondható Somogyi munkásfigurái közt: tiszta, rendezett külsejű, értelmes arcú, szája határozott akaratot sejtet. Megjelenésében mégis van valami törekenység, amitől úgy érezzük, hogy az ő perspektívája is szűkre szabott. Somogyi grafikái alapján szinte teljes bizonyossággal megjósolhatjuk életútját a periféria-lét, a család és a nehéz fizikai munka útvesztőiben; úgy tűnik, hogy a társadalmi mobilitás mára

ÖREG PÁR

teljesen megszűnt, a proliléből egyre kevesebben tudnák kitörni. Marad a gyár-kocsmá-külváros hármasa, ahogy azt a Nógrád című rajzszorozaton láthatjuk. Kérdés persze, hogy van-e ezeknek az embereknek „belső tartalékuk”, és tudnak-e nekik olyan célt mutatni, amiért képesek volnának meghaladni önmagukat. A jelszavak és jelmondatok megszokott „dekoráció”-ja aligha indít cselekvésre bárkit is. Az élet ezeken a színtereken napról napra tengődik, hétköznap hétköznapot szül, s a vasárnap csak abban különbözik, hogy otthon fuszának. Gyilkosan szürke és egyhangú ez az élet, minden ilyen életút: zsákutca. Mindezek ellenére Somogyi együttérző szeretettel ábrázolja ezeket az embereket. Minden művét áthatja az a karitatív szempont, amely az elesettekkel való

azonosságvállalást hirdeti. Amikor munkáspap volt, hitt ebben a küldetésben. S talán ez a hit tette lehetővé, hogy így ábrázolja ezeket a figurákat: csúnyaságukban is emberien szépnek. Deformációjuk oka nem csupán saját életvezetésükben kereshető. Somogyi Győző szerint: „korunk igyekszik az embereket boldogítani, de csak félembereket produkál. Anyagilag, testileg valóságosak, de kialakult kultúrájuk még nincs. Az ember ma azt sem tudja, mit hiányol. Ezt látom én a tanácstalan arcokon.” Ezek a tanácstalan arcok merevednek a külvárosok és gyárak színtereit és az élet egyéb úvesztőit megjárva kráteresen szabdaltsötétté.

Somogyi figurativitását - hiszen lapjainak ez legszembetűnőbb, első látásra azonosítható jellegzetessége - sokan és sokféleképpen értelmezték. P. Szűcs Julianna például ezt írja: „Azt szeretnénk, ha a jó ember szép is lenne. Így hallottuk a mesében, ezt olvastuk ki Jókaiából. Élettapasztalatunk ugyan rendre cáfolja a mesét és Jókait, de a Somogyi Győző grafikáig még reménykedtünk a véletlenek rosszindulatú összejátszásában. Legalábbis reménykedtünk, hogy az ember felelős az arcáért. A Kőműves Kelemen utat fúró munkásai, a Parasztcsalád ágrólszakadt tagjai, különféle közösségek elesttjei legfeljebb csak beletörődő, rémült, okos tekintetükért felelősek. Hiába élük át a balladák tragédiáit, a nyomor heroizmusát vagy az otthonalapítás keserveit, azért a külsejük nyomorúságos. Mint az életben sokszor. Somogyi Győző azonban annyi lelkesedéssel és dühvel mutatja fel a siralmasan lehetetlen arcokat, hogy a felfedezett testi hibákért legfeljebb mi szégyenkezünk, akik egy elvont szépségködex nevében éppen ítéletet mondanánk felőlük. Zavarunkat amúgy is fokozza, hogy a testi rütség ellenére a lapok összehatása mégis szép.” Wagner István szerint Somogyi lapjai „A dokumentumfilmnél, a szociofotónál is valóságghűbbek, mert nemcsak érti, érzi, hanem átértékeli és átéretteti a néző számára, a szemlélővei együtt az ábrázolt realitásszeleteket.” Mindemellett „nem tézis és nem illusztráció” Egyetlen grafikája sem. A kritikusok általában groteszknek vagy ironikusnak látják Somogyi ember-ábrázolását. De hát milyenek is ezek a figurák valójában? Milyen művészi attitűd nyilvánul meg általuk?

„A bennem kialakult szemlélet megköveteli a minden ideiglenes és részérdektől mentes vizsgálódást és a szerető kritikát - akár a látványt, akár a szociális viszonyokat dolgozom fel” vallja a művész.

Somogyi látszólag lényegtelen mindennapos események és

PARASZTCSALÁD

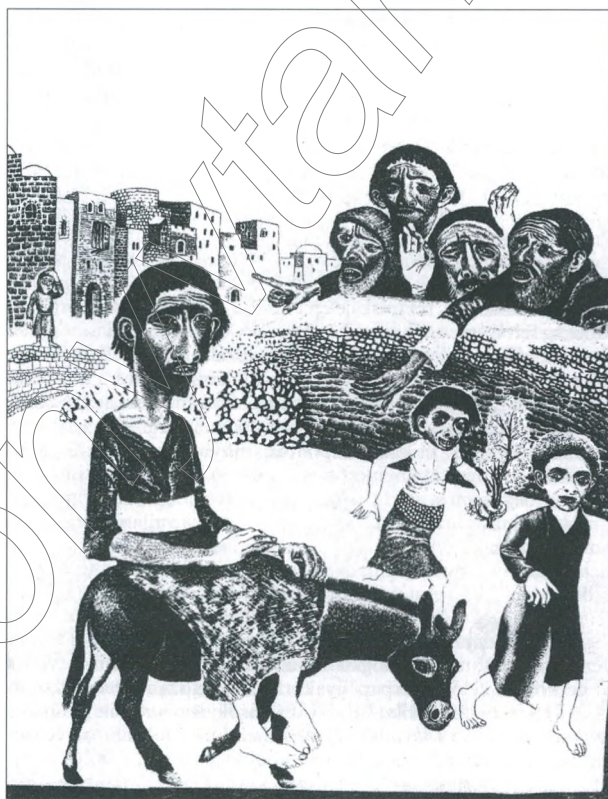
jelenségek szereplőit ábrázolja. Művészi ítélete reflektorfényébe állítva azonban ezek az emberek hirtelen megmutatják igazi arcukat, feltárul létük valódi értelme vagy értelmetlensége. A „kisembereket” a maguk elesettségében, szegény nyomorúságában, „muszáj herkulesi” mivoltukban ábrázolja Somogyi. Hősei fáradt, elhasznált, a harc félelmeibe beletört vagy a munkában eltompult egyszerű emberek, akik kényszerű egyhangúsággal végzik feladatukat. Somogyi nem típusalkotásra törekszik, egyszerűen csak fel akarja hívni a figyelmet az elesettek, az abszolút kisemberek sorsára. A művész célja a társadalmi frázisok leleplezése, a közhe-lyek mögött rejlő valóság feltárása, az átlagember életének és gondolkodásának szépités nélküli megmutatása. Nem deheroizálás vagy némely kedvezőtlen jelenség pejoratív módon való általánosítása ez a művészet, hanem a valósággal való szembenézés, és a művészi igazmondás feladatának beteljesítése. Somogyi grafikáinak legfőbb erénye éppen ez, ti. hogy az etikai szempontok irányítják művészetét, határozzák meg az esztétikai megfogalmazást. A csúnya így - hitelessége és a megjelenítés szerető aggodalma révén - válik szépé.

Grafikáinak harmadik csoportját - amelyet a vallásos tematikájú lapok alkotnak - hasonló figurativitás jellemzi. Jézus alakja, életének eseményei több grafikai lap témáját adják. Jézus több mint bibliai vagy történelmi személyiség, Jézus jelkép. Alakját legendák lengik körül, az ő élete ihlette meg a legtöbb költőt és foglalkoztatta leginkább a népi mesélőkédvét is. Somogyi több irányból közelít Jézushoz: részint a teológiai tanulmányok történelmi és vallási vonatkozásai felől, de a papi gyakorlat mellett számottevő a korábbi művészi és folklorisztikus ábrázolások ismerete és hatása is. Mindazonáltal az a Jézus, akit grafikáin látunk, nem hasonlít egyetlen korábbi ábrázolásra sem.

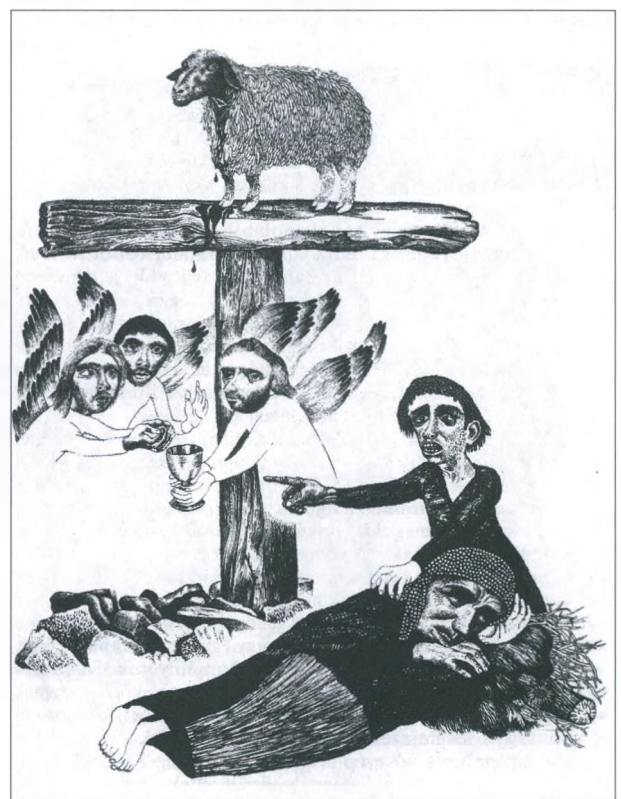
„Milyen a Krisztusa?” - kérdezi Vasadi Péter, majd így válaszol: „Elüt, el akar ütni européer vallásos képeinktől, nem fagyott bele a kultusz tömjénezte dicsőségbe. Nem felsőbbrendű fehér, nem leplezi rassz, szemita vonásait; Krisztusa egy csodálatos Utolsó! Olyan utolsó, amilyen »utolsóságra« ő maga biztatja övét; hogyan is lenne más, ha igaz? Nem rongyos, de egyszerű ingű. Meztlábás, mint a megalázott, kutyáemberfejű gyermekek körülötte, akik hisznek neki és csodálkoznak cselekedetein. Külsőre olyan ez a Krisztus a vastagon zsíros, zsinór hajával, mint a fal mögül kirikácsoló elitélő. Nem abban különbözik tőlük, hogy vörös selyemcipőin arany sújtások

vannak, hogy a keze ápoltabb az ő kezénél, a félreértett hódolat nem sápasztotta herceggé; egyedül a Szívében különbözik. És ez a különbség csak hatalmas, szomorú, barna, meszszenező szemében látszik. Egyébként »echt zsidó.«

A fenti sorok a Jézus bevonulása Jeruzsálembe című lap fő alakját írják le. Somogyi lapjain az etnikai vonások mindig tudatosak, mint arra már többször - így pl. a Galícia 1914, vagy az 1848-as sorozatnál utaltunk - így van ez Jézus esetében is, akinek zsidó volta hangsúlyos Somogyinak valamilyeni, őt ábrázoló lapján. Somogyi a biblia világát, mint jellegzetesen keleti, s ezen belül mint zsidó világot ábrázolja. A grafikai ábrázolás nála mindig konkrét, történelmileg is pontos képiséget fed. Jézus az ún. arámi kultúrkörben élt, amely valahol az iráni és a hellén kultúrkör között helyezhető el. Arámul beszélt, s élte a korabeli zsidók életét, mígnem kiválasztott volta küldetésstudattá nem sűrűsödött benne. Ezután külsőre olyan volt, mint bármelyik vándorprédikátor vagy prófeta. Látjuk őt számarra hátán bevonulni Jeruzsálembe, így áll kínzói közt később - a világháborúk fogolymenteiről ismert pózban -, kezét feje tetején összekulcsolva, így jár a közemberek között: megjelenése egyszerűbb a legegyszerűbb földi halandóénál. S csodátelei is olyan természetességgel történnek, hogy csak rejtett, külső jelekből, az égi erő visszfényének pillanatnyi felcsillanásából következtethetünk rendkívüli voltokra. A jerikói vak arca felragyog, amikor megpillantja a fényt, Krisztus arca viszont feketévé szenesedik a Kereszten. Testének krátere Grünwald Krisztusára emlékeztetnek, testalkata, arca azonban inkább Somogyi parasztjainak megkínzott képét idézi fel. Teste rövid és torz, lábai dagadtak az út fáradalmaiktól, bordái kiállnak, karjai ásztottak és erektől szabdaltak, tenyere sötét és érdes. S mindennek koronájaként feje csúnya és sötét, mint a kereszt fája. Fülei elállnak, orra tülök, szája nem sóhajt, hanem üvölt az ég felé, egyedül a szeme „gondolkodik”, a szeme hisz, a szeme, amely valódi megbocsajtást fejez ki - valódi megváltószem. A hagyományos ikonográfiától eltérően nyoma sincs itt síró tanítványoknak, ellenségeknek és hétköznapi acsarokodóknak - csak a kereszt van, a test fájdalom, a lélek beletörődése: a sorsvállalás tragikumuma. Krisztus hiszi, hogy megváltó tette nem hiábavaló, hiszen emberi alakjában ő maga is megváltásra szorul. Az ember fiává lett istenfiú egyaránt ismeri mindkét lét - a köznapi és a transzcendentális - megvárdódását. Birtokában van az öregeket keserű bölccsé tevő megismerésnek és, mert a kínok közepette felülemel-

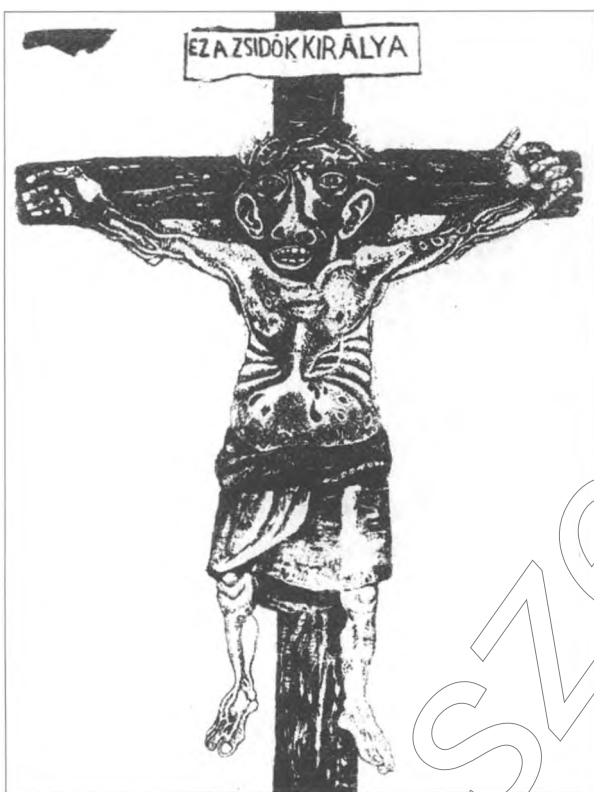
JÉZUS BEVONULÁSA JERUZSÁLEMBE

ISTEN BÁRÁNYA

kedik a földi létezésen, éppen megérzi az istenit, amit a szem szomorú és örökkévaló nyugalma fejez ki. Krisztus beteljesedett sorsát a Kereszt mint felkiáltójel zárja le. Legendája azonban nem ér véget itt. A feltámadás - bár mindig ünnepeyes hangvétellel, fényárban ábrázolják - bennem mindig szomorúságot is ébresztett. Krisztusnak nem elég megfeszülnie, de fel kell támadnia és megdicsőítő mennybemenetele előtt még egyszer emberek között kell lennie. A megváltó tett, három nappal a megfeszítés után már múlt. A Feltámadás című lapon az ismétlődő pusztító szorító alvó katonák között Krisztus fáradtan támaszkodik egy sírköre. Feltámadt, hogy ilyen meggyötörtten is tovább járja útját, feltűnve hol itt, hol ott, ahol prófétára várnak. A megváltás sohasem veszíti el aktualitását, a világ történelmének minden pillanatában megérett rá. Krisztus alakja így lesz örökkévaló, mint a falusi útszéli fészületek megszítettje és mint próféta, aki bármikor feltűnhet.

KERESZT

Somogyinak feltűnt a falusi templomok sajátos ikonográfiája. A néphit különös módon értelmezi a bibliai szövegeket, a népi vallásosság egészen más, mint az egyházi. Somogyinak a paraszti kultúrával sokáig nem volt közvetlen kapcsolata, s képekkel dokumentálhatóan Erdélyi Zsuzsanna hatására figyelt fel rá 1968 körül. Az általa közölt szövegekben a népi kultúra elemei átszövik és átszínezik a bibliai történéseket és jelképeket. Az apokrif bibliai szövegek, illetve ahogy azok megjelennek a folklórisztikus vallásosságban, írott formájukban is igen érdekes képiséget hordoznak. Mesélőjük az az öregasszony, aki a Látomás című grafikon szinte halálra rémül az öt inkább ijesztgető, mintsem kísértő denevérgyík keverék sarkánytól. Ugyan mire csábíthatná ezt a halálba lépegető nénikét a „szörny”, aki a templomtorony denevéreinek és a kerítés kövei között lapuló gyíkoknak különös, képzeletbeli szülőtte, s jogutódja minden mumusnak és falukörnyéki rémnek? Testvére ő a népmesék gonosz lényei, akik a legkisebb fiú vagy megöl, vagy megszelídít. Népmese és népi vallásosság olyan szorosan összefonódik, hogy többé már szét nem választható. A biblia szövege, a szószékről hallott magyarázatok ugyanazon a metamorfózison mennek át a nép képezetében, mint a mesék. Konkretizálódnak, földiesen megragadhatóvá válnak, képeik a realitás burkába bújtatva idézik meg az irrealist, a valóságon túlit is. A tátott szájjal álló parasztasszonyt egy Jézus alakját idéző ifjú inti a később látomásként emlegetett jelenetre. Isten báránya (egy dússzörny magyar birka) együgyűen álldogál egy csónka kereszten. A vért, amely átvágott torkából csöpög, három angyalszárnyas falusi sühanc fogja fel, így profanizálódik a népi képzelet által a jelkép: „Isten báránya, ki elvezett a világ bűneiért”. A látomás szinte kézzel fogható, az azt uraló „bárány” pedig a valóságosnál is létezőbb. Felebredve, a parasztasszony pontosan megmutatja majd a nyájban. Megjelenítése a legapróbb részletig pontos. Esetlen, de teremtmény voltában mégis szép és tökéletes lény ez a szegény kis birka, akit Somogyi szeretetteljesen ábrázol. Ugyanolyan szereti az állatokat, s ugyanazzal - a csupán költői értelemben reális - szemlélettel ábrázolja őket, mint az embereket. Vallja, hogy az állatoknak személyiségük van, s osztoznak az ember sorsában a természet fenyegetettségé közepe. Somogyi állatai - embereivel ellentétben - mindig szépek, bár testrészeik elrajzoltak. Jézus szarvasfe-

jű száron ül, s szelidsége talán az állatival is rokon. A történelmi jelenetek lovai ugyanolyan elesettek, mint az emberek. Ezek a lovak igazán olyanok, mint az emberek, Somogyi állatábrázolásai közül ők a legkarakterisztikusabbak, legáryaltabbak, ami talán a ló és az ember hosszas történelmi összefonódásával magyarázható. A madarak, akik a földöntúli lét és az isteni ige jelképei is, gyönyörűek. Miért szebbek Somogyi lapjain az állatok, mint az emberek? Talán azért, mert az ember tudatosan cselekszik és így felelős a természet tönkretételéért, az állat viszont csupán egyik szenvedő alanya mindennek.

A népművészet és a hagyományos vallási ábrázolások sajátos keveréket alkotnak a falusi templomok belső díszítésében. A szentképek a paraszti folklór hatására különös metamorfózison mennek át. Az ábrázolás egyfajta népi karakterrel telítődik, a templomi zászlók, a szentek ruhái a vidék izlésének megfe-

lően vannak kihímezve és kifestve, a képektereket mezei virág borítja. A népi díszítőkedv szabadon burjánzik: ezek a kultikus tárgyak néhol már a giccs határát súrolják. Ezt a képi világot használja fel Somogyi Győző az 1985-ben megjelent Parasztbiblia illusztrálásakor, s később, néhány festményen is.

Stilárisan a grafikák - témájuktól függetlenül - egyetlen egységet alkotnak. Somogyi olyan sajátos stílust dolgozott ki, amely azonnal felismerhető és senkiéval sem rokonítható. A művek kifejezésének erős expresszivitása részben a figurák megformálásának módjából, részben a technikai megoldás mikéntjéből adódik. Somogyi figurativitásának legfőbb jellemzőjéről - a csúnyaságról - már beszéltünk. Ez a csúnyaság a karakterisztikumra kisarkított deformációból ered. Az elrajzolt arányú figurák részleteikben sem követik a valóságot. Minden alakot egy-egy jellegzetes vonás kiemelésével ábrázol a művész: lehet ez a ruházat, vagy egy tárgy, munkaeszköz. Az arcok és a kezek azonban mindenhol hangsúlyosak. Talán ez a két testrésze jellemzi leginkább az embert. Az arcokból a szemek valósággal kiáltanak. Szépek ezek a nagy, meggyötört, szomorú és jobbra vágó fekete szemek, s ha a szem a lélek tükre, akkor ezeknek az embereknek szép a lelkük. A kezek - Krisztus kezeit kivéve - viszont mindenhol csúnyák: töredezetek, érdesek, munkától roncsoltak. Ha Somogyi figuráinak szeme lelküket sugározza ki, kezük bizonyosan csúnya, nehéz, buktatókkal, megpróbáltatásokkal teli, s nem ritkán reménytelen sorsukat jelképezi. A kiemelésnek ez a módja, ti. hogy egyes részleteket hangsúlyosan formál meg a grafikus, míg másokat csupán jelez vagy teljesen elhagy - Somogyi valamennyi szitanyomatát jellemzi. A lapok drámai hatását fokozza a feketék és fehérek erős kontrasztja. A telített fekete foltok mélységét a fehérek - szinte hiányérzetet keltő - vakító felületei egyensúlyozzák. Ez a fekete-fehér ellentét bársonyossá szelídül a tájábrázolásokon és a pontosan kidolgozott részletek (főként tárgyak, hulladékhal-mok) gazdag faktúrájában. Somogyi jól használja a szerigráfia lehetőségeit: a fotószerű áttételt, a rajzosság és a kontrasztosítás módszerével egyszerre, egyetlen lapon belül él. Az 1970-es évek legelején egyike volt a szerigráfia művészi meghonosítóinak.

(részlet a szerző Mai Magyar Művészet című könyvsorozatban megjelent tanulmányából)

Krunák Emese

Emil bácsi és szegény Jolán

SZOBOR JANIKOVSKZY ÉVÁNAK

JANIKOVSKZY ÉVA (1926 - 2003) FÉNYKÉPE ÉS ZSEMLYE ILDIKÓ PORTRÉSZOBRA

Kétségtelen tény, hogy a magyar gyermekirodalomnak két nagy korszaka volt. Fényes lapokat írtak a történetébe 100 évvel ezelőtt, Molnár Ferenc, Gárdonyi, Móricz, Karinthy, Móra. De fényes lapokat jelent a századvég is, Janikovszky Éva, Lázár Ervin, Csukás István műveivel, Békés Pál Kéthalkeszes varázslójával. Szeged már nem csak Móra városa gyermekirodalmunk történetében, Janikovszky Évát is. Ha visszanezünk, irodalomtörténeti pillanatok látszik, amikor Janikovszky Éva nagyszüleinek Kárász utcai könyvesboltjában Móra Ferenc és Janikovszky Éva találkoztak. Móra megsimogatta a szösze kislány fejét. Bartos Lipóttal a nagypával gyerekreklapot adott ki. Az a könyvek közé született kislány egész életében könyvek között maradt. Harminchétföt kötetet írt, több százat szerkesztett. Felfedezte Lázár Ervint és Békés Pált, s erre büszke volt.

Hét éve hagyta itt e világot, és ezzel elkezdődött az utóélete. Emléktáblákat avatunk, intézményeket nevezünk róla, szobrot állítunk neki. Kővé, bronzra válva hazatért a szülővárosában. Megállva előtte rákérdezhetünk: Vajon mi volt Janikovszky Éva titka? Hogy esett meg az a csoda egy magyar gyermekíróval, hogy harmincöt nyelvre fordították. A magyar gyermekirodalomban ezeknél a képeskönyvek-nél csak A Pál utcai fiúknak van több fordítása. Nem csak az a kérdés, hogy mi volt a titka, hanem az is, vajon tudunk-e vigyázni arra amit ránk hagyott. Most, hogy a világot rabul ejtette a meseszerű, a fantasztikus, a varázslatos, ő meg a mindennapiságot írta minden mondatával. (Pedig hitt abban, hogy vannak csodák az életünkben, csak nem szabad elrontani őket.) Nem szívesen használtam azt a szót, hogy gyermekíró. Ő sem szerette. Értelmezhetetlennek tartotta, és teljes életében érezte, pejoratív zöngéje van. Sokkal több mint annak, hogy nő író, asszony író, írónő. Janikovszky Éva író volt. Megkapta a József Attila-díjat, Hamburgban a Greve-díjat, 1973-ban az ő képes könyve lett német földön az Év Gyermekkönyve. (Ha én felnőtt volnék Grossen dürfen alles) a 70. születésnapján a Magyar Köztársasági Érdemrend Tiszti Keresztjével tüntették ki. Ő volt a Mosoly-rend egyik lovagja. A halálos ágyán lett Kossuth-díjas.

Az irodalomtörténész tanuskodása szerint a díjak utólag mit sem érnek. Sokkal többet jelent, hogy Janikovszky jelenség volt. A szövegeire ráismerünk. Az eszközeit számba tudjuk venni, le tudjuk írni a jelenség jellemzőit. Az irodalom világán belül, mert a gyermek irodalom. Kányádi Sándor mondaná nemrég. Csak irodalom van, ahogy például csak asztal. (Teteje van és többnyire négy lába. De van kisasztal a gyerekeknek.

Egy francia szólásmondás szerint, a halál a halhatatlanság kezdete. De használjunk kisebb szavakat, mondjuk azt, hogy ilyenkor a maradandóság küszöbnél vagyunk. Nagyobbát sose tévedhet irodalomtörténész, mintha ezt a pillanatot rosszul ítéli meg. Ráadásul ilyenkor távolsága sincs még. Pedig ahogy Nietzsche mondta: „Búcsút kell vennem mindattól, amit meg akarsz ismerni, és fel akarsz mérni, legalábbis egy időre. Csak akkor látod, hogy a tornyok milyen magasra emelkednek a házak fölé, ha már elhagyta a várost.” Már elég messze vagyunk Janikovszky Éva nagy korszakától, a 60-as, 70-es, 80-as években született világhírű képeskönyvsorozattól. Mert a sorozat jelenti a magasabb háztetőket, itt vannak a tornyok is.

Többnyire strapabíróbb és tetszetősebb. De ez is asztal, csak vannak sajátosságai. S van olyan asztal is, amit a gyerek felér, vagy párnát teszünk alá. Vannak művek, amelyeket töredékesen ért. S van olyan asztal, amit a felnőttek gyerekek körül ülnek. A művek tulajdonjogán ilyenkor fölösleges vitatkozni.) Janikovszkyval együtt azt is mondhatnám, hogy a lemeznek két oldala van. S hol a gyerek, hol a felnőtt hallgatja.

Janikovszky Éva sok mindent írt: regényt, novellát, tálcát, útirajzot, de sajátos műfaja a képeskönyvekben található gyerekmonológ. Esterházy Péter Mándy Ivánról mondta, hogy nem regényt, novellát, gyereket – vagy kamaszkönyvet – írt, hanem „mándyt”. Janikovszky Éva pedig „janikovszkyt”. Ráismerünk, felismerjük, semmivel össze nem tévesztjük. Janikovszky Éva – Kosztolányi szavaival szólva – sajátos monológjai révén volt „Egyedüli példány”.

Még soha nem gondoltuk végig milyen rendhagyó, furcsa út vezetett ehhez a sajátos műfajhoz. És milyen hosszú volt! Igazából nyomom követni sem tudjuk. Ifjúságának kéziratai néhány kivételével ma is fiókok mélyén lapulnak. Janikovszky Éva elmúlt már harminc amikor biztatásra-nógatásra az első könyvét megírta. Az Őreg Néne őzikéje szerzője biztatta. (Csip-csup, 1957.) Csip-csup "házi feladatnak" nevezte utólag. A kötet egyetlen mondata sem ígérte a későbbi Janikovszky Évát. Ilyesféle mondatokat írt: „Egy szép tavaszi délelőtt a nap sugarak vidáman hancúroztak a Napocska körül, aki kedvtelve nézegette kerek képét a nagy tó tükrében.” (Csip-csup) De nem csak nem az igazi Janikovszky írta. Még nem is így hívták.

Van abban valami sorsszerű, hogy sajátos műfajával a gyermekmonológgal azután találtak egymásra mikor már az igazi nevét is megtalálta. A névkeresés is rendhagyó, ha úgy tetszik, három forduló. Csak a lexikonok tartják számon, hogy Janikovszky Éva Szeged városában Kucsos Éváként látta meg a napvilágot. Az első versét így írta alá nyolc évesen a Délmagyarban. A legelső könyvét Kispál Éváként jegyezte. Különös módon ő a háború után magyarosított. „Apámat Kucsos Pálnak hívták, így lettem én az ő nevét összeharapva Kispál.” – Mondta egy interjúban. Bálint Sándor talált aki a nevet itt Szegeden. Csak 1960-ban a Szalmaláng c. lányregényben szerepelt először a Janikovszky név. Attól kapta, akivel „harminc boldog évet élt”, akit a nevével együtt mindenestül vállalt.

Már közel járt a negyvenhez, egészen pontosan harminchétföt éves volt, amikor a maga sajátos műfajára rátalált. Írói pályájának frenetikus sikerű két évtizede ekkor kezdődött el. A sikersorozat útjelzői: a Te is tudod, 1963; Ha én felnőtt volnék, 1965;

Akár hiszed, akár nem, 1966; Jó nekem, 1967; Felelj szépen ha kérdezlek, 1968; Bertalan és Barnabás, 1969; Málnaszörp és szalmaszál, /Égig érő fű, 1970; Velem mindig történik valami, 1972; Kire ütött ez a gyerek, 1974; Már óvodás vagyok, 1975; Már megint, 1978; Az úgy volt, 1979; Már iskolás vagyok, 1983; Örülj, hogy fiú / Örülj, hogy lány, 1983; A hét bőr, 1985. A szériában akad más is, de a diadalívét a képeskönyvek tartják.

Több mint két évtized távlatáról már rálátunk a "diadalívré". Jól látszik, hogy a pillérei a Ha én felnőtt volnék, a Velem mindig történik valami, és a Kire ütött ez a gyerek. Az úgy volt c. kötet is csak a pillérek magasságában van. Ezek a történetek nem egyszer klasszikus mintájú novellák. Fordulóra, csattanóra építettek, rövidre zártak. Minden szó, mondat, gesztus fontos. A szerző valamit váratlan megvilágításba helyez. Néha csak azzal, hogy „kifordítja” az alaphelyzetet. Ha még valami ennek a történetfűzérnek a közelében van, akkor az a Már óvodás vagyok. Ennek a könyvnek minden egyes darabjában az epika ősforrásra buzog fel. Egyszerű "életmcsék". A gyerek, mint annyi minden más az emberiség történetéből, végig éli az epika históriáját is. A 60-as évek Janikovszky már jelenség volt, a 70-es évek közepén meg már világhírű is.

A 80-as évek közepén a Janikovszky-monológ egyszer csak elhallgatott. Alig-alig vettük észre. Képes könyvei a sokadik kiadásban vettek körül bennünket. Tartósították a sikert. Tulajdonképpen máig így van. – Egy évtizednyi hallgatás után másképp, másról, másoktól – a 90-es évek derekán túl újra megszólal. Felnőtteknek írta – hirdette 1997-ben az első ilyen kötet címe. Aztán követte a többi. Egyik-másik írása ezekben a kötetekben is monológ. A legszebbek, legjobbak mindenképp (L. Másfél flekk a boldogságról) Személyes, őszinte, vigasztaló, és bölcs írások az öregedésről. Nem ámit, miután olyasféle felnőtt ábránd, hogy: "Ha én öreg volnék..." nincs. Olyan ez a széria, mint másoknál az öregkori líra.

Ha a „szöveg örömeinek” mibenlétét keressük, a monológ felől kell megközelíteni az életművet. Csak lélegzetnyi időm van rá, de vessünk egy pillantást gyermekmonológjai természetére. A monológ önmagában is olyan műfaj, amelyben az elbeszélő és az elbeszélés aktusa a legfontosabb. Annnyira az, hogy az elbeszélés minden más elemét kiszorítja: a párbeszédet, a leírást, a kommentáló részeket, a reflexiót. Van gyerek, akit a történetért bármilyen kárpótlás. Ritka példány. De Janikovszkynál van kárpótlás. Elég az ironiája, a humorára gondolnunk. Még a szöveg ritmusa is a kezében-játszik ebben.

Ez a gyermekmonológ szemmel láthatóan versszerű. Azzal tesz ki az ismétlések, ismétlésvariációk. A szöveg vizuális képe is azt sugallja, hogy prózaverseket olvasunk. Pl.: "Nagymama / azt mondta; istenem, /akárcsak / az anyja! / Nagypapa / azt mondta: / az ördögbe is / szakasztott / az apja! / Emil bácsi azt mondta: / a megszólalásig / szegény Jolán! / Apukám azt mondta: / mintha csak / magamat / látám! / És az anyukám azt mondta: / azért talán / rám is hasonlít egy kicsit!" (Kire ütött ez a gyerek?) Versszerűek, de némli líraiak.

Pedig Janikovszky Éva lírikusnak indult. Gyerekként verselt. A szerelmes ifjú lánynak versben áradtak érzelmei. („Azt akarom neked is fájjon, / támadjon fel minden hazug szavam, / minden gondolatod kell, hogy felem szálljon...” – olvassuk.) Nincs tanúja annak, hogy a monológ felé vezető úton how lett az érzékeny, érzelmes, szenvedélyes Janikovszky Éva. De valahogy eltűnt. Első sikerei idején már csak azt láttuk, hogy kedves, okos, racionális, ironikus humora az istennek ajándéka. S azt, hogy végre valaki igazán embergyerekeknek tekinti a gyereket, nemcsak szereti – de ismeri, tiszteli és érti is. Meg tud szólalni a nevében és a nyelvén, mert ahogy mondja, „akár hiszed akár nem...” „minden felnőtt gyerek volt egyszer”. Minden életmű teremtett világ, sőt minden mű. A képeskönyv-sorozat is. A Janikovszky-monológoknak van kozmosza. Janikovszky Évának van "színtársulata": az apa, az anya, a gyerek, a kistestvér, a nagytstvér, a nagymama, a nagypapa, a nagybácsi, a nagynéni, a tanító néni, az óvó néni, a kiskutyája és a többiek. Identitásuk nem csupán egy-egy műben van, hanem Janikovszky féle világban. Egy-egy gesztus, szava jelzik őket. ha itt-ott feltűnnek, mint Dani, Micike, Bori, Binder, Pöske,

Zsombor, Emil bácsi, Rezső, a szegény Jolán, akit már csak emlegetnek, vagy Pacsitsai. Némelyikük átjár egyik könyvből a másikba. Az olvasó ismeretséget köt velük.

Modellszerűen egyszerű világ a figurákkal együtt. Csaknem annyira, amennyire a gyerek leegyszerűsíti, amit maga körül lát. Modellszerűek a gyerek-felnőtt konfliktusok, amelyek sose feloldhatatlanok. Van tere és ideje is ennek a világnak: a hét-köznapok és a jelen idő, a hatvanas, hetvenes évek. Ettől persze néha kissé elavultak, elévültek lettek a gyerekreklámok. (A mai kiskamasz nem postás vagy darukezelő akar lenni. Nem "pajtás", akinek piros nyakkendője van. Nem gyűjt képeslapot, nem gombfocipályáról álmodik, arról sem, hogy legyen táskarádiója és "bögesse" a magnót. Arról meg végképp nem, hogy: „Ha én felnőtt volnék, akkor örökké tornacipőben járnék...” Mert mire ez a kamasz felnőtt valóban abban járhatott.) – Könnyű észrevenni azt is, hogy időben is összefüggenek ezek a képeskönyvek: az óvodáskortól (Már óvodás vagyok) a kamaszkorig (Kire ütött ez a gyerek?). Van háttértörténetük: a "társszerző", akit Janikovszky Jánosnak hívnak, miközben anyja mindezt megírta, felnőtt.

Az „életnek olvasunk” Janikovszky Évát biztosan. Tényekről, tapasztalatokról beszél, s úgy, hogy gyerekhangra hangszerezte majdnem minden. A felnőtt hang inkább csak belekeveredik a szövegbe. De bárkié a hang szellemes, játékos, ironikus, humoros. Játszik a közhelyekkel. Már a művek címe is az (Velem mindig történik valami, Felelj szépen, ha kérdeznek, Jó nekem.) (A gyereklogika kifordítja, megtoldja ezeket, mulatóságos, mert nem szokás ezt tenni. S nemegyszer megingatja a közhelyek igazságtartalmát. „...szegény apukám megkapta az influenzát. Kedden anyukám azt hitte, hogy egy férfi tudja így elhagyni magát, de szerdán már láthatta, hogy két nő is. (Már megint) Janikovszky-féle mondatokban mindig van valami mulatságos meglepetés, valami nem várt. Nagyon sokszor ez a humor és az ironia forrása is. Pl.: „Az igazgató bácsi úgy örült nekünk, hogy csuda, és azt mondta, hogy mi majd megostromoljuk és bevesszük a tudás várát. Kár, hogy nem szolt előbb az igazgató bácsi, hogy ennyire vár minket, mert én ráértem a nyáron, jöhettem volna hamarabb is.” Humorforrásként funkcionál a gyermeknyelv és a gyermeki gondolkodásmód is. Micsoda játék az elvont és konkrét keverése! „...most dől el a jövője” – mondják. „...milyen rossz, az ha valami – medítál a gyerek hős. „...vigyázott a jövőjére, hogy el ne dőljön” (Velem mindig történik valami) Az iskolaköteles Dani így elmélkedik. „...ha van ugrókötél, szárítókötél, akkor lehet iskolakötél is.” (Már iskolás vagyok) Egy kötetnyi történetet indít „Az úgy volt...” – kifejezéssel. A gyerek mondatalkotásának „És akkor...” – kezdetű szövegeire emlékeztet. Másutt a gyerek bájos, esetenként következtetéseivel él: „Sajnálom apukámat, hogy helyettem szegyltelle magát, mert szégyellni már én is tudom magamat a tanító néni előtt, csak szép, kövér karikákat nem tudok egyedül rajzolni.” (Velem mindig történik valami)

A Janikovszky-jelenség Réber László rajzaitól elválaszthatatlan. kép és szöveg megismételhetetlen és egyszeri. Olyannyira az, hogy meg sem próbálják utánozni. Sem Janikovszkynak, sem Rébernek nincsenek epigonjai. És van a világsikerüknek magyarázata: lefordíthatók egyik nép nyelvéről a másikra.

Janikovszky Éva titkai közé tartozik, hogy hihetetlen műgondal írt. A Kire ütött ez a gyerek szövegéből csaknem száz oldalt húzott, maradt 22. Nála minden megszületett mondatnak története volt. Csak legendás öreg írógépe, Mercedes tudna erről mesélni, amelynek (vagy inkább akinek) hasonmása a síremléke, az igazi pedig műzeumi tárgy. Múzeumba kerülhetne a csipkés pólója, egy doboznyi játéka a gyerekkorból. Az irodalomtörténet-írásra vár, hogy kinyissa a levelesládát, és „in memoriam Janikovszky Éva” megíródjon egy könyv vagy emlékkönyv.

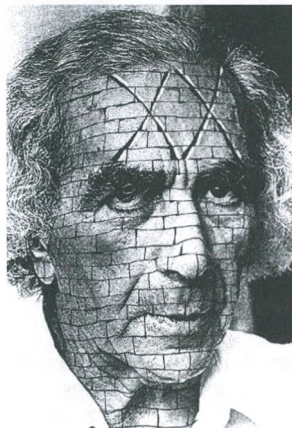
(Elhangzott 2010. október 14-én Szegeden, Janikovszky Éva szobrának avatásakor a Korányi sétányon, a Janikovszky Éva nevével viselő kollégium előtt.)

Komáromi Gabriella

XX. századik század kalandora

SZÁZ ÉVES LENNE FALUDY GYÖRGY

1910 - 2006

Nagy csábító volt a XX. század! Az emberiség történetének legfélelmetesebb és legvarázslatosabb Cipollája. Köpenye sötét fodrozódásainak szélviharai hányszor szitottak hunnyászkodó parazsakat félelmetes pusztító tűzfészekké; hányszor tisztították meg kontinensek levegőjét friss lég-huzatai! S hányakat kísértett, mily sok kalandvagyót hitegetett, hány kényszervándornak lett mankója, hány csavargóra kacsintott a hármás útnál! Ahogy annak idején a bika elrabolta Európát, úgy igyekezett újmódi bikaviadallá változtatni ezt az egyre szűkülő földgolyó-stadiont, váltogatva a fenevadakat, új és új jelmezekbe öltöztetve a torreádorokat, folyamatosan cserélgetve a tenyerüket véresre tapsoló tömegeket, megbélyegezve és kitüntetésekkel elhalmozva a kulisszák mögötti hadurakat.

Az elrabolt világ parányi fészkeiben őrzők vigyázták a kihunyó parazsat, éltették a reményt háborúk, világválságok, helyi rettenetek, eszmei hurrikánok közepette. A szélrózsa is megrészegedett, amikor keresni kezdte a huszadik század térképén a szélfúttá magyarságot. A szerencselegényeket, világvándorokat, elűzötteket, csalókat és megcsaltakat, a marhavagyonokba lakatoltakat, a harcterekre hajtottakat, az óceánjárókra hurcoltakat, a tengereket átszelő repülőgépekre kényszerítetteket, a szögesdróttal körülhurkolt haláltáborokba vezényeltéket. Hol keressük, merre találjuk őket? S keressük-e, megtaláljuk-e egyáltalán? Hány millió tékozló fia van az országnak? Ennek a kontinensnek, ennek a századnak? Megírja-e valaki a XX. század bibliáját, s lesz-e újmódi Lukács, s mit olvashatnak majdan evangéliumában a tékozló fiúról?

Faludy Györgyöt ki akarták rádiózni a magyar köztudatból, végleg kitessekélni a hazai kultúrából. Majdnem sikeresen. Villon e századi utódát megalázták, besározták, elüldözték, kirekesztették. Megjárta a század labirintusait, szembenézett Minotauruszaival, de szellemi Ariadné-fonalát sohasem veszítette el. Csoda-e, hogy mégiscsak megjelent, hogy hazatalált? A világpolgár több kontinens megannyi börtönének egykori lakója, nemzetközi híró egyetemek katedráinak professzora, az emigráció szellemi élcsapatának tisztje, értékteremtő lapjainak egyik oszlopa mégiscsak hazajött. Hátrahagyta torontói házáat, a kanadai, amerikai, ausztráliai egyetemi katedrákat, hátrahagyott negyven esztendő és közel a nyolcvanhoz, ma-gyar földön landolt ismét.

És nem sokkal később eljött Szegedre, ahol az évtizedekig némaságra kényszerített, megcsúfolt és kirekesztett költőt az egyetemisták vállra

emelve fogadták vissza a magyar szellemi életbe. A tékozló fiú megtért, mondhatnánk, ha nem kellene nekünk pironkodnunk a két háború közötti megaláztatásokért, a Rákosi-legények pofonjaiért, Recsk szögesdrótjainak karmolása miatt. F. Gy. hazaérkezett, a világpolgárt magyar bölcsőhelye visszafogadta. Babérkoszorút tett ősz homlokára, tisztí keresztet akasztott beszakadt mellkasára, s ami ennél fontosabb, a kezünkbe adta verseit, versfordításait, ránk bízta századot átívelő emberi és szellemi hagyatékát. Az a Faludy, aki kézen fogva járt Villonnal Párizs külvárosainak szűk és bűdös utcáin; az a Faludy, aki szót kapott a görög poliszok terein és Róma költői versenyein; az a Faludy, aki elcsevegphetett kínai bölcselőkkel, együtt kocsmázhatott Federico Garcia Lorccával, és Jeszenyinnel. Aki előtt természetes módon nyíltak meg az idők forgóajtói, és hétmérföldes csizmákkal lépte át az óceánokat és kontinenseket. Az a Faludy, aki fejben tudta tartani a világlíra 1400 versének általa készített fordítását, aki agyában képes volt tárolni saját vers-katedrálisát, aki zsonglőr módjára – mint cilinderből a hófehér nyuszikat – képes felidézni szin-te a világmindenséget. Egyszeri és megismételhetetlen jelensége ő elmúlt századunknak. Fehér üstöke parlamenterezászló, mely békét ajánl a múltnak, szabadságot követel a jelennek és reményt a jövőnek. Ennek a parlamenterezászlónak az árnyékában érdemes újragondolni helyünket a világban, feladatainkat a XXI. század küszöbén, erkölcsi széthullásunk és szellemi értékvesztésünk közepette azok újraépítésénél az esélyeit. Érdemes F. Gy. életét, pokolbéli kínjait és nagyvonalú tetteit, magányos szenvedéseit és osztható örömeit magunknak is megkísérelni átélni, hogy a nemesült lélek magasából mosdathassuk besároztott értékeinket, új sínekre helyezhessük

kisiklatott életeinket, újra kalapálhassuk eltorzított hitünket.

Különleges és sajátos, spirálszerű művészi metamorfózis története a Kassal való találkozás. A Magyar Világ Kiadó 1988-ban tisztelgett a hazatért Faludy előtt. Test és lélek címmel megjelenítette a költő műfordításait Kass János illusztrációval. Hibás ez a meghatározás, hiszen Kass János az egyenrangú művésztárs szellemi és etikai magasából közelített Faludy hatalmas anyagához. Vajon mi foghatja össze évezredek időbeliségét és gigantikus távolságok pontjait? Vajon milyen kohézió tarthat egybe egy olyan verseskönyvet, amelyben japán és eszkimó költők, latin verselők és hiszadik századi mártírok együtt szerepelnek. Kass rájött: ez az összetartó erő maga Faludy. Faludy, a költő, egy századot megélt ember. Egy arc, Faludy arca, mely maga a XX. század ujlenyomata. Mely maga a XX. század térképe. Annak hegy- és vízrajza, minden erővonal, titkokat rejtő mélye és erkölcsi magasságokat jelölő hegycúcsa. Ez az arc lett tehát az alap, amely szembenéz múlttal, távolsággal, szembenéz a világmindenséggel.

Kass János a hatvanas-hetvenes évek fordulóján hatalmas kísérletbe kezdett. Megriadván a civilizáció elembertelenedéseitől, tömegiszonyától, az arc nélkülivé válás kísértetétől, művészi akcióba fogott. Hófehér műanyagból egyenfejeket préselt s ezeket - hittel, reménnyel, a megoldást keresve - odaadta barátainak, ismerőseinek, pályatársainak, hagyják rajta kézjegyüket, teremtsenek ezekből az egyforma és rideg

fejékből személyiségeket - töltsék meg színnel, vonallal, verssel, képpel, üzenettel, hagyják rajtuk kezük, agyuk és lelkük nyomatát. És megszületett több száz, immár közösen készített műalkotás. Annak a korszaknak példamutató művészimementója, reményt tápláló tette.

A Faludy-illusztrációk esetében - két évtizeddel később - megoldásbeli előjelet váltott Kass János. Egyetlen arc lett mondandójának alapja, s ez a Faludy-tekintet in-tegrálta Giottót és Rembrandtot, a kínai kaligráfiát és Leonardo embermértékét, a japán világegyetem-szimbólumot és Picasso erotikus aktját, Dürer apokalipszisát és India termékenység-asszonyát. S ez az arc lett a XX. század leporellója is, homlokán a céltábla szűkülő köreivel, Recsk szögesdrótkoronájával, a börtön-cella tenyérnyi ablakreménységével, a chip-világ jelzés-értékű röntgenképeivel. Stigmák ezek, a XX. század tetoválásai, egy történelmi kor lenyomatai. Kifejezik ezek a grafikák azt a Faludy gondolatot, miszerint „az igazság is egyedül az ember/fejében él; a mindenségben nincs”. Vagy „a gondolat fejünkben, mint fű, nő”.

Mintegy félszáz grafikát készített akkor Kass János. A Test és lélek kötetben mindössze húsz kerülhetett be. De a gondolat, a művészi ötlet immár önálló életre kelt. A Kass által készített rajzok, ez az egyszemélyes Faludy-panteon, ez a költészetmindenség-leporelló újabb fejezetéhez érkezett, hiszen egyetlen lázas éjszakán Faludy 18 rajzhoz 18 nyolcsoros verset írt. Tizennyolc költői axiómát, tizennyolc verssorok

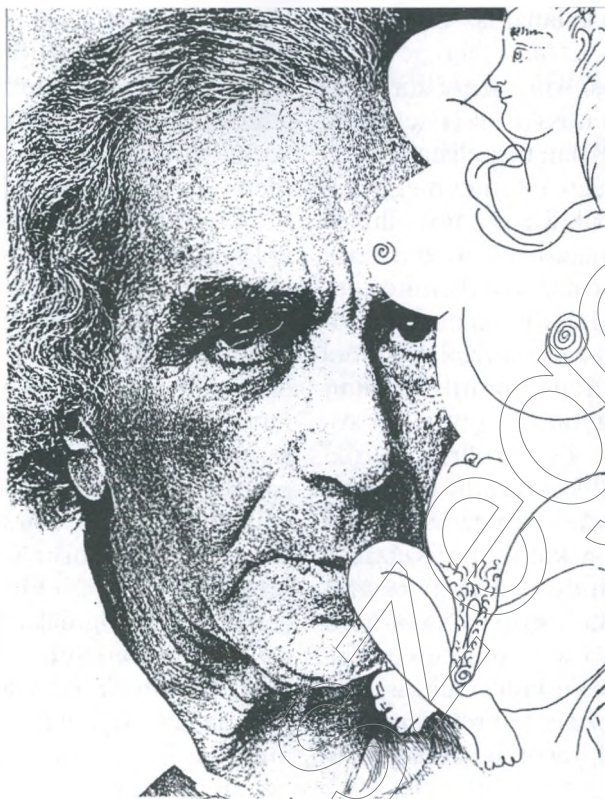
CSÁKÁNY BÉLA, KASS JÁNOS ÉS FALUDY GYÖRGY SZEGEDEN A KASS GALÉRIA ELŐTT 1988-BAN

kalodájába zárt bölcseséget. Immáron nem a versek ihlették a képzőművészt, hanem a grafikus alkotásai indították a költőt újabb versekre. Ennek a szép találkozásnak az eredménye egyszerű és megismételhetetlen. Két nagyszerű játékos kimagasló szellemi teljesítménye. Szép, komoly fiak játéka a világmindenséggel. Maga Kass János is megfogalmazta gondolatait a feladattal kapcsolatban. A fejek rímélése húsz esztendő távolából is egyértelmű, az előjelvöltán szinte törvényszerű.

„A Fej: fehér papír, itt három dimenzióban használva. Felejtük el azt, hogy plasztikus: akár egy fehér lap, írhatunk, rajzolhatunk, festhetünk rá. Mindez csak technikai kérdés, mert síkban írunk, rajzolunk: megszoktuk.

Tehát: a „fejek”-et Faludy György Börtönverseihez csak kiemeltem a huszonöt éve gyarapodó sorozatból a jónak tartott elemeket, hiszen a szenvedés banális! Örökösen ismétlődő, megújuló történet! Semmi új sincs benne,

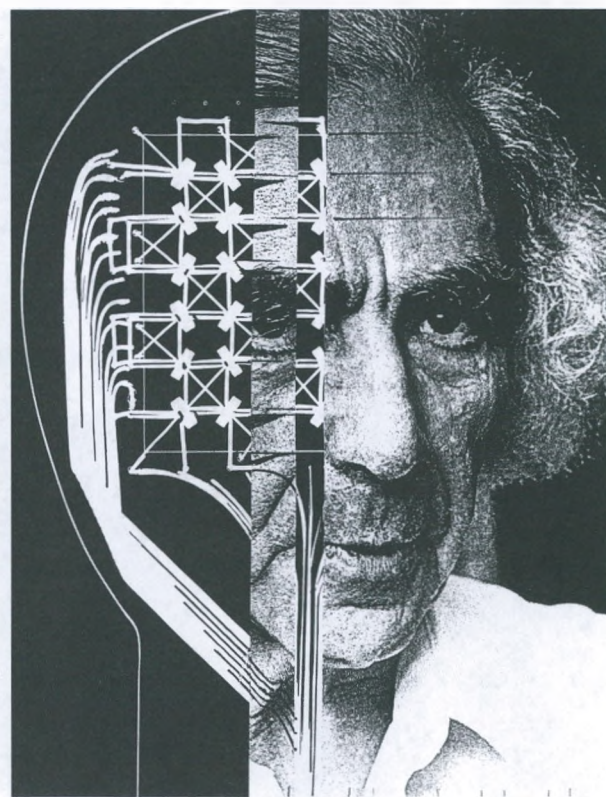
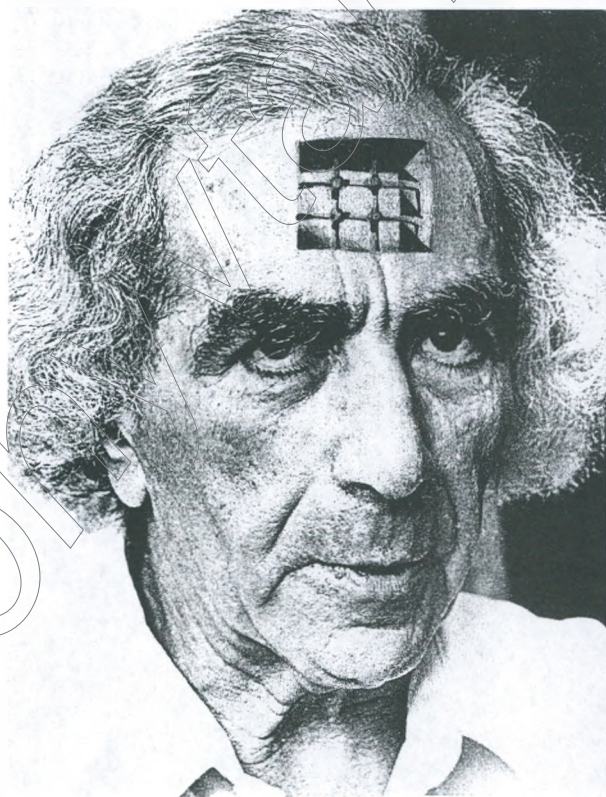

de minden generációnak újra kell tanulnia!

Az emberiség gyorsan felejt! Én, Faludy György kortársaként, a szenvedés jeleit korábban megfogalmaztam a „Fejek”-en s találkozással Faludy verseivel egyszerűen a műve mellé beemeltem a megfelelő prefabrikált jelet!

A szeggel, szegekkel átvert fej, a céltáblának használt, a konzervként kinyitott fej, a vérző, meggyalázott, a megerőszkolt fej, mind-mind banalitás! Ádáz kritikusaim ebből semmit sem megérezve éppen ezért támadtak a legdühösebben: banális! Közhely! Olcsó hatásvadászati!

Hiszen éppen ez az: a szegekkel átvert kezű lábú Krisztus a maga korában közhely, mindennapi esemény, a rómaiak mindennapos gyakorlata volt, hirdetve, óriás poszterként reklámozva az útszélén, a Via Appián a Hatalom Erős kezét. Csak a kereszténység fújta fel – szinte reklámcéltól – e mindennapos akciót s tette jelképpé egy szegény, hisztériás és renitens kis zsidó keresztrefeszítésének banális eseményét! Ugyan ki

vette észre akkor, hogy a két lator közt szenvedő az „Istenfia!” Erre csak néhány úgynevezett „tanítvány”, másként gondolkodó figyelt s félve-remegve lopta el a tetemet, a mennybe ment, mondták és megfelelő ideológiát kreáltak mind-ehhez!

Az, hogy a XX. században Recsk vagy a gulág, Faludy vagy Szolzsenyicin, Aushwitz vagy Afrika: ugyan hányan tudnak róla? Hányan tudtak annak idején arról, hogy hol van Recsk, alig öt évvel a holocaust után! Ma a TV ontja a híreket, a mai banalitás kioltja a tegnapi hír értékét! Papucsban nézzük a mézszárlást!

De a Költő a banalitást, a szenvedést a művészet teremtő erejével felemelik a porból és a fehér lapra felírja címként: Börtönversek!

Milliók némán szenvednek, hurcolják az elszenedett gyalázatot, hiszen szenvedni szégyen, nem is fogják fel, mi történik körülöttük s velük!

A felismerés, az intuíció, a lényeg kiszűrése és műben megformálása kevesek privilégiuma! A megismerés, a felismerés hosszú folyamat, út! Einstein relativitás-elméletét a 20-as évek elején mindössze néhány tudós ismerte, tíz évvel

később néhány száz tudott róla: ma már középiskolás közhely! Banalitás!

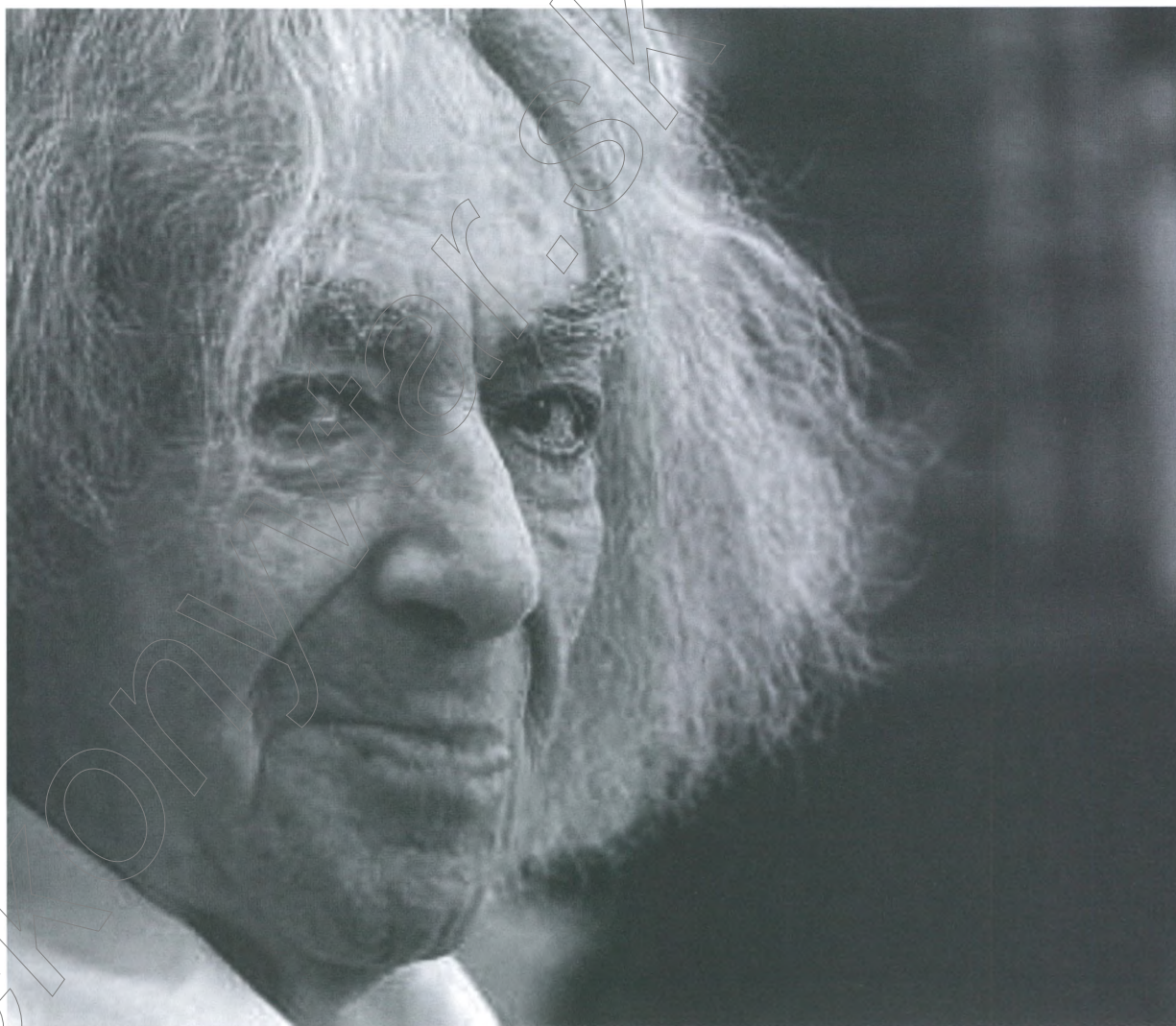
De Einstein zsenije, a felismerés villámfénye, a Költő tehetsége a versben átírja a szenvedés matematikai képletét. Megérteti velünk a törvényeket, a fény sebességét, a szenvedés verssorokba, metrumokba zárható ritmusát!

A banális, körte formájú villanykörte a kapcsoló felkattintása után ragyogva bevilágítja a sötét szobát. A részleteket fényben kiemeli s az elektromosság magától értetődően teszi a dolgát.

A „Fejek” immár több, mint két évtizede, szaporodva versben és prózában, illusztrációként és „objekt”-ként, kiállításon és könyvben szolgálva hordozzák az arctalan tömegből kiemelkedő alkotók gondolatát, műveit.

Faludy György Börtönversei a szenvedés gyötrelmes tényének négy évtizedes szűrőjében átrostált remekek! S a versek elektromos sokkjának hatására a Fejekben felvillan a fény!”

Tandi Lajos

A piarista tudós

DUGONICS ANDRÁS SZÜLETÉSNAJÁN

Azt a megtisztelő megbízást kaptam a Dugonics Társaság elnökségétől, hogy most és itt, a Torony Alatt, ahogy szögediesen mondani szokták, röviden próbáljam meg összefoglalni a Dugonics Társaság tevékenységének több mint egy évszázadra kiterjedő történetét – különös tekintettel az elmúlt két évezredre.

Mint ismeretes, Dugonics András 270 éve született Szegeden, dalmát kereskedő-iparos családból. 1756-ban lépett be a piarista rendbe. Miután az ország különböző gimnáziumában tanított, 1774-ben egyetemi tanári kinevezést kapott Nagyszombaton, a jelenlegi budapesti egyetem ősen. Az akkori szokásoknak megfelelően, eredetileg a fizika professzorságára pályázott, de azt egy másik pályatársa kapta meg. Ezt követően a logikai tanszékét ajánlották fel neki, ám ehhez nem érzett kellő hajlandóságot. Így végül a matematika tanszékén kötött ki, s ezt a stallumot megtartotta az egyetem Budára, majd végül Pestre történt költözése során, 1785-öt követően, is. Így lett Szeged első egyetemi tanára, professzora, Dugonics András, aki később az első magyar Tudományegyetem dékánja, majd rektora lett. Javaslatára a „matematika” kifejezést a „tudákosság” elnevezésre változtatták, ám ez a névváltoztatás, mint közismert, nem ment át a köztudatba.

Sokkal nagyobb sikere volt szépirodalmi munkásságának. Első irodalmi sikerét az „Ételka, egy igen ritka magyar kisasszony” alapozta meg. Az akkoriban példátlan módon, három kiadást megért regényt, Penke Olga, a Debreceni Tudományegyetem docense adta ki újra 2002-ben, hasonmás formában, a Kossuth Egyetem gondozásában. Erről Penke Olga felolvasó ülés keretében számolt be. Az Ételkát még tucatnyi kisebb-nagyobb regény és elbeszélés követte, amelyeket „az ifjuság számára erkölcsnemesítő céllal” írt, s amelyek, amellet, hogy II. József császár németesítő politikája ellen irányultak, legfőképp a magyar nyelvnek a magyar történelemben meghatározó szerepét voltak

hivatva kihangsúlyozni. Élete végén írt, s már posthumus, 1820-ban megjelent „Magyar példa-beszédek és jeles mondások” című munkája a „szegedi magyar nyelv” ízes értékeinek első, nyomtatásban megjelent tanubizonyosága. Ennek hasonló kiadása a közelmúltban jelent meg, amelyet Majzik István Társaságunk egyik ezidei felolvasó ülésén, „Az első szegedi officina” című előadásában ismerttetett, s amelyben a mű újonnan való értékelése mellett Grün Orbán-nak, az első szegedi szerkesztő-kiadó-nyomdász emlékének állított maradandó emléket. Dugonics irodalmi munkássága ékes bizonyítéka annak, hogy az akkortájt versengő németes és latinos irányzatok között a magyar népnyelvnek van meghatározó jövője, amit azután Petőfi és Arany János költészete fényesen bebizonyított. Szeged város közönsége 1872-ben állította fel ideiglenesen Dugonics András szobrát, amely végül is, a nagy árvíz utáni városrendezés során, mai helyén, a Dugonics téren kapott helyet. Innen származik az évszázados szegedi mondás, hogy „möglépett, mint Dugonics”. A sors tragikus de városunk története szempontjából jelentős fordulata, hogy, amikor Trianon után 1922-ben Szegeden talált otthont a Ferencz József Tudományegyetem, annak központi épületéül a mindazideig Királyi Itélőtábla funkciót ellátó, monumentális kétemeletes épületet jelölte ki a kormány. Így talált egymásra az Egyetem, s az Egyetem elsőszegedi professzora, Dugonics András.

A Dugonics Társaság, amely feladatul tűzte ki Dugonics András tevékenységének megőrzését, még a XIX. század végén, 1892-ben alakult meg, Első elnöke

Lázár György, Szeged városának későbbi polgármestere lett. Tagjai voltak, többek között, Reizner János, akitől Szeged városának első monográfiája származik, valamint Gárdonyi Géza, Móra Ferenc és Szabolcska Mhiály is.

A második világháború után keserves évek következtek. Bár 1945 szeptemberében újra kezdte tevékenységét a Dugonics Társaság, a kommunista kormányzat előbb ellehetetlenítette, majd röviddel ezután, 1952-ben, betiltotta a Társaság működését.

A kényszerű, közel félévszázados hallgatás után a múlt század utolsó évtizedének optimista hangulatában, 1991-ben, Dr. Turai Géza kezdeményezésére, újból megalakult a Dugonics Társaság; eleinte, mint baráti kör, 1992-től kezdve mint hivatalosan is elismert irodalmi, művészeti és tudományos Társaság, amely a politikától való függetlenségét kezdettől fogva, mindig gondosan megőrizve, egyben a keresztény európai és magyar gondolkodás fáklyáját igyekezett - hála Istennek, mindedig sikeresen - magasba emelni.

Az azóta eltelt két évtized munkáját meghatározó egyéniségként Tandi Lajos vezette, aki jelenleg is a Társaság főtitkáraként, társadalmi munkában, mindenféle illetmény nélkül, végzi munkáját. Havonkénti rendszerességgel megtartott felolvasó üléseinken a szépirodalom, a művészet és a tudomány avatott képviselői számolnak be saját működési területükön a világviszonylatban elért legujabb eredményekről. Ennek keretében minden évben az egyik tavaszi felolvasó ülésen szóhoz jutnak a Szeged Alapítvány azévi kitüntetettjei: így Kothencz János, Aranyi Sándor, Dobozy Attila akadémikus és Simai Mihály, valamint Prof. Dr. Katona Márta és e sorok írója. Ezáltal a Dugonics Társaság, váro-

sunk első civil szervezete, az ezek közötti kapcsolatrendszer meghatározó tényezőjévé vált.

Az elmúlt évtizedben elhangzott előadásoknak csupán cím szerinti felsorolása is órákat venne igénybe. Ezért itt és most csak néhány felolvasó ülés programjából idéznék. Apró Ferenc: Mikszáth Szege dről és szegediek Mikszáthról c. előadásában a nagy magyar elbeszélő szegedi kapcsolatait méltatta. Ugyancsak idén került sor Prohászka

Ottó elnökségi tag előadásában a „Regionális logisztika másfél évtizedes működésének” ismertetésére. Tavaly a Magyar Kultúra Napjához kapcsolódva, Forgács Tamás bemutatta a Dugonics Etelka című könyvének hasonmás kiadását, majd az egészségügy szegedi helyzetét elemezte Prof. Piffkó József, Egyetemünk újonnan kinevezett szájsebész professzora, aki előző munkahelyének, a Münsteri Egyetem szájsebészeti osztályának mintájára látott hozzá a modern szájsebészet szegedi megalapításához. Ezzel együtt Dr. Pajor László professzor a magyar kórház-finanszírozás, azóta sem megoldott, vérbe és husba vágó problematikáját ismertette, azzal a végkonklúzióval, hogy a jelenlegi gazdasági helyzetben optimális megoldáshoz nem vezet egyetlen ugynevezett „királyi út” sem. Radnóti Miklósról és költészetéről irt „Surránva kell most élned” című kötetének bemutatásával, Fekete Gizi színművész közreműködésével, Miklós Péter szerkesztő tartott színvonalas estet. Ugyancsak kiemelkedő produkció volt Szónoky Miklós „Ásványok és kőzetek, mint a képzőművészetek és a kultúra hordozói” című, ragyogó képekkel illusztrált előadása is.

Városunk középkori történetébe engedett bepillantást Horváth Ferenc „A szegedi vár” című előadása. Kár, hogy az annakidején hatalmas erődtímből ma

már csak egy várrom, a Mária Terézia kapu maradt meg, s csupán következtetni tudunk az egykori várbeli gótikus Szent Erzsébet templom kecses alakjára, kizárólag az ásatások során feltárt, cizellált építőköveinek a Vár kőtarában megőrzött darabjaiból.

Gyémánt Iván előadása, 2005 március 30-án, József Attilának a természettudományok iránti érdeklődéséről, s azok akkoriban legújabbnak számító eredményeinek költeményeiben való visszatükröződéséről, méltán keltette fel a hallgatóság érdeklődését. Ugyanekkor Árpás Károly „Fehér foltok” című előadásában, január 25-én pedig Balogh Tamás „Egy reggel a postás levelet hozott” című felolvasásában, míg Olasz Sándor „Pillantás és távlat” című dolgozatában hazai irodalmunk néhány, eddig kevés figyelemre méltatott mozzanatát elevenítette meg. 2006 február 22-én Rácz Béla: Lézerek alkalmazása, valamint Szabó Gábor akadémikus, Egyetemünk jelenlegi rektora „Fizika a mindennapi életben és a természettudományokban” című előadásaikban, Dugonics András természettudományi hagyatékának mai világunkban történő visszatükröződéséről tartottak figyelemreméltó megemlékezéseket.

A 2004-ben tartott egyik ülésünkön Marton János, az Orvostudományi Könyvtár egykori igazgatója, „Szent-Györgyi Albert és Szeged”, míg Pajor László professzor „Egy betegcsere anatómiája” címmel, egy annaképpen aktuális, sajnálatos esemény kapcsán az egészségügy adminisztratív problémáiba adott bepillantást.

Ugyancsak 2004-ben, Székhelyi József, a Szegedi Nemzeti Színház akkori direktora, „Vidéki magyar teátrum” címmel a hazai színjátszás szegedi vonatkozásairól,

Kerek Ferenc pedig „Pionirként jött neszorként távozott” címmel tartott felolvasást. Ugyancsak színháztörténi témáról számolt be Bene Kálmán „A 'József császár' című tragédia felfedezéséről” című előadásában, Gyémánt Csilla, vezetőségi tag pedig a szegedi 'Operabarátok Köre' tevékenységéről, Juhász Antal pedig „Móra Ferenc néprajzi kutatásairól és népismeretéről” címmel tartott beszámolót.

Évenként visszafelé haladva, ki kell emelnünk Telegdi Gyula akadémikus, a Szegedi Akadémiai Bizottság akkori elnökének „A magyar tudomány helyzete európai áttekintésben az ezredfordulón” című előadását, amit a Csizmázia Görgy emlékére a Fehér-tón készített film bemutatója követett.

Prof. Csernay László „Válogatott kóresetek: halálokok az operaszínpadon” címmel kapcsolta össze az orvostörténeti medicinát az operairodalommal, míg Prof. Pajor László „Férfiből nő, nőből férfi” címmel tartott előadást a műtéti megoldások figyelemreméltó fejlődéséről. Az év május 22-én Bellon Tibor: „A Tisza néprajza” című előadásában értékes, eddig különös figyelemre nem méltatott összefüggéseket emelt ki a „tiszai emberek” közös multjából, majd Prof. Janka Zoltán az „Alzheimer kór” címmel a mindannyiunkat fenyegető, az öregedéssel kapcsolatos ideg- és elmebetegségekről, Prof. Pajor László pedig „A mult üzenete a szegedi egészségügyben” címmel adott visszapillantást az első szegedi, rókusi ispotály alapításától a napainkig terjedő három évszázad orvos-egészségügyi tanulságairól.

2002-ben a szegedi Kossuth-szobor avatásának századik évfordulójának alkal-

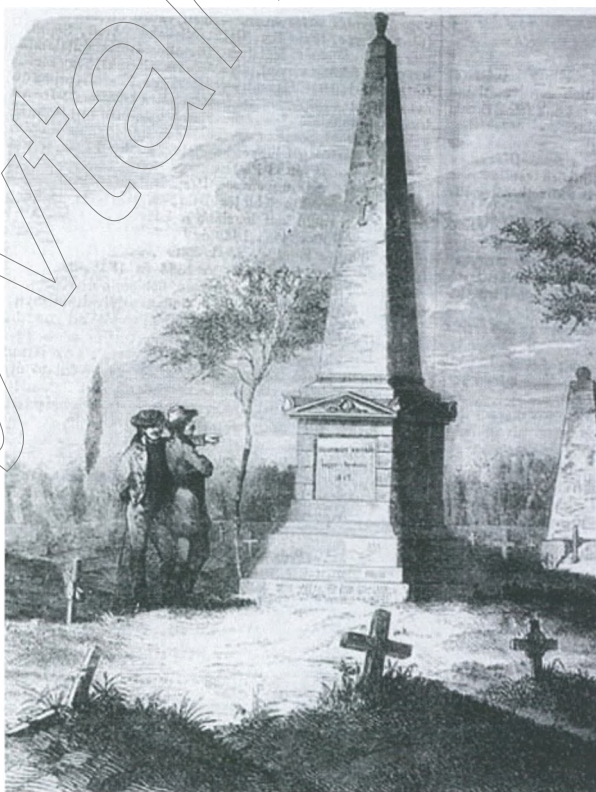
mából testvérvárosaink irodalmi-tudományos társaságairól emlékeztünk meg; ezt követően Dugonics emléknapot rendeztünk, amelynek keretében Tandi Lajos, a Társaság főtitkára, tartott iránymutató emlékbeszédet a Dugonics Társaság százéves tevékenységéről. A Társaság elnöke, a jelen összefoglalás előadója videoprojektorral illusztrált előadást tartott a fájdalom-kutatás szegedi eredményeiről, valamint „A képzőművészet anthropocentrizmusa – vagy inkább gynekocentrizmusa” címmel az anatómia és az emberábrázolás, főleg a női testformavilágának több évezredes kapcsolatainak történetéről tartott előadást. Ugyancsak felolvasásokat tartott Péter László professzor és Lengyel András is.

2003 év februárjában Simor Ferenc: „Szegedi diákból hadvezér” címmel tartott előadást, Rózsás János pedig „Magyarok a szovjet kényszermunka-táborokban” címmel állított örök emléket annak a félmillió magyar embernek, akik a GULAG szigetengerének lágereiben szenvedtek évekig közöttük e sorok előadója is három évig egyszerűen azért, mert mint magyar katonák, hazájukat szolgálták. 2002 márciusában Zakar Péter: „Imával és karddal” címmel, Bene Kálmán pedig „Ismered-é Ádám” címmel a magyarság kulturamentő szerepéről, mint a nyugati keresztyénység védőbástyájáról emlékeztet meg.

Hogy békésebb vizekre térjünk, a 2003 év májusában Ilosvay György: „Tizenöt éves a CSEMETE” és Molnár Gyula, a Molnár dixiland legendás hirű vezetője, kedvenc hobbjáról, a „Madárvédelem a Dél-Alföldön” témájáról tartott előadást a Városháza közgyűlési termében. Mintegy az elmúlt tíz év szellemiségét jelképezve, Nagy Ádám „A Himnusz keletkezéstörténete”, valamint Zombori István „A magyar keresztyén-

ség 1000 éve” címmel hangzott el nagysikerű előadás.

Mint látjuk, Társaságunknak az utóbbi tíz évben folytatott tevékenysége szerves folytatása volt a Dugonics Társaság közel százhusz éves tradíciójának, s egyben továbbfejlesztése Dugonics András uttóro tudománypolitikai, művészettörténeti és nyelvemelő munkásságának. A korábban elhangzott előadások megjelentek a Társaság eddig már megjelent három évkönyvében; a negyedik évkönyv, amely az elmúlt tíz év előadásainak anyagát fogja felölelni, jövő tavasszal fogja a nyomdát elhagyni. Itt kell megemlítenünk Társaságunk ifjúsági tagozatának kiemelkedő munkáját, amely dr. Révészné vezetése mellett évente értékes pályázati kiírásokkal tudatosítja Dugonics máig ható hagyatékát. De a Dugonics Társaság tevékenysége nem szorítkozik csupán Szeged és a Délalföld szellemi tevékenységének ismertetésére, hanem felöleli a Duna-Tisza-Maros eurorégió magyarságának kisebb-nagyobb önművelő csoportjainak munkásságát is: mellett, hogy Gyula, Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Makó, Orosháza és Kiskunhalas irodalmi társaságaival és önművelő közösségeivel tartunk élő kapcsolatot, ide tartoznak Szabadka, Zenta, Temesvár, Arad és Ujvidék hasonló közösségei is. Ennek a határokon átívelő, a szó tágabb értelmében vett Délmagyarországnak lelki-szellemi összetartása és egybekapcsolása, a magyar nyelv és a magyar nyelvű közösségek ápolása, úgy mint a múltban, a jövőben is fontos szerepet ró a Dugonics Társaságra.

(A Dugonics Társaság elnökének emlékbeszéde október 19-én hangzott el.)

Csillik Bertalan

Mosi - oa - Tunya

EGY SZEGEDI ORVOS UTINAPLÓJA - 10

Ez egy kész örület, ami itt van.

Meleg van, de ez nem különösebben baj, mert mi legyen nyáron Afrikában? Egyébként is már hozzá vagyunk szokva, - éppen elég időt töltöttünk már ezen a kontinensen ahhoz, hogy ez ne zavarjon (túlságosan) bennünket.

Ami az igazi oka a fenti, lakonikus kijelentő mondatnak az az, hogy por is van, no, meg jó nagy zaj, járó motoros, kisebb - nagyobb gépkocsik és ami mind ezzel még együttjár, hatalmas tömeg.

Most jöttünk ki Kasane - ből, alig tettünk meg 6 - 8 kilométert, amikor az uton beérünk egy, az ut parkoló-sávjában várakozó, hosszú kamionsort. (Később kiderül, hogy legalább 3 - 4 kilométeres a sor...) Hát, látam már életemben nem egy kamiont, de ekkorákat, mint ezek itt, ritkán. (Pedig Szeged azért, úgy „pestiesen szólva” nem szűkölködik kamion-forgalomban...)

Adva van ugyanis a következő feladat és utvonál:

Érkezik egy csomó áru a világ bármely pontjáról hajón, akár Cape Town-ba, akár Durban-ba. A címzett valamelyik kongói vállalat, valahol a Kongói Demokratikus Köztársaság (Democratic Republic of Congo, a volt Zaire;) híres, déli Katanga tartományában. Vagyis az árunak el kell jutni a tengerpartról a katangai tartományi fővárosba, Lubumbashi-ba. (A volt Elisabethville.) Ez „csupán” annyit jelent, hogy négy országon át (Dél-Afrikai Köztársaság, Botswana, Zambia, végül Kongó;) kell az árut szállítani, mintegy 2500 - 3000 km távolságra kamionon, mert vasut, az nincs. Azután további nehézség, hogy útbaesik a híres és nagy Zambezi folyó is.

Az pedig, a 3500 km-es hossza ellenére, (vagy éppen azért?) nem arról híres, hogy túl sok hid van rajta.

Megoldás? Van, mert muszáj, hogy legyen.

Az utak a jelzett utvonálon és távolságon nagyjából elfogadhatóak, - persze, afrikai szemmel nézve. A legnagyobb akadály a folyó. Az pedig nagy, felséges és tekintély-parancsoló. Több, mint öt - hatszoros szélességű, mint a mi Tiszánk, amikor az átlagos vízhozamú.

Tudom, hidat kell(ene) építeni. Ez eddig, teoretikusan, teljesen helytálló megállapítás, csupán egy baj van. Ki fogja fizetni a hidépítést? (Újabb ismerős probléma...) Másrészt viszont az is igaz, hogy 2007-ben a botswanai és a zambiai kormány kötött egy előzetes megállapodást egy majdani hid építésére, am eddig a gyakorlatban még semmi nem történt.

Vagyis, marad a megfelelő méretű és teherbírású komp-közlekedés a Zambezin, legalább is a folyó ezen szakaszán.

Ugyanis a mozambiquei kormány még ebben az évben megkezdte egy új hid építését, - portugál és brazil segítséggel, - a már régen meglévő Samora Machel Bridge-től nem messze, Benga-nál, mely nemcsak a hazai szállítást fogja segíteni, hanem az előzetes felmérések szerint jelentősen meg fogja könnyíteni a Zimbabwe és Malawi közötti forgalmat is. Ám ez a hid, ha készen is lesz a jövőben, vajmi kevés jótékony hatás-

sal lesz az itteni közlekedési és szállítási problémákra.

Hát, most ide igyekszünk, az említett nagyjelentőségű komphoz

Kasane-tól mintegy 12 km-re keletre, van egy kis falu, Kazungula, mely több okból is nevezetes erre felé.

Mindenek előtt a nagyteljesítményű kompjáról, mely megoldja, vagy legalább is megpróbálja megoldani a folyón való átkelést.

Igen, tudom, mindenki ismeri, van egy híres - hirhedt hid is a folyón, itt, a közelben, zimbabwei területen. Azon még vasút is közlekedik, de csak Zambia felé, nem túl messze. Annak idején ezen a hidon volt az a politikai tárgyalás, - egy vasuti kocsiban, - mely az elsőként próbált megoldást keresni a zimbabwei politikai összevisz-szaság, és néhány egyéb fontos kérdés megoldására, - nem sok eredménnyel. A hid ott maradt, de: a jelenlegi zimbabwei kormány akkora hidvámat kér, követel, a hid használóitól, elsősorban a kamionosoktól, hogy azt jószerint senki nem használja, mert a komp lényegesen olcsóbb.

Mind ezen túl, itt van a világ legrövidebb (és talán az egyik legbonyolultabb;) nemzetközi határvonala, több értelemben is:

1. A Botswana - Zambia közti határ, ahogyan azt itt mondják, az egyenlő folyó szélességével, vagyis, olyan 700 méter!

2. Ugyanakkor a folyón mérve a Namibia és Zimbabwe közti „távolság” körülbelül ennek fele, mert Botswana csak mintegy 300 - 350 méteres Zambezi parttal rendelkezik, és ennek a kis partszakasznak a nyugati oldala a Chobe folyó (Chobe River) és a Zambezi összefolyásánál Namibiával határos, (a Caprivi Strip csücske!) míg (ennek a botswanai partnak,) a másik, nyugati oldala viszont Botswana - Zimbabwe közti határt jelenti, pontosan ott, ahol egy másik folyó, a Leshomo (Leshomo River) ömlik a Zambeziba.

Komplikált? Az, vagy legalább is így leírva annak tűnik.

A helyszínen egyáltalán nem az, legalább is mindenki mindennel tisztában van, senki nem követ el „határsértést”, bármennyire is rövidek a távolságok. Annál is inkább, mert itt mindenki a kompra vár. Az pedig hajnaltól napnyugtáig jár is szorgalmasan, és nem igényel túlságosan nagy türelmet, - ismét afrikai mértékkel mérve, - hogy az ember feljusson rá.

Az említett, sok kilométeres kamionsor is arra vár, hogy felhajtson a Kazungula Ferry -re. Ez a várakozás szerencsés esetben pár óra, ha viszont hosszú a sor, sok a szállítási való, akkor akár 1 - 2 nap is lehet, mert ezekből a behemót járművekből egyszerre csak egyet engednek fel a kompra, mert kell a hely néhány személyautónak is, és a nagyon sok, gyalogosan (esetleg motorkerékpárral) közlekedő embernek is.

Nos, tehát most itt vagyunk, ezen a meglehetősen furcsa és egyedi helyen, amelyre tényleg az a legjobb meghatározás, hogy itt „szabadlábban jár az örület”.

Arra adtuk ugyanis a fejünket, hogy „ha már erre járunk”, akkor „átlépünk” egy kicsit Zambiába is

A már említett 300 - 350 méteres botswanai folyópart semmi mást nem szolgál, mint a már említett Kazungula Ferryt, megkönnyítendő és megvalósítandó a folyón való átkelést, nem utolsósorban a körülményekhez képest gyorsan és elfogadható áron.

Irány az utlevél-kezelés, - ismét gyors és udvarias, mint ahogyan azt már megszokhattuk erre felé, - s már nincs egyéb dolgunk, mint arra várni, hogy Cruiserunkkal feljussunk a kompra. Nem kell sokat várunk, s máris „négy ország határán” halad a nagy komp Zambia felé. 10 - 15 perc alatt átérünk. Babóval együtt magam is élvezem ezt, az egyébként teljesen hétköznapi „hajókázást,” melynek különlegességét a hely adja meg.

Ha lehet, a zambiai oldalon még nagyobb a „rendezett össze-visszaság”, mint az volt Botswanában, - nagyobb a tömeg, több a gépkocsi és még nagyobb a zaj. Sebaj, itt is kifogástalan az utlevél-kezelés, és a zambiai belépésre jogosító pecsét is minden különösebb formalitás nélkül kerül be utleveleinkbe.

Most már azonnal indulhatunk is tovább, tulajdonképpen uticélunk felé, ami nem más, mint Livingstone, melynek határában van a világhírű látnivaló, a Zambezin lévő Victoria Falls nevű vizesés, mely nevét az egykori királynőről kapta.

Mosi - oa - Tunya.

„Mosi-oa-Tunya” a helyi lozi nyelven azt jelenti, hogy „Mennydörgő füst”, („The Smoke that Thunders”). Valóban. A felszálló pára és vízcseppek már messzi kilométerekről jelzik a hanggal együtt, a vizesés jelenlétét.

Az UNESCO a Világörökség („World Heritage”) részévé tette, melyet mostanában átlagosan minden évben 300000 ember keres fel, s amely szám évről -

évre gyorsan emelkedik.

Maga a vizesés, amely a hivatalos adatok szerint 108 méter magas, és 1708 méter széles, sem a magasságában, sem pedig a szélességében nem a legnagyobb a világon, mégis, az egész tekintve a világ legnagyobb vizesésé-ként tartják nyilván.

A „Vic-Falls” ahogyan azt a mindnapokban hívják, 11 km-re délre van Livingstone-tól, a Zimbabweba vezető nemzetközi út mellett. A vizesést magát a határ kettévágja. Így azután mindkét országból látogatható. Mostanában gyakori kérdés (mely nem kevés politikai felhanggal is rendelkezik, mondjuk még őszintén;): „Zam vagy Zim?” („Zam or Zim?”) Azaz melyik országot nyújt többet a látogatóinak, hová érdemes menni?

Livingstone eredetileg egy nem túl nagy és nem túl fontos kisváros Zambiában, - illetve Észak-Rhodesiában, - mely nevét a nagy angol utazóról és felfedezőről, David Livingstone - ról nyerte. Számos és hosszú utazásai során Livingstone 1855-ben járt erre, és ő volt az első európai, aki megpillantotta a „Mosi-oa-Tunya”-t, melyet királynője tiszteletére ő nevezett el „Victoria Falls”-nak.

A várost tulajdonképp csak 1905 körül kezdték el erőteljesebben fejleszteni, amikor is megépült a már említett és jelenleg Zimbabwebához, a volt Dél-Rhodesia-hoz (Southern Rhodesia,) tartozó Victoria Falls Bridge, amely a híres angol üzletember és diplomata Cecil Rhodes által megálmodott, de soha meg nem valósult Cape Town - Cairo vasutvonal hidja lett volna. Ekkortól kezdve lett, a vizesések miatt, valamiféle idegenforgalmi központ is, sőt 1911 és 1935 között még Northern Rhodesia (Észak-Rhodesia) fővárosa is volt. Ekkor költözött a főváros Lusaka-ba, s így Livingstone ismét álmos, provinciális központtá süllyedt.

A gyors feleledését és igen nagy arányú fejlődését annak a politikai és gazdasági zűrzavarnak, illetve az azt megelőző gerilla-háborúnak köszönheti, amely a szomszédos Zimbabweban az elmúlt közel 50 év folyamán történt.

A turisták akik a vizesést szeretnék meglátogatni,

mind a mai napig, sőt egyre inkább, Livingstone-ba jönnek, mert annak ellenére, hogy manapság már a zimbabwei oldal sem jelent veszélyt, nagyra értékelik azt a rendet és fejlődést, ami a városban történt az elmúlt évtizedek alatt. (Vagyis a jelentős többség „Zam”-ra adja a voksát, - annál is inkább, mert a zimbabwei oldal sokkal drágább, ugyanis ország súlyos valuta gondokkal küzd!)

Ahogy azt már említettem, én először 1973-ban jártam a városban, - akkor még tényleg álmos, kis vidéki település volt.

Annak a bizonyos nemzetközi orvoskongresszusnak az egyik pihenő napján jöttünk el ide autobusszal Lusakából, hogy megcsodáljuk ezt a természeti csodát. Emlékszem, a hosszú út alatt az a benyomás rögzült belém, ahogyan haladtunk az úton délnyugat felé, hogy „Zambia üres”, vagyis a jó 450 km-es távon alig láttunk települést és jórészt embert sem sokat. Meg kell mondanom őszintén, hogy azóta már többször és hosszasan voltam ebben az országban, de a fenti megállapításom nem, vagy alig változott... (Hét és fél magyarországi területen 12 millió ember él.)

Az első ittlétem óta eltelt csekély 34 év. Több, mint a demográfusok szerint egy emberöltő... Érdeklődéssel várom, hogy mit fogok majd látni? Hiszen, ha van változás, annak ennyi idő alatt meg kell mutatkoznia.

Kazungulától az út gyorsan fagy Livongstoneig, (hiszen csak olyan 60 km,) az igazán jóminőségű főúton, amely három országot köt össze. (Mit is mutatott az a bizonyos közlekedési tábla, ahogyan kijöttünk a Chobe Nemzeti Parkból? Namibia - Zambia - Zimbabwe, természetesen a Kazungula Ferry-n vagy a namibiai Ngoma Bridge-n át. Ez utóbbi a Chobe Rivert iveli át.)

Ahogy igyekszünk a város felé, egyszer csak úgy fordul az út, hogy a folyó partján haladunk. Nocsak, nocsak, miből lesz a cserebogár? „Felülről” láthatjuk ugyanis, amint a Zambezi megközelíti a vízesést. A folyó nagy és széles, itt-ott apró szigetecskék, vagy inkább zátonyok látszanak a medrében. Partján egy-két luxus lodge is épült, de tulajdonképp semmi nem jelzi előre, a hogy nem túl messze innen, micsoda természeti szépség van.

Beérünk a városba, és szinte leesik az állam. Nem ismerek rá Livingstone-ra. A kis, vidéki semmiből egy fejlett, ujjáépült, mozgalmas idegenforgalmi központ lett. Szállodák, üzletek, vendéglők, bárók sorakoznak, nem is akármilyen formában. Sok az ember az utcákon, és szemmel láthatóan sok a turista is. Tele van élettel az egész város.

Bizony, bizony, el kell ismernem, hogy itt a fejlődés számottevő és igen meggyőző. Zambia valóban jó munkát végzett itt az elmúlt évtizedekben, még akkor is, ha azt is figyelembe vesszük, hogy szomszédjának nem kevés és nem kicsi belső problémái is segítettek ebben.

Kora délután van, igyekszünk elérni mai szállásunkat, hogy azután haladék-talanul „tiszteletünket tehessek” a vízesésnél.

Gyors helyfoglalás, ami már csak azért sem okoz különösebb gondot, mert csomagjaink jórészt nincsenek, hiszen csak másnapig maradunk Zambiában. Így azután szinte percekben belül készen állunk arra, hogy tovább folytassuk utunkat a Falls-ig.

Hamar odaérünk, s számomra újabb elképedés. A bejárat előtt már harminc évvel ezelőtt is volt egy kis piac-szerű valami, ahol különböző zambiai emléktárgyakat lehetett vásárolni. Ez a kirakodóvásár is megnőtt, alig ismerek rá. De erről majd később.

Most menjünk be a hivatalosan „Victoria Falls World Heritage National Monument Site” elnevezésű helyre,

mely tulajdonképp nem más, mint a már annyiszor emlegetett vízesés.

A pénztáron túl (10 USD;) kicsiny múzeumba lehet belépni, ahol, - mondjuk meg őszintén, - nem sok érdekeset lehet látni. Nem is időzünk sokáig, inkább indulunk a Falls felé.

A változás itt is látványos. Nagyon szépen kiépített, de nem hivalkodó és a tájba tökéletesen beilleszkedő! - úthálózat kanyarog.

Rövid séta után végre feltűnik a vízesés, amely nem egy, de mégis egynek ható, egész vízesés-rendszer. Csodálatos és mellbevágó látvány.

Megmondom őszintén, én el voltam készülve arra, hogy mit fogok látni, de azért ennyi év után ismét itt állni, nem egy mindennapi élmény.

Babóba szinte bennakad a szó, de azért nem olyan kis-nagylány már ő, hogy sokáig szótlán maradjon.

„Elképesztő! Csodálatos!” Ennyit mond, amikor megszólal, hogy azután tovább szemlélje a látványt.

Az első meglepetésből felocsudva, lassan tovább sétálunk. Szemben vagyunk a parton, a lezúduló vízzel. Szinte valamiféle „sétaút” ez itt, sok a turista, de nincs azért tömeg.

Az út olyan 500 -700 méter hosszú lehet, - a vízesés szélességének a nagyobb része a szomszéd országba esik, ám ez nem jelent semmit, mert erről az oldalról is igen jó a rálátás.

Az út közepén egy mély szurdok van, „Palm Grove Gorge,” az egyik olyan hely ahonnan a lezúduló víz elfolyik. Felette kis hid ivel át, gyönyörű a látvány innen, de a mélység, ha valaki fél tőle, (legalább 80 méter;) az riasztó lehet.

Lenn a mélyben gazdag a növényzet, sűrű fás, bozotos, viszonylag meredek folyópart látható. Nem túl széles, mert nem ez a folyó főága. Babó is eléggé gyanakodva lépdel át a hidon, de beismeri, hogy amit lát, az nem mindennapi.

Ahogy tovább sétálunk, a vízesés magassága és a lezúduló víz mennyisége is növekszik, míg végül is elérjük azt a pontot, amely már „megfelel” a „Mennydörgő Füst” elnevezésnek. Olyan mélyre zúdul ugyanis a nagytömegű víz, hogy porlik és vízködöt hoz létre, az „elvártató” hangeffektussal egyetemben.

Igazan „királynői” megjelenés, - de amit viszonylag kevesen tudnak, (érdekes, erről vajh' miért nem írnak többet az utikönyvek?) az az, hogy itt mindenkor csodálatos szivárvány is látható, mert a nap sugarai megtörnek a vízködön.

(Akiknek van ideje várni és kedvező időpontban vannak itt Livingstoneban, időnként lehetőségük lehet arra, hogy éjszaka látogassák meg a Fallst. Telihold idején a holdfény olyan erős, hogy éjszaka is kialakul a szivárvány. Sajnos, én, mi, ezt nem láttuk, de el tudom képzelni, hogy ez valóban egy idegenforgalmi „csemege” lehet...)

A „Zam - Zim” határ mindenhol követi a folyó fősodrának irányát, annak közepén halad. Az egyik ponton a folyásiránynak megfelelően van egy éles, majd nem derékszögű jobbkanyar. A zambiai oldalon eddig lehet elmenni, (ez a „Knife Edge” azaz a „Kés éle”;) mert, mint mondtam volt, a tulsó part az Zim- babwe. El is sétálunk eddig Babóval, útközben, gondolom, ezt mondanom sem kell, sok fényképet is csinálunk.

Lassan eltelik a délután, a nap kezd „laposan sütni.” Megfordulunk és haladunk ismét kifelé. Lassan megyünk, húzzuk az időt, hogy minél tovább maradjassunk ezen a világon egyedülálló helyen.

Ahogy kiérünk, ott vagyunk a már említett kirakodóvásár területén. Hát, az elmúlt évtizedek alatt ez is nemcsak jelentősen megnőtt, hanem szervezettebbé és tervezettebbé is vált. Kis üzletek sorakoznak, de az egykori, földről való, „klasszikus” árusítási mód is meg-

radt. Afrikai, elsősorban zambiai, emléktárgyak kaphatók, - ez utóbbiak között megtalálhatók a jellegzetesen erre a területre való „mindenfélék”. Ezen utóbbiak közül mindenképp előbb a malachitből faragott kis állatszobrokat kell megemlíteni, - bár ezek, ha kisebb választékban is, de az egész országban kaphatók, - ami viszont a legjellemzőbb, - én legalábbis sehol máshol nem láttam ilyeneket Zambiában, csakis itt, - az a jellegzetes, puha és könnyű palmafából készített, kisebb-nagyobb, (10 centitől a közel méteres nagyságig;) csikosra faragott és festett álarc. Mi is veszünk néhány apróságot, persze kellő alkudozás után, hogy majd emlékeztessenek arra, hogy itt jártunk....

Másnap azután még egy rövid látogatás a vízeséseknél, hiszen betelni a látványukkal nem nagyon lehet, azután visszafordítjuk a kocsit orrára a Kazungula Ferry felé.

A kép nem változott, úgy látszik itt mindig összeviszszaság van, de, hát ez tulajdonképpen érthető. Fontos gazdasági, szállítási utvonal, és mind ezen túl sok ember is átjár egyik országból a másikba dolgozni, mert ehhez semmiféle engedély vagy vízum nem kell, elég valamiféle személyi igazolvány, vagy jogosítvány, amely bizonyítja az állampolgárságot. A munkalehetőség pedig nagy dolog erre felé, azt meg kell becsülni.

Gyorsan átjutunk a határon, - ismét élvezzük Babóval a nemzetközi vizeken történő „hajózást”. Ahogy átérünk, máris indulunk tovább, uticélunk felé, amely nem más, mint ismét Kasane.

Délután újabb élmény vár ránk, hajózás a Chobe folyón.

Itt, erre felé állandóan határközelben járunk. A Chobe Namíbia felé a határ.

Érdekes módon, itt az a fogalom, hogy „határsáv” ismeretlen, őrzőjáratok sincsenek, s hajókázásunk során akár mi is átmehtünk volna egy rövid látogatásra Namíbiába, de nem tettük. Azt persze senki nem mondja, hogy csempészes esetleg nem fordul elő, de ez alapjában egy békés vidék, így hát túl sokat ezzel sem törődnek a hatóságok. (Egyébként is, mit lehet erre felé csempészni? Itt szegények az emberek, nincsenek felesleges javaik, ha pedig idegenek járnának erre rossz szándék-

kal, az kellő figyelmet ébresztene ahhoz, hogy a megfelelő szervek közbeléphessenek.)

A folyó egy darabon a természetes határa a róla elnevezett Nemzeti Parknak, melyről már esett szó. Így a folyón történő hajózás, - egy nagyobbacska motorcsónakon, - tulajdonképp a park ismételt meglátogatását is jelenthette volna, ám a folyópart különösen gazdag állatokban, ami teljesen érthető, a víz közelsége miatt.

A vizen haladva, mind a botswanai, mind pedig a namíbiai oldalon nagyon sok állatot látunk. Feltűnik az elefántok nagy száma, de vizilovat, krokodilt, különböző antilopokat is szép számmal látunk, az óriási mennyiségű madárról nem is beszélve. Nekem különösen tetszettek a ritka szépségű bundát viselő vízi antilopok („water buck”, Kobus ellipsiprymnus;) mert ilyen szép példányokat ritkán láttam még más helyeken.

Azután lassan leszáll az este, elindul lefelé a nap. Ez eddig a világ minden táján a dolgok rendje, így, hát itt is. Azonban itt a naplemente olyan színorgiát produkál, hogy az hihetetlen. Szóltam már az okavangói naplementéről is, az is a „rendkívüli” kategóriába tartozik, de ez, itt egyszerűen hihetetlen.

Csináltunk róla sok fényképet, s eddig bárkinek is mutattam meg a valószínűtlenül sötét-vörös tónusban úszó táj „hiteles másolatát”, a dolgok vége mindig az lett, hogy mindenki elkérte tőlem a képet, mert az általános vélemény szerint „ilyen naplemente egyszerűen nincs...”

A folyó, a túlsó parton, Namíbiában az elefántok és a fák, mind-mind bevonva ezzel a vörös színnel, mintha cukormázba lennének bemártva, - a vizen pedig nem az oly általánosan ismert „arany hid” csillogása látszik, hanem valamiféle rubin csillogás.

Mit lehet erre mondani? Jószerint semmit, - legfeljebb csak azt, hogy ilyen tényleg nincs máshol, - csak itt, Afrika eldugott csücskében, több ország határán.

Esetleg lehet még idézni az idősb Pliniust, aki már közel kétezer évvel ezelőtt megmondta, hogy „Ex Africa semper aliquid novi”, azaz „Afrika mindig hoz valami újat.” Így igaz!
(Folytatjuk)

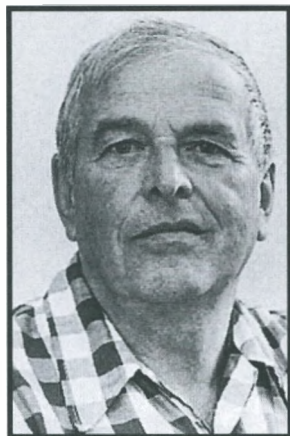
Bálint Gábor Sándor

Létünk és művünk a halalé

HEMMERT JÁNOS HAMVAINÁL

1927 - 2010

Vergilius pontosan fogalmazott: létünk is, művünk is a halalé. De miért kell ezt oly gyakorta bizonyítani?! Most ismét temetünk, apát, rokont, barátot, művésztársat, egy jelentős nemzedék ismert és szeretett tagját, Hemmert Jánost. Egy nagy generáció újabb képviselőjét hívta magához a teremtő az égi műterembe. Vinkler László, Fontos Sándor, Kováts Margit, Dér István, Veres Mihály, Cs. Pataj Mihály, Pintér József, Lázár Pál mellett szorítottak neki helyet. Elment a kísérletező művész, a szeretett tanár, az igaz lokálpatrióta, a közéleti személyiség, a helytörténet egyik élharcosa. Elment a városképi jelentőségű Hemijani.

Szekszárdon született 1927. január 5-én, de Szeged lett választott otthona. Az újszegedi tanítóképző indította el a képzőművészet felé, a Szegedi Pedagógiai Főiskola rajz tanszéke - Vinkler László és Kopasz Márta irányításával - csiszolta művésszé. Ott tanársegédeskedett az otthont adó műhelyben, majd dolgozott a tanítóképzőben, s 1968-tól huszonnégy éven át volt a Radnóti Gimnázium tanára, s oktatott régészhallgatókat is az egyetemen. Alapító tagja a Szegedi Szépművészi Céhnek. Számos egyéni kiállítást rendezett s a kollektív tárlatoknak is állandó szereplője volt. Imádkozta a Fűvészkertet, emlékeztetés alkotása az egyik fát díszítő, Györffy István botanikust megörökítő domborműves vörösréz „gyűrűje”.

Az ötvenes évek végén úgy indult, mint legtöbb kortársa - keresve-kutatva a kiutat a szocialista realizmus kötöttségei és ideológiai terrorja alól. Tájképeket festett, tanulmányrajzokat készített, besegített Vinkler mesternek nagy pannók elkészítésében. Amikor a hatvanas évek elején frissebb szelek kezdtek fújdogálni, s néhány művész előtt alkalmasint még a

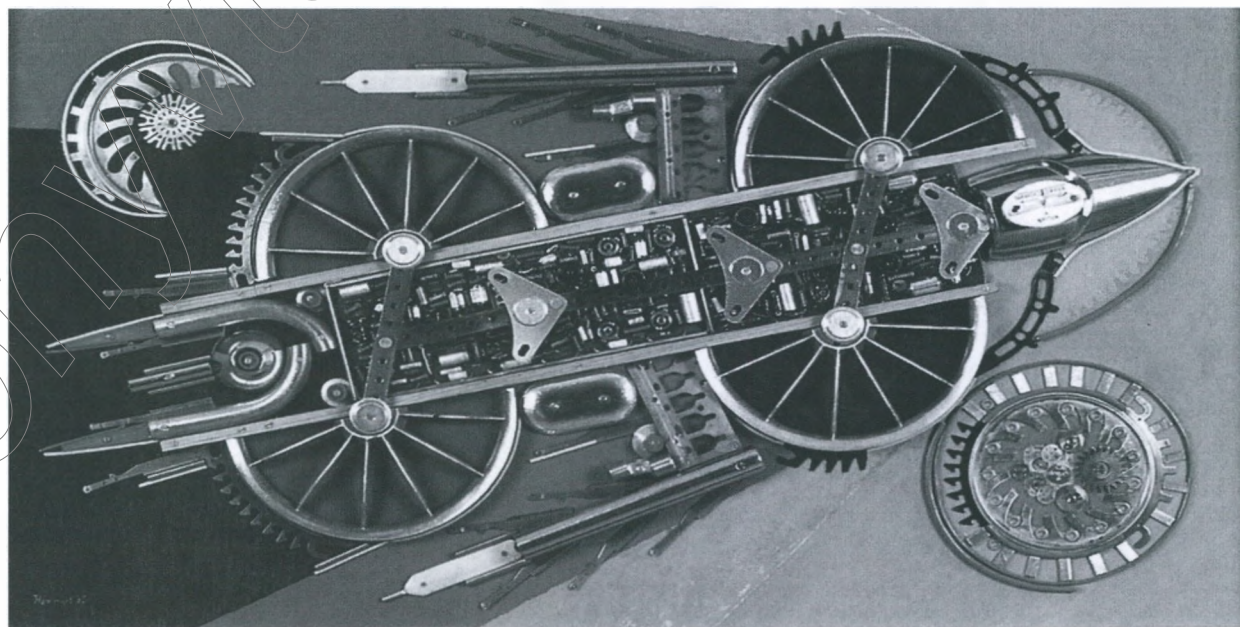
nyugati határok is megnyitáltak, Hemmert János is rácsodálkozott egy szabadabb művész világra. Lengyelországi útjai fel-szabadítólag hatottak gondolkodására és művészi kifejezőmódjára. Rájött, hogy nem csak ecset és vászon van, hanem a talált tárgyak művészetének is van létjogosultsága. Elvárásolta a technikai eszközök elemeinek újrakonstruálási lehetőségét, egy új minőség létrehozásának esélyét. Alkotásai egyszerre voltak meghökkenítőek, elgondolkodtatóak és esztétikai élmények. Ő maga így vallott erről: „A környezetünkben megtalálható természetes és mesterséges képelemekből és a festőt megragadó gondolati, szellemi témák ötvözetéből kollázs technikával egy új világot komponálok. Expresszív alapállású képeim festői hittel és „valamit mondani akarással” készülnek. Műveimmel szeretném egy pillanatra megállítani a nem tudom hová rohanó embertársaimat. E kavargó, átalakuló, forrongó életünkben viszont meg akarok maradni embernek, magyarnak és szegedinek...”

Életének utolsó éveiben sokat szenvedett, de optimizmusát, humorát, kedélyét nem veszítette el. Ott láthattuk a tárlatmegnyitókön, előadásokon, közéleti rendezvényeken. Mintha Ciceróval együtt mondaná: „... az életből úgy távozom, mint valami fogadóból, nem úgy, mint a saját házamból. Mert a természet nekünk e földön csak ideiglenes szállást, nem állandó lakást adott.”

Két mankóját felemelte, azok szárnyakká váltak, s Hemi Jani elszállt a mennyekbe. Élt 83 tartalmas évet. Ránk hagyott egy hatalmas életművet.

Mert létünk a halalé, művünk túléli a halált.

Tandi Lajos

ILLÉS SZEKERE

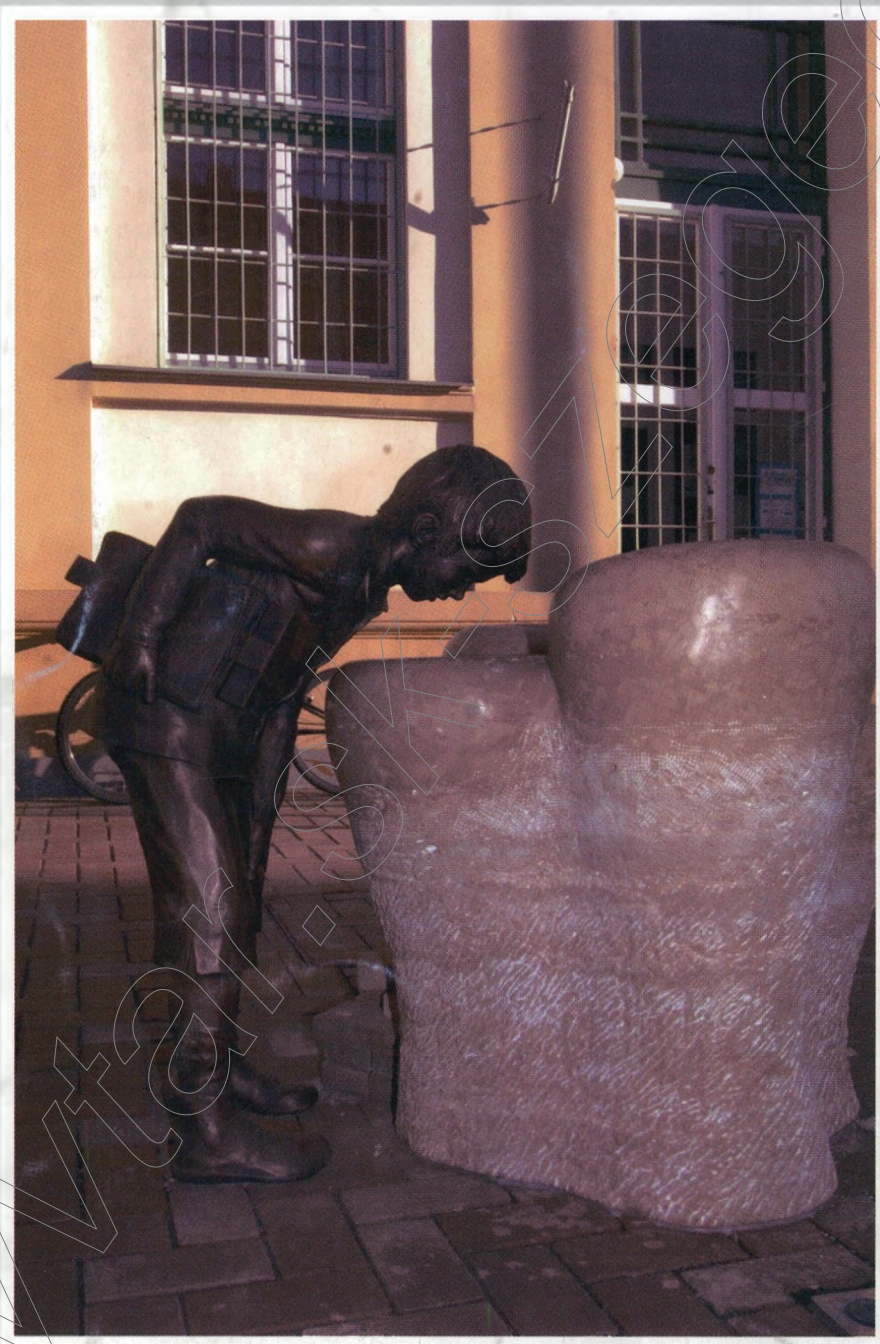

KLIGL SÁNDOR RÓZA KÚT CÍMŰ
ALKOTÁSA A ROOSEVELT TÉREN

SIMOR MÁRTON SZOBRÁSZMŰVÉS
KÚTFIGURÁJA A FELÚJÍTOTT GUTENBERG UTCÁBAN

Borító grafika, szerkesztés és előkészítés

2010 DEC 01

Nyomdamester ReProStudio
alkotó technológia